

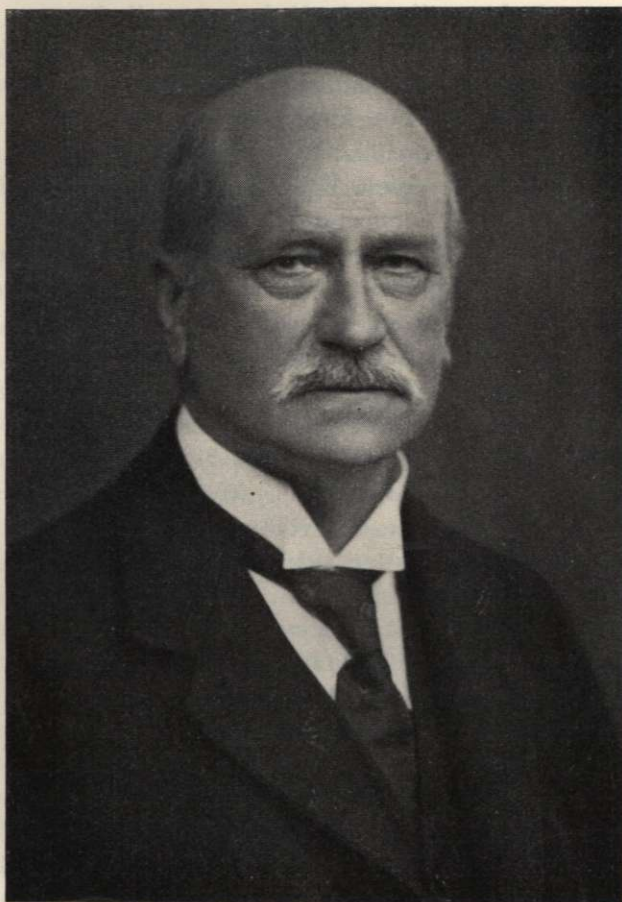
TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD

Utgiven av SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

ÅRG. XVI, 1935

RED.: F. HAZELIUS

HÄFTE I

ALGOT FRIBERG

IN MEMORIAM

SAMFUNDETS hedersledamot, ingenjören Karl Algot Friberg i Jönköping avled den 5 februari. Med honom föll en av de siste av de stora banbrytarne på fornvårdens och hembygdsvårdens område.

Ingenjör Friberg föddes i Mariestad den 2 september 1850 och var således något över 84 år, då han dog. Efter skolgång i Mariestad och Örebro blev han student i Uppsala, där han 1871—73 läste juridik. Året efteråt finna vi honom såsom elev vid Teknologiska institutet — nuvarande Tekniska Högskolan — varifrån han utexaminerades 1877. Den unge ingenjören fick nu anställning vid Hällefors bruk i Södermanland och där kvarstannade han till 1881, då han grundlade egen förnicklingsfabrik i Huskvarna. Först år 1930 överlät han denna till Huskvarna bolag.

Uppvuxen i ett kulturellt betonat hem hade han redan som liten gosse kommit över ett runlexikon, och han lärde sig snart nog läsa såväl de yngre som gammalrunorna. Kärleken till runorna behöll han livet igenom. Under vistelsen i Stockholm gick Friberg på aftonkurs i Statens historiska museum, där Hans Hildebrand och Oscar Montelius ledde trenne vetgiriga ynglingar in i arkeologiens mysterier och lärde dem fornvårdens betydelse och arbetsmetoder. I Södermanland utförde Friberg talrika undersökningar ute i landskapet och gjorde bl. a. en avgjutning av den stora Sigurdsristningen, som endast med svårighet kunde föras genom dörren in i Statens historiska museum. Under sina första smålandsår utförde han även den betydande avgjutningen av Rökstenen i Östergötland med landets märkligaste och längsta runinskrift. Såsom ett bevis på hans omtanke må nämnas, att han skänkte gjutformarne till museet i Växiö, på det att de måtte bevaras för en eventuell framtida avgjutning — museet i Jönköping fanns icke på den tiden. Det var emellertid icke blott åt så stora föremål som hållristningar och runstenar han ägnade sig. Han besatt en sällsynt samlareförmåga. Hundratals nummer från förhistorisk tid, medeltid och senare epoker hade han samlat, antecknande sådant, som vetenskapsmännen pläga göra för att kunna bearbeta det hopsamlade. Under talrika resor kors och tvärs i länet, ja in i Kronobergs län, gjorde han anteckningar, fotograferade och ritade av fornminnen, kyrkor och föremål, som han ej kunde förvärva. Då han vid ett museimannamöte i Vadstena fick veta att Bäckaby gamla träkyrka skulle säljas och troligen byggas om till stall, for han direkt och köpte kyrkan samt lät sedan även på egen bekostnad flytta densamma till Jönköping, där den uppfördes i Stadsparken uppe på Dunkehalla. Nu togs också initiativet till Norra Smålands fornminnesförening, vilken bildades 1901. Vid denna tid hade Friberg redan överskridit de femtio åren, men hans intresse var icke på nedgående, snarare tvärtom. Icke blott den sexhundraåriga kyrkan utan

alla sina samlingar skänkte han till den nybildade föreningen. I denna blev han sekreterare och samlingarnes vårdare, en anspråkslös benämning på intendenten. Hade han ursprungligen mest ägnat sig åt arkeologien, gav han sig nu på allvar i kast med kyrkliga föremål och allmogekulturen. Hans kunnighet var fenomenal, och han skydde inga besvär för att få veta vad ett föremål, som han förr ej sett, var för något. Och hans glädje var stor, då bestämningen kunde göras. Hans utsago om ett föremål blev också alltid godtagen av de yngre lärde.

Fornminnesföreningen var icke blott en museiförening. Enligt dess stadgar, som Friberg skrivit, var dess syfte »att från förstörelse rädda minnesmärken av kulturhistoriskt intresse, och att hälst i därtill lämpliga byggnader, förvara sådana lösa föremål från äldre och senare tid, som belysa ortens folkliv och odlingshistoria. I dessa strävanden böra ock ingå efterforskning, beskrivning, avbildning och vård om allt, som rör flydda tiders förhållanden i våra bygder samt, i mån av tillgångar, dessa forskningars offentliggörande i tryck».

Samlandet åt museet och dettas ordnande kom honom icke heller att glömma de fasta fornminnena. Tack vare hans energi och även tack vare hans offervilja har mycket räddats och mycket restaurerats. Sveriges äldsta profanbyggnad, Folkungarnes borg på Visingsö, skulle väl nu varit bortspolad av Vätterns böljor, om han ej begärt tillstånd att få konservera den, delvis på egen bekostnad. Utgrävningen av Piksborg nere vid Bolmens strand har han tillsamman med kapten B. Kugelberg verkställt och därvid tillvaratagit omkring 2400 föremål. Ännu så sent som 1928, således vid 78 års ålder, låg han flera dagar ute för undersökning av det stora bautastensfältet vid sjön Lången söder om Eksjö.

För att öka intresset för fornvården sände han tryckta cirkulär till länets folkskolor och ställde till dessas förfogande hela typserier av sten- yxor i kopior. Otaliga äro de brev han sänt för att få länet utforskat och fasta föremål bevarade. Fornminnesföreningens antikvarisk-topografiska arkiv är också av betydande omfattning.

Så långt tiden det medgav bearbetade Friberg samlingarne och fynden. Talrika uppsatser i Vitterhetsakademiens skriftserier och i de av honom redigerade Meddelanden från Norra Smålands fornminnesförening samt i tidningspressen hava författats av honom. Ännu under sitt sista år utarbetade han en uppsats om det av honom räddade Folkungaslottet. Denna kommer att inflyta i nästa Meddelanden.

Museet i Jönköping med dess rika samlingar och dess i Stadsparken väl inkomponerade byggnader är helt och hållet hans verk. År 1928 lämnade han sekreteraresysslan men behöll kassamanskapet till sin död. Hans

sista tankar rörde fornminnesföreningens framtid. I allt sitt arbete hade han sin trogna maka, arkivforskaren fru Hanna Friberg, samt sina döttrar hjälpande vid sin sida.

Algot Friberg var en god man, också samlade han vänner, vart han kom. Bland landets arkeologer och museimän var denne grand old man en gärna sedd gäst. Han var en sällsynt anspråkslös, en stilla, älskvärd och försynt natur, en fin gammal herre, som aldrig ville framträda. De yttre utmärkelser, som kommo honom till del — R. N. O., K. V. O. 2 kl., medaljen Illis quorum meruere labores i 12 storleken, ledamotskap i Vitterhetsakademien och dennas guldmedalj, hedersledamotskap i Samfundet för hembygdsvård och i Smålands nation i Uppsala samt de honom av Föreningen för Svensk Kulturhistoria tillägnade studierna — glädde honom dock. Han var ett föredöme för alla, som ägna sig åt fornvård och hembygdsvård. Hans minne skall icke förblekna, det skall tillväxa.

SVEN EDVARD ENGBAHL

BRANDSTODSFÖRENINGARNAS KULTURELLA UPPGIFTER

SAMMANFATTNING AV FÖREDRAG, HÅLLET VID SAMMANTRÄDE MED DE SKÅNSKA HÄRADSBOLAGENS
SAMMANSLUTNING DEN 8 SEPT. 1934

Av Agronom Gustav Eliasson

Vice ordförande i Skånska Brandkårsförbundet

DET kan ju synas egendomligt att tala om kulturella uppgifter i samband med brandförsäkringsverksamhet. Här måste väl de ekonomiska synpunkterna och endast dessa dominera.

Med kulturella uppgifter i detta fall åsyftas åtgärder för bevarandet av vad som ännu finnes kvar av gammal bebyggelse å Skånes landsbygd. Elden har gått förhärjande fram över en massa vackra gårdar. När brandskadestatistiken utvisar, att eldsvådorna inom nämnda område årligen ödelägga värden för nära 4 mill. kronor, så förstå vi, vad det gäller. Härtill kommer det kända förhållandet, att det i största utsträckning är de äldre kringbyggda gårdarna, som på detta sätt försvinna. Det invändes kanske i tysthet, att dessa gårdar äro omoderna och ur den synpunkten gärna må offras. De äro dessutom så eldfarliga, att det bara är en tidsfråga, då olycka måste inträffa.

Det är mot dessa båda argument, jag skulle vilja vända mig. En omodern byggnad kan moderniseras utan att därför behöva omskapas till sin yttre

karaktär. Ett eldfarligt byggnadskomplex kan göras mindre — mycket mindre — eldfarligt genom relativt enkla åtgärder i syfte att minska faran för eldens uppkomst och allt för hastiga spridning. Tänk bara, om vi överallt kunde få infört obligatoriska brandsyner, utförda av fackmän.

De vanligaste brandorsakerna äro som bekant att söka hos bristfälliga eldstäder, rökgångar och skorstenar. Elektriska ledningar och installationer kräva även sin tillsyn. Eldsvådor orsakade av åskslag skulle även kunna i stor utsträckning förebyggas av väl utförda åskledare.

Allt detta syftar ju även att minska bolagens brandskadeersättningar, varför de kulturella och ekonomiska intressena sammanfalla.

Jag skulle emellertid vilja föreslå eller kanske rättare föra fram till diskussion ytterligare åtgärder. Äro vi överens om att det här gäller verkligt angelägna uppgifter, så följer därav, att vederbörande ej få tveka inför de medel, som kunna finnas verksamma. Här och var i bygderna finnas ännu i behåll gamla släktgårdar, vilka skyddas och bevaras som dyrbara arv från gångna släktled. Borde inte vederbörande häradsbolag i sådana fall visa sig värdesätta denna vaksamhet mot elden genom att sänka försäkringspremierna. Önskvärt vore också, om lån på fördelaktiga villkor kunde lämnas gårdsägaren i det fall, att invändig modernisering av ekonomibyggnaderna är av behovet påkallad. Allt måste medverka till stärkande av den känslan, att gården är ett kulturarv, som måste skyddas.

Jag tillåter mig att inför denna representativa församling föra fram ännu ett önskemål. Våra landskommuner äro ännu ej inordnade under lagliga byggnadsföreskrifter. Detta är en brist, och personer i mycket inflytelserik ställning ha påyrkat obligatorisk tillämpning av byggnadsstadga även för landsbygden. Intill dess att så blir fallet — och det kan dröja — borde något positivt åtgöras i syfte att främja en nybyggnadsverksamhet, som ej i allt för hög grad vanpryder landskapet.

Då en gård ödelagts av eldsolycka, borde försäkringsgivaren tillförsäkra sig rätten att genom sakkunnigt ombud få granska ritningarna till återuppbyggandet.

Intresset för hembygdsvården växer sig starkare dag för dag i hela vårt land. Betydande organisationer äro verksamma på detta område. De flesta skånska härader äro genom lokala föreningar anslutna till Skånes hembygdsförbund. Det finns även en förening för skånsk byggnadskultur. Våra brandstodsföreningar ha på sätt, jag här sökt påvisa, även en hembygds- och kulturvårdande uppgift. Det borde — synes det mig — därför ligga nära till hands att dessa sökte samarbete med de organisationer, som ha hembygdsvård och byggnadskultur som sin specialitet. Mycket gott och nyttigt skulle säkerligen kunna vinnas härav.

TEKNISKA OCH INDUSTRIHISTORISKA MINNESMÄRKEN

Av Intendenten *Torsten Althin*

MED en rasande fart har utvecklingen gått fram över gamla tekniska och industriella anläggningar, över industribyggnader och dessas inredning och utrustning av teknisk art. Någon lagstiftning, som skyddar byggnader av tekniskt-historiskt värde, finnes icke, och när ekonomiska och andra faktorer framtvingat en nydaning, en ombyggnad, en utvidgning, har mången gång allt det gamla måst försvinna. Hyttorna, hammarsmedjorna, konstgångarna vid gruvorna, vattenkvarnarna, tråddragerierna, de vattenhjuldrivna sågverken o. s. v. ha på de flesta platser stoppat driften och för alltid lagts ned, stundom för att på platsen multna bort och rosta sönder, stundom för att ge rum åt nya byggnader, och endast i undantagsfall givas de gamla byggnaderna, där dessa blivit bevarade, den vård de behöva.

Därmed ha många ur kulturhistorisk synpunkt oersättliga värden gått förlorade. Med i hög grad erkännansvärd ansvarskänsla ha dock en del av vårt lands stora industriföretag sökt skona gamla byggnader och med beaktande av museala synpunkter konserverat och på platsen bevarat, vad som inom praktiska och ekonomiska gränser varit möjligt. Till en del hembygdsmuseer liksom till Nordiska Museets avdelning på Skansen ha en del tekniska mindre anläggningar överförts och på så sätt räddats åt eftervärlden. Även på privat initiativ har åtskilligt tillvaratagits och fått en fristad i olika delar av landet. Inom Tekniska Museet upptogs frågan om industriella minnesmärkens bevarande på ursprunglig plats redan 1924 på förslag av dåvarande ordföranden i styrelsen, Fil. Dr Carl Sahlin, och genom museets ingripande har vissa äldre märkliga industribyggnader blivit iståndsatta och bevarade på platsen. Genom den stora arbetsbörda, som påvilat museet, har dock under åren denna fråga något kommit att skjutas åt sidan, men genom den senaste tidens många industriella förändringar har frågan aktualiserats och på nytt tagits upp.

För att få en överblick över hela vårt lands bestånd av tekniska och industrihistoriska minnesmärken har en inventering satts igång av Tekniska Museet. Det är för mycket att begära, att allt gammalt skall bevaras på sin ursprungliga plats eller i museer, men så mycket bör göras, att allt värdefullt räddas så långt det är möjligt och att, om en äldre

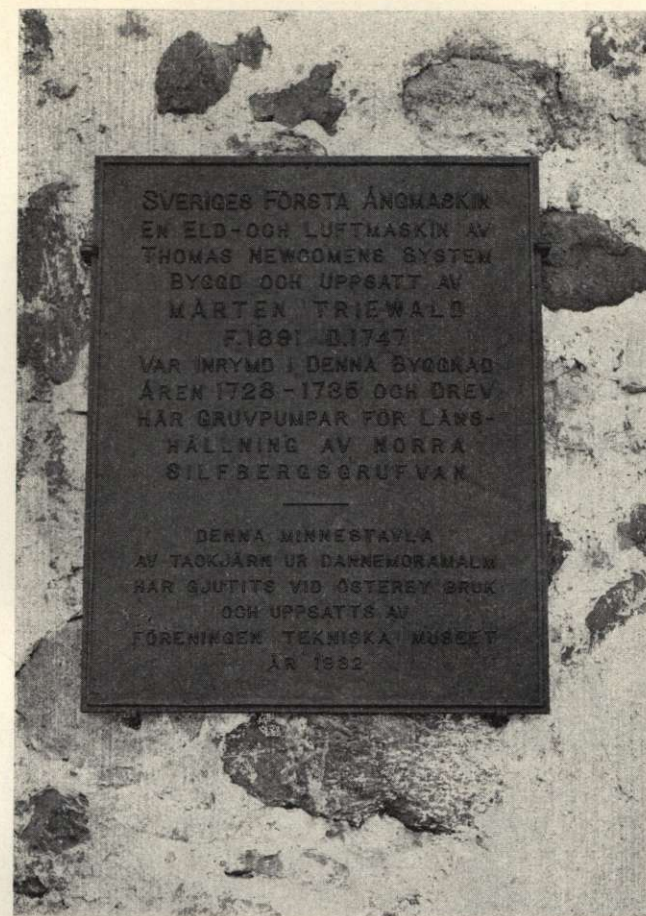

Fig. 1. Exempel på minnestavla av gjutjärn uppsatt på ett industrihistoriskt minnesmärke på initiativ av Föreningen Tekniska Museet.

byggnad nödvändigtvis skall rivas eller förändras, byggnaden och dess inredning dessförinnan bli föremål för en museal uppmätning och genomfotografering. Allt för ofta har detta försummats och med beklagande måste man konstatera, hur svårt det numera är att få en inblick i och en kunskap om den miljö — och alla dess tusen detaljer — i vilken arbetet i forna dagar bedrivits. Den nämnda inventeringen har i första hand till uppgift att få fram en översikt över vad som redan är gjort på området och vad som återstår att göra.

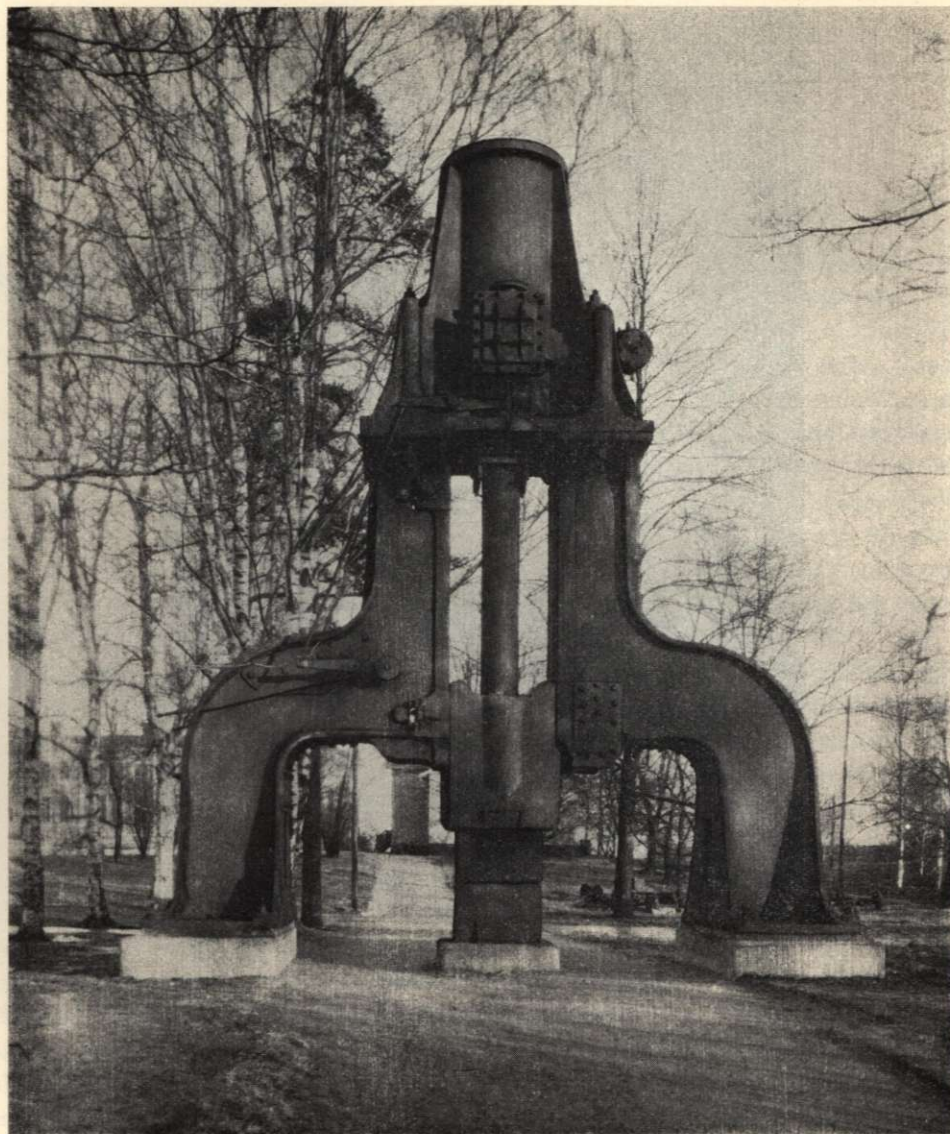

Fig. 2. Ett av vårt lands främsta tekniska minnesmärken. — 15 tons ånghammare från år 1863 använd vid Sandvikens Jernverks A.-B. År 1933 uppställd i parken vid verkstäderna som ett minnesmärke.

Vid de tillfällen då Tekniska Museet tagit initiativet till eller rådfrågats vid inrättande av minnesmärken av ifrågavarande slag har på resp. byggnad uppsatts en minnestavla (fig. 1) av gjutjärn. Tavlornas text anger

Fig. 3. Fintråddrageri från Gnosjö sn. Nu i Jönköpings stadspark.

Fig. 4. Sågverk, flyttat till friluftsmuseet vid Medelpads Fornhem, Sundsvall.

Fig. 5. Ångmaskinshus från 1728 vid Dannemora gruvor.

bl. a. byggnadens eller föremålets art av minnesmärke samt data för tav-
lans uppsättande, vilket hittills skett av Föreningen Tekniska Museet i
samband med en av föreningen till platsen arrangerad utfärd.

Avsikten med meddelandet i denna tidskrift är icke att ge en översikt

Fig. 6. Den äldsta och bäst bevarade vallonsmedjan i Dannemora bergslag.
Herrgårdshammaren vid Österby bruk.

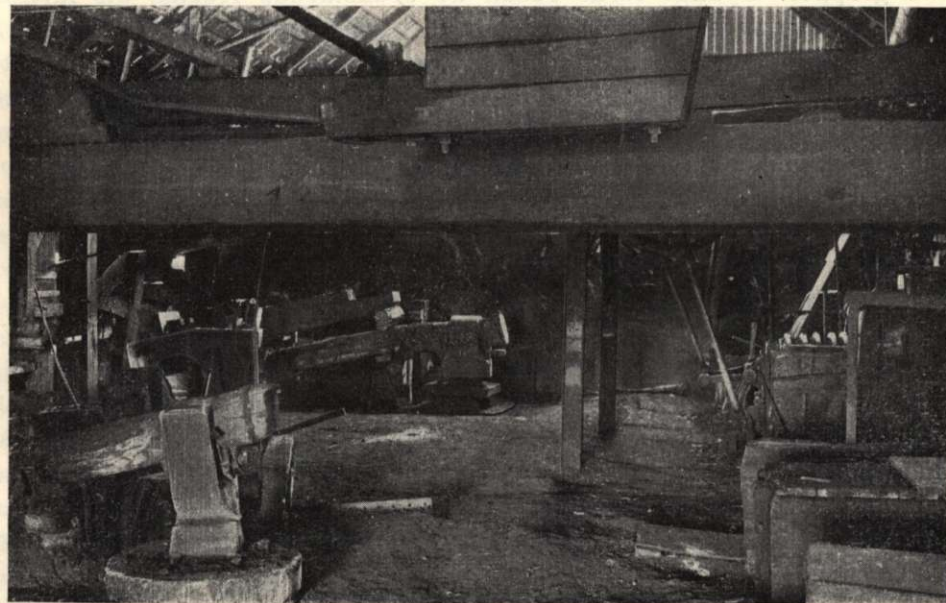

Fig. 7. Interiör från Häfla övre hammarsmedja, Östergötland.

över vad som hittills åtgjorts, utan endast att draga fram några exempel. Härvid må med hänvisning till bilderna följande gruppindelning gälla.

I. Minnesmärken tillkomna på initiativ av bolagsledningar, firmor, privatpersoner o. s. v. Underhållet bekostas helt av initiativtagaren.

Exempel: Ånghammare vid Sandvikens jernverk (fig. 2). Lavbyggnaderna vid Falu gruva (Stora Kopparbergs Bergslags A.-B.).

II. Minnesmärken tillkomna på initiativ av hembygdsföreningar eller liknande sammanslutningar samt flyttade från ursprunglig plats till en museal friluftsanläggning.

Exempel: Tråddrageriet från Gnosjö i Jönköpings stadspark (fig. 3). Vattendrivet sågverk vid Medelpads Fornhem, Sundsvall (fig. 4).

III = II, men kvarstående i ursprunglig miljö under något provinsmuseums vård.

Exempel: Liesmedjan vid Forssa Bruk, Östergötlands museum i Linköping.

IV. Minnesmärken till vilkas bevarande Tekniska Museet tagit initiativet och vilkas underhåll i regel bekostas av resp. ägare.

Exempel: Mårten Triewalds ångmaskinshus vid Dannemora gruvor (fig. 5). Herrgårdshammaren vid Österby Bruk (fig. 6). Hammarsmedjan vid Häfla Bruk (fig. 7). Klingsmedjan vid Wira Bruk (fig. 8).

Givetvis finnes det minnesmärken, som stå på gränsen mellan här angivna grupper. Tydligt torde redan av ovanstående framgå att hittills bergshanteringens minnesmärken blivit bäst tillgodosedda, men även andra tekniska och industriella områden än bergshanteringen ha åtskilligt att bjuda på i detta avseende. Här må endast erinras om att en maltkölna från 1768 f. n. undergår en restaurering, och fr. o. m. i år kommer denna märkliga anläggning att vara inregistrerad som ett industrihistoriskt minnesmärke. Ty en av de åtgärder Tekniska Museet vidtager är att i en särskild liggare i kronologisk ordning förteckna minnesmärkena samt att i anslutning härtill samla bilder, anteckningar m. m. till belysande av minnesmärkets historia. I vissa fall ha — då det gällt minnesmärken tillhörande större bolag — dessa bolags styrelser formligen beslutat att bevara byggnaden eller föremålet ifråga, varom museet erhållit en underrättelse. Då ju allt på detta område måste gå på frivillighetens väg, är det ej sällan förenat med svårigheter att få denna sida av saken ordnad på ett betryggande sätt för framtiden. Av vikt har synts oss vara att i första hand få upp ett intresse för dessa frågor samt att få behövliga restaureringar o. dyl. utförda. En bidragande orsak till behövligt skydd och underhåll hoppas vi också att dessa minnestavlor skola vara. Att de även framdeles komma att respekteras må vara en förhoppning,

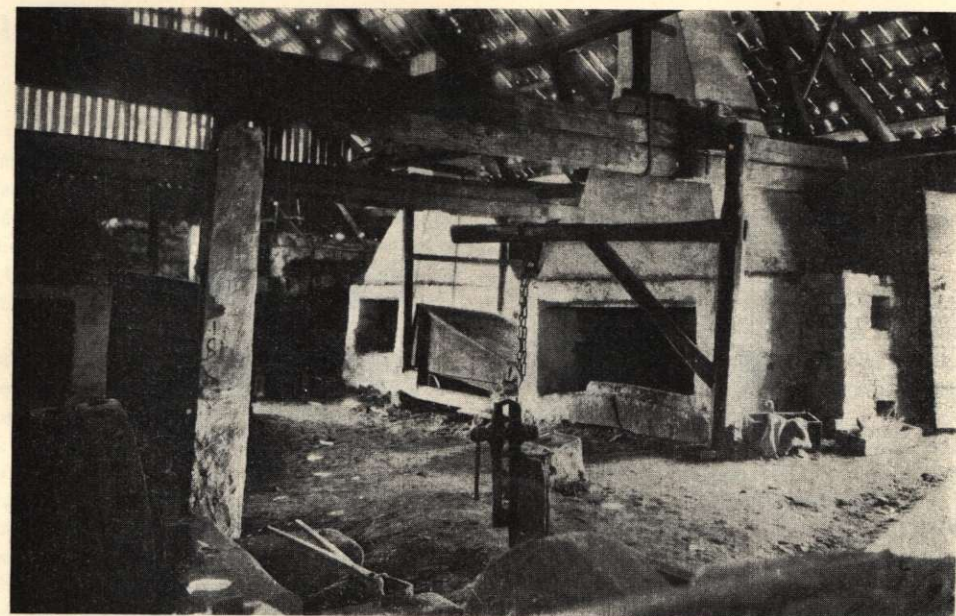
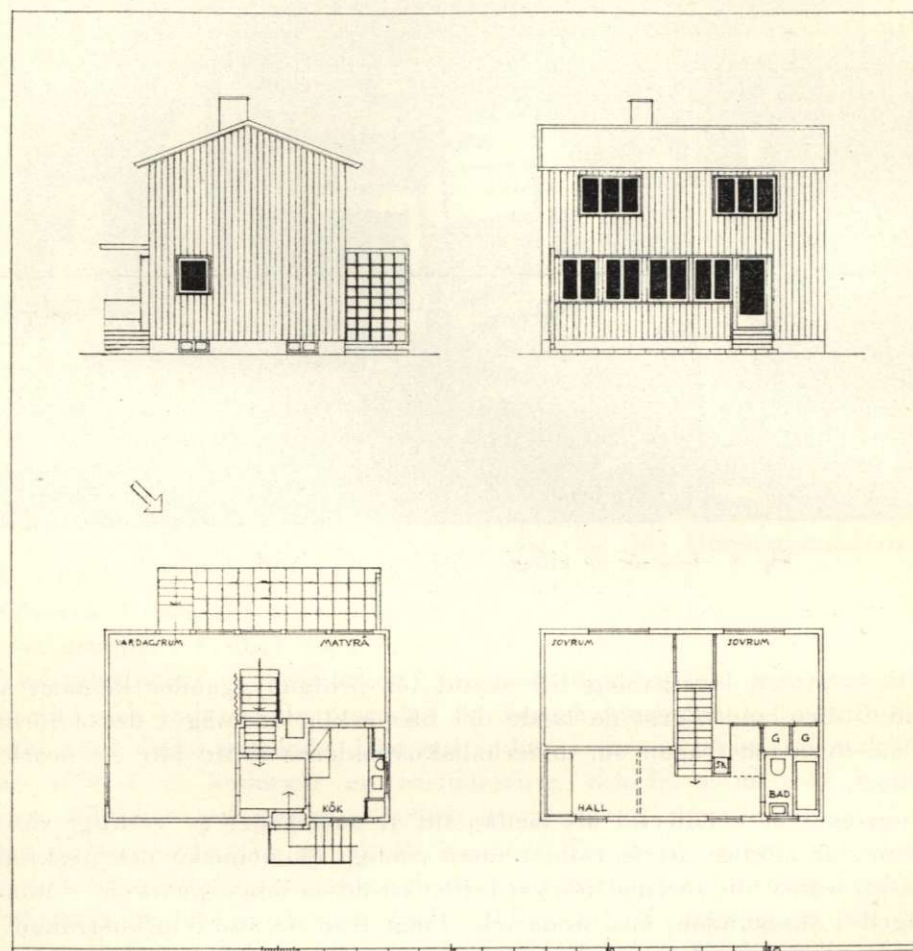

Fig. 8. Interiör av klingsmedjan vid Wira bruk, Uppland.
(Efter restaureringen.)

till dess att en lagstiftning till skydd för profanbyggnader kommer till stånd i vårt land. Först då torde det bli verklig ordning i dessa förhållanden, även om frågan om underhållskostnaderna alltid blir ett svårlost problem.

Ängeläget är emellertid att medan tid är så mycket av verkligt värde, som det är möjligt att få räddat inom rimliga ekonomiska och praktiska gränser, också blir föremål för vård. För att dessa minnesmärken — ibland belägna i skymundan, men ändå icke långt från de stora turiststråken — även framdeles må fylla en uppgift, synes det vara av betydelse att de bli omnämnda i turisthandböcker, vägledningar och liknande litteratur. Åtgärder i detta avseende ha redan vidtagits. Samtidigt som det är en glädje att kunna konstatera det intresse och den förståelse för den historiska delen av vårt lands ingenjörskonst, teknik och industri, som numera finnes i tekniska och industriella kretsar, är det också med tillfredsställelse man kan finna att allmänheten uppskattar att på sina färder genom landet få se och studera exempel på forna dagars näringsliv, dess tekniska hjälpmedel och den miljö, i vilken arbetet fordomdags utträttades.

Såsom en fortsättning av de serier av typritningar till egna hem, som tidigare utgivits av Statens byggnadsbyrå, ämnar nu Samfundet för hembygdsvård genom sin byggnadsbyrå i Stockholm utsläppa en ny serie sådana ritningar, omfattande c:a 25 olika typer, varierande till storleken från 1 rum och kök till i allmänhet 5 rum och kök.

Ovanstående ritning till en egnahemsbyggnad om kök, vardagsrum med matvrå samt 2 sovrum är hämtad ur den nya serien, som torde föreligga färdig omkring 1. april.

Samfundets årsmöte i Örebro

är nu fastställt att äga rum fredagen, lördagen och söndagen den 28, 29 och 30 juni. Första dagen ägnas åt förhandlingar, föredrag, sevärdheter och utställningar m.m. i Örebro samt andra och tredje dagen åt utfärder i Närke och Bergslagen.

Med anledning av årsmötets förläggande till Örebro kommer ett flertal uppsatser i årsboken att ägnas åt hembygdsvården inom länet, författade av läroverksadjunkt E. Brodesson, fröken Maja Forsslund, arkivarien Kurt Jonson, författaren Sven Stolpe, landsantikvarien B. Waldén, redaktör H. Wibling och direktör E. Äqvist. I övrigt kommer innehållet i årsboken att bl. a. behandla frågor, som röra hembygdsvården och vägarbetena med uppsatser författade av länsarkitekt N. Blanck, professorerna H. N. Pallin och O. Rydbeck samt skriftställaren Mårten Sjöbeck.

Samfundets byggnadsbyrå.

Till föreståndare för Samfundets byggnadsbyrå har styrelsen utsett arkitekt B.

Borgström. Byråns nuvarande adress är Kungsgatan 32, Stockholm, tel. 105517.

Samfundets yrkesutbildningsverksamhet.

Den nionde årskursen vid Byggmästare-skolan på Hvilan påbörjades den 9 januari och pågår t. o. m. den 3 april och besökes av så många elever, som skolan kan taga emot, nämligen 18 stycken.

Under läsåret 1935—1936 kommer Samfundet liksom föregående år att avhålla ett antal korta byggmästarekurser om 10 dagar, omfattande 60 à 70 timmars undervisning i konstruktions- och materiallära, byggnadsformlära, kalkylation, författningar och stadsplaneanläggningar, byggnadsskick i Sverige förr och nu samt ritning.

Föreningar eller organisationer, som önska sådana kurser inom sina verksamhetsområden, erhålla närmare upplysningar under adress: Föreståndaren för Samfundets för hembygdsvård yrkesutbildningsverksamhet, Bantorget 3, Lund.

M E D D E L A N D E N

STATLIGT NATURSKYDDSÄMBETE. Svenska staten har fått en storslagen donation för befrämjande av Sveriges naturskydd. Två personer, som icke önska sina namn offentliggjorda, ha till ecklesiastikministern översänt ett gåvobrev, varigenom till staten som gåva överlämnades 65 aktier i Stockholms enskilda bank till ett värde av omkring 250.000 kronor.

Aktierna skola enligt gåvobrevet förvaltas som en fond för befrämjandet av

vårt svenska naturskydd enligt vissa närmare angivna bestämmelser och enligt de föreskrifter, som regeringen kan komma att meddela. Givarna ha bestämt, att så länge någon av dem ännu är i livet, skall hela avkastningen av fonden utgå till dem båda eller till den överlevande av dem. Efter bådas död skall fonden, sedan den nått erforderlig storhet, eventuellt genom bidrag även från andra håll, användas för upprättandet av ett statligt naturskydds-

prefektämbete. Den årliga avkastningen skulle därefter i första hand användas till avlöning åt detta ämbetes innehavare och, i den mån medlen räcka till, för de med ämbetets utövande förenade kostnaderna eller eljest till det svenska naturskyddets befrämjande. En viss del av avkastningen skulle dock årligen läggas till kapitalet.

Regeringen har förklarat att den »med välbehag bemärkt den omtanke för det allmänna, som genom gåvan kommit till uttryck» samt förklarat sig på kronans vägnar mottaga densamma. Samtidigt har regeringen anbefallt Vetenskapsakademien att inkomma med förslag till åtgärder för vinnande av det med donationen avsedda ändamålet. Slutligen förklarar regeringen, att den framdeles kommer att meddela beslut rörande förvaltningen av fonden.

Skåne

TRÄLLEBORGS FORNMINNESSAMLING har jämte biblioteket erhållit lokaler i den gamla lasaretsbyggnaden. Muséet är ett par årtionden gammalt och dess egentlige skapare är förre stadsträdgårdsmästaren Axel Andersson. Största delen av muséet omfattar de betydande samlingar, som under årens lopp hopbragts av den kände fornforskaren Olof Christoffersson i Fru Alstad och som han nyligen donerat till muséet, i vilket han själv ordnat sina samlingar.

VEMMENHÖGS HÄRADS FORNMINNES- OCH HEMBYGDSFÖRENING ämnar inköpa det gamla Svaneholms slott med omgivande park och sjö, och har för ändamålet en andelsförening bildats. Teckningen har hittills gått utmärkt, och det torde vara stora utsikter att de nödiga medlen för slottets inköpande kunna insamlas. Det är i så fall meningen att använda detsamma till hembygdsmuseum, bl. a. till plats för föreningens samlingar m. m. Den stora parken, som jämte sjön utgör 90 tunnland, är en synnerligen lämplig plats för avhål-

landet av sommarfester, och då hittills icke någon för ändamålet lämplig plats funnits inom häradet, är det givetvis av värde, att den vackra parken komme i föreningens ägo.

Slottet, som är av stort kulturhistoriskt intresse, utgöres av en fyrårigad byggnad i flera våningar och uppfördes under förra hälften av 1500-talet av Mauritz Sparre och har sedermera påbyggts under slutet av 1600-talet. Bland dess forna ägare må framförallt nämnas den kände jordbruksreformatorn Rutger Maclean (1742—1816). Efter den siste ägarens död för någon tid sedan inköptes egendomen av A.-B. Svensk jordförmedling, som nu utstyckat godset och erbjudit huvudbyggnaden jämte parken och sjön till hembygdsföreningen.

Västergötland

FORNMINNESFÖRENING I VÄNERSNÄS. Intresserade personer i Vänersnäs ha beslutat att bilda »Vänersnäs fornminnesförening» och tillsatt en interimstyrelse med herr O. Engström, Ånghagen, som ordförande. Föreningen skall ha till uppgift att åt socknen bevara de fornfynd, som påträffas. Närmaste uppgift blir att anskaffa och på lämplig plats uppbygga en fornstuga.

Värmlands län

KARLSKOGA BERGSLAGS HEMBYGDSFÖRENING har till hembygdsgård inköpt en gammal bergsmansgård, Kungsgården, vilken på sin tid vid olika tillfällen tjänade som rastställe och nattlogi åt Karl IX under dennes resor i trakten. Köpet har möjliggjorts främst genom en gåva på 12.000 kronor från A.-B. Bofors och Bofors Nobelkrut samt ett anslag på 10.000 kronor från Karlskoga kommun. Gården, som är tämligen förfallen, kommer nu att iordningställas. Nedre våningen kommer att bibehållas i så gott som oförändrat skick, men på andra våningen inrättas en större

samlingssal. Meningen är att i fortsättningen på Kungsgårdens ägor samla andra gamla tids- och ortstypiska byggnader, vilka nu ligga spridda runt i socknen. Den byggnad, som då i första hand torde komma ifråga, är den s. k. Stötarestugan på Rävåsen, i vilken föreningen förvarar sina värdefulla samlingar.

NYEDS HEMBYGDSFÖRENING har ingått med ansökan till Nyeds hemmansägares kommunala förening om rätt för hembygdsföreningen att övertaga gamla gästgivaregården i Upperud, vilken skulle användas till hembygdsgård.

Kopparbergs län

SÄTERDALEN OCH KRAFTSTATIONEN. Styrelsen för Sätters hembygdsförening har yttrat sig till Länsstyrelsen över en framställning från Bispbergs A.-B. om tillstånd att framdraga en elektrisk högspänningsledning till en bolaget tillhörig kvarn inom Sätters område. Styrelsen förmodar, att framställningen är föranledd av en tillämnad kraftstation, som bolaget avser att anlägga nedanför kvarnen och som skulle innebära att föra kraft från dalen. På ett tidigare stadium, då man avsåg att lägga kraftstationen längre ned i dalen, framhölls, att anläggningen ej enbart skulle beröva Säterdalen en av dess största skönhetsvärden utan även komma att inverka direkt menligt på dalens vegetation genom att Ljusterån till stor del bleve torrlagd, varjämte anläggandet av en vattentub, som skulle löpa även inom stadens planlagda område, måste verka i hög grad störande och förfulande. Sedan Vattenöverdomstolen tilldömt bolaget vattenrätten i Ljusterån och därmed rätten att anlägga den tillämnade kraftstationen, har bolaget avstått från nämnda plan och enligt förljudande för att avvärja ovannämnda verkningar nu planerat kraftstationen högre upp i dalen. Det måste emellertid kraftigt framhållas, fortsätter styrelsen, att denna senare åtgärd ej får åsyftad verkan. Kvarn-

fallet liksom stora sträckor av Ljusterån såväl ovan som nedan fallet bli icke dess mindre fullständigt torrlagda. Ingreppet i stadsplanen blir därjämte så mycket större som en damm måste anläggas inom stadsområdet för att uppsamla vattnet från Ljusterns hela vattenområde för att tillföras kraftstationen. Då vattentillgången i Ljustern är ytterst ojämn har man t. o. m. räknat på att från annat håll skaffa sig erforderlig kraft för utjämning av behovet. Man utnyttjar sålunda en naturtillgång, som ur nyttosynpunkt är ringa men som dock skänkt Säterdalen dess allmänt uppskattade skönhet och tjusning.

Gävleborgs län

NYA HEMBYGDSFÖRENINGAR I HÄLSINGLAND. Vid sammanträde med Jättendals hushållsdistrikt i januari beslöt man tillsätta en interimstyrelse, som skulle söka åstadkomma bildandet av en hembygds- och fornminnesförening inom Jättendal. I nämnda styrelse invaldes herrar Johan Johansson, Dvästa, Georg Hammar, Mellanfjärden, J. P. Jönsson, Lönnåker, Jonas Bergman, Båling, och Nils Vedin, Häcksta.

Ett antal intresserade personer från Söderala, Ljusne och Bergvik ha beslutat att bilda en hembygdsförening och uppdragit åt en kommitté, bestående av kamrer G. Granström, folkskollärare P. Hedlund, konstnären Karl Tirén, hemmansägare Lars Björklund och Sv. Häger samt folkskollärarinnan Svea Morin och fröken Anna Larsson, att utarbeta förslag till stadgar m. m. samt att därefter utlysa ett allmänt möte, där frågan skulle framläggas för en större allmänhet i och för föreningens konstituerande.

Västernorrlands län

HEMBYGDSFÖRENING I ATTMAR. En kommitté med herr N. Aug. Flodén, Västertöle, som ordförande har fått i uppdrag att utarbeta förslag till organisation och stadgar för en hembygdsförening i Attmar.

L I T T E R A T U R

Lars Levander: Fattigt folk och tiggare. Ahlén & Söner. Stockholm 1934.

Lars Levanders bok om fattigt folk och tiggare ingår i en serie, som han betecknande nog kallat »Ur samhällsdjupen i forna tider». Dess första del kom ut i fjol och bär titeln »Brottsling och bödel».

Serien avser visserligen att ge en helt populär framställning, men det hindrar icke, att kulturforskaren har mycket att hämta i båda dessa böcker.

»Fattigt folk och tiggare» handlar om förhållandena i Vasatidens Sverige, men i själva verket äger nog en hel del av vad som här säges giltighet till långt in på 1800-talet.

Låtom oss se, hur förf. själv uppfattar sitt ämne. »Det må då genast sägas», skriver han, »att den fattigdom, som skildras i denna bok, är något helt annat än den moderna, välorganiserade och noggrant registrerade massfattigdomen. Frågan är helt enkelt denna: i tider, då större delen av befolkningen permanent levde i ett tillstånd, som vi med vår tids jargong skulle kalla på »svältgränsen», hur levde då de, som ej ens nådde upp till denna normalstandard, som ingenting voro och ingenting hade — och som knappast någonsin ännu hade kommit på den tanken att kräva något?» Dessa »proletärer» voro, påpekar förf., en betydande del av Sveriges befolkning. Att bortse från dem, då svensk kulturhistoria en gång skall definitivt skrivas, vore att måla bilden i alltför ljusa färger. Om bokens innehåll får man ett ganska gott begrepp redan genom kapitelrubrikerna, t. ex. »Fattigdom förr och nu», »Bondenöd förr i världen», »Bortom all ära och redlighet», »Under husbondevælde» o. s. v. Ett kapitel, särskilt värt grundtan, heter »Från katolsk till protestantisk fattigvård». Här skildras den svåra tid för de fattiga, som uppstod i det brytningskede, då klostren stängdes och de

katolska fattigvårdsorganen, »klosterhospitalen» och »helgeandshusen», måste inställa eller inskränka sin verksamhet, skedd innan de protestantiska fattigvårdsanordningarna ännu blivit uppbyggda.

Förf. bygger sitt arbete på sådana dokument som domböcker, kyrkostämmoprotokoll, reseskildringar, brev m. m. I mycket stor utsträckning har förf. dessutom använt sig av det material, som finnes samlat i våra folklivsarkiv, framför allt material i Landsmålsarkivet i Uppsala. Arbetet är försett med många goda illustrationer, av vilka flera hämtats ur Nordiska museets förråd.

Om en och annan detalj kan man vara tveksam, huruvida förf. träffat det rätta. Så t. ex. undrar jag, om man bör föra »tåns» bebyggare till folk »bortom all ära och redlighet». Tvärtom voro väl dessa människor, som bodde på »tån» — ett slags byallmänning, där även svin och andra husdjur höllo till — i regel hedervärda människor, även om de voro fattiga och ej bodde på egen grund. Sant är, att där också bodde mången, som ej var guds bästa barn. Ibland är förf. något ensidigt orienterad till Dalarna, förklarligt nog för övrigt, då detta landskap just är förf:s specialgebit. Men det blir ibland en smula enformigt med all denna Dalakultur.

Till sist skall endast framhållas, att Levanders bok är ett förnämligt prov på förf:s berättarförmåga. J. GÖTLIND.

Vivi Sylwan: Svenska ryor. Natur & Kultur. Stockholm 1934.

Det är med tacksamhet man tager emot det arbete, som nu bjudes vårt svenska folk. Intresset för vårt folkliga, textila arv har, allt sedan Artur Hazelius påvisade dess värde, varit stort, men livet som låg bakom, det liv som det tjänade, har varit oss ganska främmande. I detta

liv låter Vivi Sylwan oss få en inblick då vi följa henne från slott till koja och lära känna ryans tillverkning för hemmets bruk eller för avsalu. Vi förstå också av vilken betydelse ryan varit inom alla läger och i alla lägen, då den blir föremål för statsmakternas ingripande.

Det är ett stycke av Sveriges kulturhistoria som här lägges fram för oss, och på ett särskilt lyckligt sätt förenar Vivi Sylwan historisk och teknisk fackkunskap. Med outtröttligt intresse för sitt ämne har hon sökt sig fram, varhelst hon kunnat spåra utredningen i bevarade textilier, litteratur, ännu levande legender, bouppteckningsprotokoll, tull- och båtsmansförfordningar och t. o. m. i den medeltida bildkonsten, följande ryan från dess knappt längre skönjbara upprinnelse till dess tillbakagång och återupptagande i den nutida mattvävnaden, allt omfattande en tidrymd av fem sekler.

Hon för oss in i ryans historia, dess utbredning och tillverkning, även utanför det gammalsvenska området, och hon ger oss beaktansvärda synpunkter på materialets förberedning och kvalitet samt färaveln av den sedan urgamal tid brukade kortsvansiga rasen, vars typiskt nordiska päls av både täckhår och bottenull ger ryan dess glänsande ton.

Undersökningen av tekniken begränsar hon till själva flossan — knuten — såväl den inhemska som utländska samt knytningssätten, varvid dock bottenvävnadens ställning till dessa påpekas. Inom detta begränsade område fullföljer hon så mycket grundligare de olika ryaarternas tekniska särdrag, huru de framträda i såväl »slitryor» som »prydnadsryor» och i ypperligt bildmaterial giver hon tillfälle att lätt förstå och överblicka dessa tvenne grupperns mönsterformer. Under de skilda förhållanden, ryan kom till användning i slott som i koja och genom olika epokstilar, utvecklades ock dess mönster efter rådande omständigheter i såväl kulturellt som materiellt hänseende.

En för konstväverskan synnerligen gagnande fördel ligger däri att planschföreteckningen är tekniskt beskrivande och därigenom vägledande vid arbetet.

Ett särskilt kapitel ägnas den bohuslänska ryan, både på grund av dennas dubbelvikta knut och dess egenartade mönster. I enskilda detaljer såväl som i mönsteranordningen och färgtonerna spårar hon bland denna vittfarande kustbefolkning ett orientaliskt inflytande, möjligen över Holland.

Man måste i vår slöjdintresserade tid med glädje hälsa ett verk, genomfört med det allvar och den kunnighet, som här föreligger, och tillåter jag mig citera följande ur ett brev från professor Nils Lithberg: »Jag skulle vilja föreslå fröken Zickerman att rådgöra med fröken Sylwan, som torde vara vår främsta kännare på detta område, det stilhistoriska framför allt.» LILLI ZICKERMAN.

Sveriges Kyrkor, utg. av S. Curman och J. Roosval. Gotland B. II, *Rute Setting*. Generalstabens litt. anst. i distr. Stockholm 1935.

I det konsthistoriska publikationsverket *Sveriges Kyrkors* tillvaro betecknar det nu föreliggande andra Gotlandsbandet på visst sätt inledningen till ett nytt skede. Verket, som började utkomma 1912, var till en början upplagt efter en mycket bred plan med ytterligt detaljerade beskrivningar av såväl arkitekturen som av inredningen och inventarierna i kyrkorna. Det material till vissa viktiga avsnitt inom den svenska konst- och kulturhistorien, som doldes i våra kyrkor, var ju då ännu mycket litet känt och något lämpligt urval var därför svårt att göra. De gångna åren ha emellertid medfört nya erfarenheter och en betydligt utvidgad kunskap om detta material. Det är nu möjligt att gallra ut det mera oväsentliga. Till stor hjälp härutinnan har den s. k. snabbinventeringen i kyrkorna varit, startad 1918 på initiativ av den nyligen avlidna konst-

närinnan fru Anna Boberg och genomförd av en kommitté, i vilken kronprinsen fungerat som ordförande.

På grundval av de vunna insikterna är det nu möjligt att utgiva *Sveriges Kyrkor* enligt en reviderad plan, karakteriserad genom en starkare koncentration av innehållet. Huvudvikten lägges alltså på skildringen av arkitekturen. Här bli illustrationerna rikligare och texten fortfarande ganska utförlig. Vad inredningsföremålen beträffa lägges tyngdpunkten på det historiskt eller konstnärligt betydelsefulla. Mindre viktiga föremål utan egentlig betydelse för konst- eller kulturhistoria uteslutas helt eller omnämnes endast utan att närmare beskrivas.

Avsikten med denna nya koncentration är att göra verket prisbilligare, mindre skrymmande och samtidigt lättare tillgängligt även för den icke fackbildade allmänheten. — Och sist men icke minst är det även utgivarnas förhoppning att verket *Sveriges Kyrkor* tack vare denna koncentration skall kunna avslutas inom rimlig tid.

Den nu föreliggande delen, som är den 42:a i ordningen, omfattar Rute, Forsa och Bäls ting på Gotland, på tillhoppa 21 kyrkor och kapell. Den är utgiven under redaktion av professor Roosval. Till varje ting har skrivits en inledning av den nyligen bortgångna Gotlandskännaren Professor Nils Lithberg.

Det nu utkomna bandet är liksom de föregående synnerligen rikt och vackert illustrerat med 320 figurer, till stor del efter uppmåtningsritningar, som utförts speciellt för verket, och ger en rik och intresseväckande bild av den gotländska kyrkliga konsten.

INSÄND LITTERATUR

G. von Essen och E. Hester: Några grävningar och fynd i Falsterbo 1932—1934. Lund 1935.

Otto von Frisen: Rökstenen. Svenska fornminnesplatser. Vägledning utg. ge-

nom Kungl. Vitt-, Hist.- och Antikvitetsakademien n:r 23. Stockholm 1934.

Johan Nordlander: Drag ur livet i Ångermanland på 1500- och 1600-talen. Norrländska samlingar häftet 14. Stockholm 1934.

Einar Svartengren: Svenska officersboställen i Västerbotten. Torsby 1934.

Der Bauberater. Werkblatt des bayerischen Landesvereins für Heimatschutz. 5. Jahrg. München 1934.

Fornvännen. Meddelanden från K. Vitterhets, Historie- och Antikvitetsakademien. Red.: Sigurd Curman. Stockholm 1934.

Meddelanden från Föreningen Örebro läns museum XI. Red.: Bertil Waldén. Örebro 1933.

Nordisk Rese- & Turisttidning. Organ för Rese-, Turist-, Hotell- & Restaurantväsen. Arg. 3. Stockholm 1934.

Old-Time New England. The bulletin of The Society for the Preservation of New England Antiquities. Boston. Mass. 1934.

Stockholms stads byggnadsnämnds årsberättelse. Arg. 18. Stockholm 1933.

Ströms hembygdsförening 1934. Strömsund 1934.

Svenska Stadsförbundets tidskrift. Organ för Sveriges städer, köpingar & municipalsamhällen. Red.: Henning Karlsson. Stockholm 1934.

Svensk turisttidning. Organ för turist-, hotell- och restaurangvärlden. Arg. 12. Stockholm 1934.

STF. Svenska Turistföreningens tidning. Arg. 2. Red.: C. J. Anrick. Stockholm 1934.

Vart skall jag resa? Organ för A.-B. Nordisk resebyrå. Arg. 2. Stockholm 1934.

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD

Utgiven av SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

ÅRG. XVI, 1935

RED.: F. HAZELIUS

HÄFTE II

DEN LAPSKA KULTURMINNESVÅRDEN

Av Författaren *Torsten Boberg*

DET enda »naturfolk» i världen, som mitt i kretsen av vår odling mäktat bestå och hålla sin säregna kultur samman, är det lapska. Inflytelserna från »stora världen» ha hittills ej i nämnvärd mån rubbat lapparnas etnografi. Kåtornas folk här i Sverige ha visserligen lagt sig till med både det ena och det andra av våra tekniska hjälpmedel till gagn och lättnad för hushållning och arbetsliv. De ha längesedan accepterat t. ex. zeisskikaren. Tack vare denna tingest kan renskötaren, som redan av naturen är mycket skarpsynt, bildligen talat granska fjällslutningarna både med lupp och mikroskop, då han söker efter renflockar, som brutit sig ut ur hjorden. De ha genast godtagit de flyttbara ståltrådsnäten som hägnad kring sina rengården, och de ha ej tövat att lägga sig till med både mausergevär och symaskiner. Men vid sidan av dessa »lån» ha de dock behållit och behålla merendels alltjämt verktyg och redskap av urlapsk härledning så ändamålsenliga och nyttosamma, att de sannolikt aldrig, så länge lapparna leva herdeliv, kunna undanträngas av något bättre.

Ingenting annat kan väl ersätta t. ex. kerisen (ackjan) vid färder över alldeles obanade snövidder. I första draget komma nog ej heller samerna att byta ut sin lätta, sensydda, osulade lappjåxa och sitt skohö mot fabriksgjorda skor och strumpor. De förstnämnda äro helt enkelt oöverträffade, när det gäller vandringar över fuktiga myrmarker. En mer gagnelig fotbeklädnad än lapparnas renhudsskor (skallskor eller härnskor stoppade med hö) torde ej existera för den som skall möta sträng köld och umgås med den torra, kalla snön under hårdvintern. För att nu blott ta några exempel.

Men — åtskilligt tyder ändå på att lapparna just nu befinna sig vid slutet av en kulturepok. De stå inför ett avsked. Åtminstone är detta

fallet med sydlapparna, och tendensen torde vara densamma även längre i norr, om den också ej där gjort sig skönjbar på samma sätt. Ett är säkert. Den lapska kulturen kommer snart att förlora sin ursprungliga färg.

Orsakerna?

De äro flera.

Den anstormande andliga nivelleringen har väckt till livs vissa fullt rättmätiga krav på ökad bekvämlighet. Efterkravsfirmornas grant illustrerade priskuranter nå numera den avlägsnaste fjälldal. Och lika litet som vi andra äro lapparna i stånd att rata det dåliga men gripa efter det goda bland alla dessa tusen och en artiklar, som bjudas dem för en ganska billig penning. De stora importfirmorna ha ofta en naggande god »agentur» ända däruppe, där den sista, knotiga fjällbjörken står som en livets och värmens yttersta utpost mot fjällets kala vidder.

Den ödesdigra dislokationen, förflyttningen söderut av tornelappar, som ryckts ur sitt ursprungliga sammanhang och sänts ända ned till Tärna socken i Västerbottens län, har redan fört med sig en viss beblandelse ifråga om sedvänjor, arbetsmetoder och dräkter i en del av våra lappmarker. Turisttrafiken har väl också på sina håll i någon mån bidragit till att rent lapska särdrag förvanskats eller försvunnit (ehuru det tacknämligt bör antecknas att Svenska Turistföreningen förnuftigt nog *icke* sökt dirigera sina skaror till lapplägren). Slutligen medför ovillkorligen och icke minst den bland lapparna i sydligare fjälltrakter vanliga bostadsförändringen: stuga i stället för kåta, ett annat levnadssätt, som så småningom kommer att meddela sig däri, att folktypen till staturen blir en annan. Detta kan f. ö. redan nu konstateras i Härjedalens, Jämtlands och Västerbottens läns lappområden.

En modern rengetare söder om jämtländska tvärbanan är ej längre skrudad i lappkolt, när han drar till fjälls. Han bär slipover eller pullover med blixtlås, sportmössa och i somliga fall ett par vida golvbyxor. Vintertiden är han mer noggrann i urvalet — han vet att de tunna, eleganta skiddräkterna, som nu äro högmoderna, ej ge tillräckligt skydd mot kölden, och han håller gärna fast vid vadmalen, åtminstone då det gäller benkläderna.

Man kan i våra dagar få se lappdamer iförda silkesstrumpor. Jag har sett sådana modelejoninnor på fjället vid färd till en lappmossa, och jag har sett dem i skogsbandet bland ljung och blåbärsris. Dessbättre äro dock dessa företeelser ganska ovanliga och betraktas av de mognare lapparna som ett uttryck för dålig smak.

Puder och läppstift ha väl också nått uppåt lappvistena — varför skulle

Kvinnliga renskötare utrustade med zeisskikare, Jämtland.

de icke finnas där, när de kunna köpas i nästan varje bondhandelsbod? Medges måste dock att dylika galanterivaror äro en ytterligt sällsynt företeelse hos fjällfolket. Men där de förekomma, nyttjas de desto hejdlösare, och att en same flicka uppträtt så fullpudrad, att hon mest liknat en mjöl-nare i synen har flera gånger iakttagits.

När det redan nu skridit så långt som det gjort i här berörda hänseenden, då måste det anses alldeles uteslutet, att en allmän renässans, som ger rum åt kolt och lappmössa, överhuvud kan komma till stånd. Den äldre generationen bland samerna skall väl behålla sin dräkt så att säga till döddagar, men sedan blir det säkerligen slut. Någon återgång till det gamla tror jag icke på.

Här har man endast att konstatera faktum, konstatera det utan någon självförhåvelse. Vi ha ingen rätt att beskärma oss över saken. Vi ha själva visat vägen. Ett par golvbyxor eller en baskermössa passa nästan lika bra på en lappyngling som på en bondpojke. Och den s. k. lappfrågan är f. ö. icke längre väsentligen en etnografisk fråga utan en ekonomisk.

Det är gott och väl, att man under senare år sökt få en hel del av de frågetecken utsuddade som sammanhånga med den lapska hedningakulten (jag tänker då särskilt på trolltrumorna), det är väl att lappmu-

sikens alster i stor utsträckning konserverats, och att skogslapparnas säregna kultur kring Viikuservi studerats i tidens elfte timme. (Kring Udtja mellan Lule och Pite älvdalar är den kulturen dömd att dö bråddöd. Där går Inlandsbanan fram!) Här ha ovärderliga insatser gjorts av män som framlidne professor K. B. Wiklund, dr. Gustaf Hallström, amanuensen Ernst Manker och stationsinspektör Karl Tirén. Andra att förtiga.

Det som nu framför allt måste aktualiseras är emellertid sammanförandet av sådant som ligger vår tid närmare, sådant som samefolket in i det sista hållit fast vid men under senare år börjat släppa.

Beträffande lapparna i Jämtland så ha många företeelser i deras kulturliv omärkligt fått glida undan. Ännu för några årtionden sedan hade samedräkten här — liksom folkdräkten på vissa håll i Dalarna — en viss meddelande uppgift vid sidan av den rent skyddande och dekorativa.

Den ogifta kvinnan hade sin speciella mössa, som både i form och färg skilde sig från den gifta kvinnans. Den senare bar förr, särskilt vid högtidligare tillfällen, en *rapte*. Sådana äro nu helt bortlagda.

Medan mansmössan i Sydjämtland med sitt höga, runt om hela kullen gående bräm, bibehållit sig tämligen oförändrad genom tiderna (den är f. n. efter allt att döma på vandring mot norr; man ser den även i Frostviken!) har däremot kvinnfolkens huvudbonad, och i all synnerhet flickmössan, undergått avsevärda förvanskningar. Någon riktigt fast förebild tycks knappast existera längre. Nu liknar flickmössan i många fall alltmera mansmössan, sänar som på färgen, som är helt röd eller brun. De gifta kvinnorna ha ofta samma modell som den nyssnämnda men i allmänhet något mörkare kulör på mössorna. Förr var den svarta kvinnfolksmössan ett giftotecken; alla hustrur hade svart huvudbonad.

Just på dessa områden skulle tvivelsutan åtskilligt kunna göras till gagn för en ännu levande sed, som tyvärr förlorat traditionens hållpunkter.

Den omständigheten att sydlapparna ifråga om sin renskötsel alltmer börjat lägga an på slaktdjur och sålunda endast sällan mjölka renkorna, har förorsakat att kalvarna ej längre kävlas och att mjölknapparna ej ofta komma till användning. Klövjekisor och sadlar höra endast historien till, åtminstone längst i söder. Kerisar äro ej heller så ofta i bruk nu som förr, och seltyg av det gamla slaget ser man alltmer sällan. Lockslädar äro längesedan övergivna.

Det bör kanske också nämnas att lappslöjden i Sydjämtland, i synnerhet den s. k. turistslöjden, påtagligen rönt ett visst inflytande från främmande håll. Ben- och hornarbeten ha givetvis förekommit också tidigare, men den nu rätt så vanliga djurornamentiken på knivslidorna har, synes det, trängt hit norrifrån.

Modern överbyggnad med »hårdduk» (laven i bakgrunden av bilden) för att skydda köttupplag och annat mot de närgångna lavskrikorna. (Lavskrikan är lappvistenas »husfågel» framför alla andra).

De här uppräknade enskildheterna ge dock endast en antydning om den förändring livet i fjällen undergått och undergår. Av det sagda torde emellertid med all tydlighet framgå, att här gäller att rädda vad räddas kan. Våra muséer äro nog till en viss grad försedda med lapska etnografika; där skola finnas många packlärar med lapska nyttosaker och prydnadsföremål. Men åtskilligt saknas och en planmässigt inriktad strävan att fylla luckorna kan möjligen krönas med framgång *nu*. Inom kort är det faktiskt försent.

Men det finns också andra värden än konkreta, som i dessa sammanhang borde tillvaratagas med större iver än tidigare. Anta Piraks bok var härvidlag ett gott handtag, likaså Ernst Mankers arbeten, ävensom givetvis Johan Turis: Muittalus samid birra. Vi vänta nu på att en infödd sydsame skall ge oss en motsvarighet till Anta Piraks skildringar från Lule lappmark. Mannen som skall göra det har redan fått sitt uppdrag (av professor K. B. Wiklund), och man har all anledning förmoda, att han skall lyckas föra det i hamn.

Den insamling av lapska föremål och folkminnen, som alltså är ofrån-

Modernt rarkningsgärde inhägnat med ståltrådsnät.

Vid rarkningarna »rensas» hjordarna upp, i det att främmande renar skiljas ut. Detta sker med ledning av de i djurens öron inskurna ägomärkena (renmärkena). Då renarna sålunda fångas in kommer lasson (kasttömmen) till användning. Ovanst. bild är efter allt att döma tagen i juli — härpå tyder renarnas bedrövliga utseende. I bakgrunden t. h. Sylmassivet, Jämtland.

komlig, om ej stora värden skola gå till spillo, bör, synes det mig, bedrivas i samarbete med Nordiska muséet (eller Etnografiska Riksmuséet) samt, beträffande folklore, i samråd med professorn i finsk-ugriska språk vid Uppsala universitet.

Materialet skulle sedan kunna sovras och bearbetas av nämnda institutioner samt ev. andra »lappologer», åt vilka en sådan uppgift lämpligen kan anförtros. Önskvärt är, att man tar fasta på möjligheten att få lappadministrationens tjänstemän, som ofta besitta den mest ingående sakkunskap i hithörande ting, med på noterna. Framför allt gäller dock att intressera lapparna själva. Glädjande nog har en man som här företräder de djupa ledens mening, redaktören för Samefolkets Egen Tidning, Torkel Tomasson, givit uttryck åt sin oreserverade anslutning till tanken på en omfattande aktion i denna sak, en aktion, som helst bör omsluta även vissa av lappmarkerna i Finland och Norge. Ty livet i fjällen flyter ännu mångenstädes över gränserna.

Med skärpa må framhållas att insamlingsarbetet skall inriktas så, att man icke i större utsträckning lägger beslag på föremål, som alltjämt ha

Lappbostad i våra sydligare fjälltrakter.

En korsning mellan kåta och stuga med glasfönster och järnspis från vilken en plåtskorsten mynnar ut genom väggen.

eller kunna tänkas få en rent praktisk uppgift att fylla i nomadernas liv. En insamling utan urskiljning i här berörda hänseende kan av vissa element bland samerna lätt tolkas som ett sorts belägg för att tingen ifråga äro urmodiga och ändamålslösa, även i fall då de icke äro det. En sund och riktig uppfattning av denna sak, bör, synes det mig, ge rum också åt den synpunkten, att det är ännu bättre att »livsdugliga» föremål finnas kvar i sin ursprungsmiljö, än att de i stora mängder tillföras samlingarna. (Å andra sidan är det givetvis ofta så, att föremål, som numera endast ha muséivärde, ligga och förfaras till ingen som helst nytta. I sådana fall är ett ingripande endast av godo).

För att ytterligare belysa vad jag här menar, skall jag anföra ett ganska färskt exempel.

I en undanskymd skogig däl under högfjällen i Västra Jämtland står på fyra avkapade furustammar ett gammalt vackert lapskt härbre, med rafttak och »loft». Det har i gamla dagar antagligen varit ett upplagsställe som nyttjats särskilt under hårdtiderna, då man velat ha sina förråd i säkert skydd vid flyttningarna. För några år sedan var starkt ifråga-

satt att härbret skulle föras till ett muséum. Dess tak var då bristfälligt, men väggar och golv väl bibehållna.

Härbret hade under de sista tjugo åren endast sällan varit i bruk, och då endast som förvaringsrum för lapparnas nät och fiskedon. Ävenså togonomaderna någon gång kvartér i det vid överliggning under fisketurerna.

I den omgivande terrängen är detta härbre en fullkomlig fixeringsbild. Dess grå väggar smälta samman med den mossklädda ås, som stryker genom landskapet, och man har mycket svårt att upptäcka det. Det har nästan organiskt länkats in i och blivit ett med den omslutande naturen.

I ett muséum (låt vara friluftss d:o) skulle detta härbre alldeles avgjort ha förlorat en betydande del av sin fägningsamhet. Det hade där med all sannolikhet blivit allenast ett nummer, som drunknat i de övriga samlingarna, ett dött ting i en död, katalogiserad omgivning.

Det lilla byggnadsverket fick också efter en hel del överläggningar stå kvar ute i marken. Dess tak reparerades upp. Och nu har det sports, att en av de lappar, som uppehålla sig i grannskapet, lär komma att bygga ett nytt härbre i samma stil som det gamla invid sin stuga. Det har gått upp för honom, att den hundraåriga förebilden, som står där på de fyra tallstammarna i vildskogen, är vacker.

(Nu måste det medges att man i ett fall som det här nämnda kan ställas inför ett mycket känsligt problem. Man har ju också anledning göra sig den frågan: kan den brist i samlingarna föremålet skulle fylla tänkas bli täckt från annat håll, eller kan den det icke? — Här kunde den det. Ett par härbren av ungefär samma typ, som ej ha tillnärmelsevis denna invuxna samhörighet med omgivningen, ha uppdagats på andra håll.)

Skall ett lapskt centralmuséum komma till stånd, så bör det väl helst anslutas till Nordiska muséet och ej till samlingar som representera de mer exotiska kulturerna. Härför finnas också starka psykologiska skäl. Lapparna äro en folkspillra inom vårt eget land, och hela deras verksamhet står i intim kontakt med de övriga svenska fjällbornas. Deras kultur är ej heller så synnerligen primitiv i den mening, man här rätteligen bör tillägga detta ord.

Att emellertid centraliseringen har vissa nackdelar torde vara uppenbart. Förr funnos flera starka skäl som kunde tala för en sådan anordning. Men numera finnas de knappast i tillnärmelsevis samma utsträckning. Ty nu har stadslivet flyttat ut på landsorten, och stadsbor och främlingar överhuvud hemsöka våra norrländska nejder i en utsträckning som man ännu för något decennium sedan knappast kunnat drömma om. Då ett kulturföremål av det slag här är fråga om ovillkorligen starkast

och sannast talar till åskådaren i eller så nära sin ursprungsmiljö som möjligt, så kunna föremålen nu behållas på hemortsmuséerna, men ändå, tack vare kommunikationsmedlens enorma utveckling, nå en mycket stor krets av intresserade från hela Sverige.

Vad som främst talar för ett centralmuséum är tvivelsutan den underlättad som genom ett sådant skulle beredas det jämförande forskningsarbetet. Och här är onekligen ett *tungt* vägande skäl.

De norrländska länsmuséerna böra emellertid tillföras åtminstone en fullt representativ andel av de lapska tingen, ty dessa skola rätteligen främst vara till glädje för lapparna själva. Innerst bör en aktion i denna sak ha djupare syftning, än den som sammanhänger med tillgodoseendet av kuriositetsintressen. För fjällfolket kunna föremålen bli medel till en sorts självspgling, till ett uppenbarande av de sammanhang, som länka fornt och nytt i deras livsföring. I så stor utsträckning som rimligt är böra föremålen därför bibehållas i den krets, där de vuxit fram och formats, och där de gagnat den säregna utveckling de företräda. I varje fall måste det väl anses vara olämpligt, att vid ett centralmuséum i flera upplagor hopa etnografika, som ej alls förekomma på läns- och bygdemuséerna i skådesakernas »hemprovinser».

TYPTRITNINGAR TILL EGNAHEM

Av Stadsarkitekt Sigurd Westholm

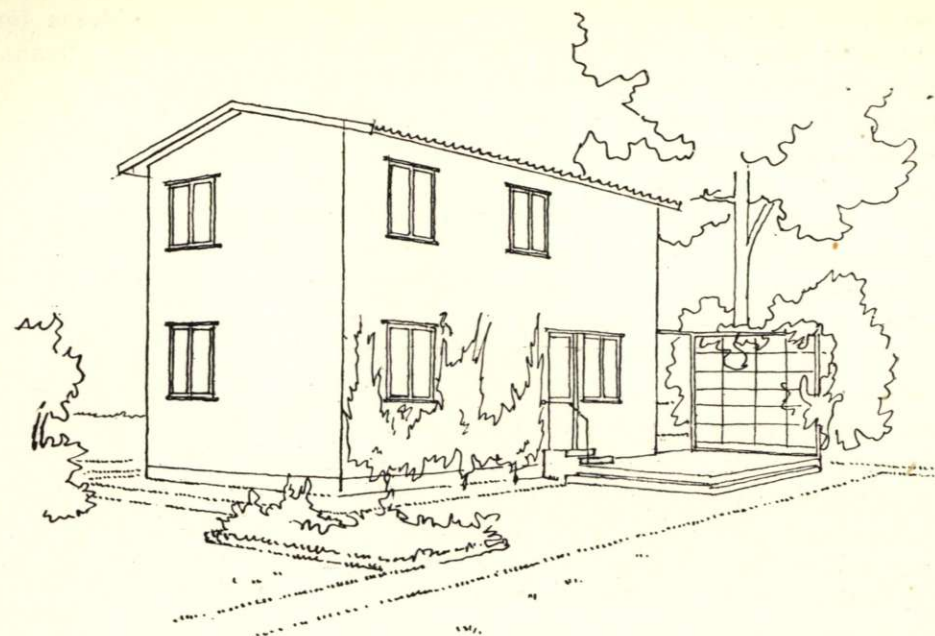
NÄR Statens Byggnadsbyrå år 1922 utgav sin första samling typtritingar till en- och tvåfamiljshus med smålägenheter, skedde det i känslan av att ett snabbt ingripande var av nöden. Staten hade ställt stora belopp till egnahemsbyggandets förfogande och därigenom givit verksamheten en kraftig impuls, men den stora mängd hemmagjorda eller utan nödig sakkunskap tillkomna ritningar, som från de lånesökande landet runt strömmade in till byrån, gav i själva verket en skrämmande bild av förhållandena på detta område tekniskt, bostadskulturellt och estetiskt.

Den lantliga byggnadsverksamheten hade för länge sedan tappat kontakten med den äldre folkliga byggnadskonsten, och utvecklingen följde

sedan årtionden på vederbörligt avstånd den av de skolade fackmännen företrädde ofta individuellt präglade smakriktningen, av vilken den överlämnad åt sig själv dock endast gav en vrågbild. Det var inte möjligt med tillgängliga resurser att ingripa i varje enskilt fall, det gällde att möta det onda på bred front, att hos de byggande eller deras hjälpare söka inpränta vissa enkla, allmänna regler möjliga för envar att tillämpa utan större teknisk kunnighet, det gällde att bryta med inrotade föreställningar och oseder, som vunnit den största utbredning, och ett medel härtill erbjöd uppgörandet av typritningar och deras spridande över landet i bokform. Företaget kröntes med framgång, och den första samlingen följdes snart av en andra och tredje. Då Statens Byggnadsbyrå sedermera avvecklade sin verksamhet bemyndigades Samfundet för hembygdsvård genom Kungl. brev att övertaga typritningsmaterialet, varvid Samfundet åtog sig att i mån av behov tillhandahålla de byggande kopior av dessa ritningar och i övrigt bistå med rådgivnings- och ritningshjälp i den omfattning som skett hos Statens Byggnadsbyrå.

Åtskilliga år ha emellertid gått sedan dessa typritningar utarbetades och de motsvara ej längre i alla avseenden tidens fordringar. Samfundet har känt sig förpliktigt att fullfölja det anförtrodda uppdraget och övervägt möjligheten att omarbete de gamla typerna men stannat vid att utarbete en helt ny samling. Det är bl. a. införandet numera av centraluppvärmning i det stora flertalet nya hus även på landet, som skapat nya förutsättningar för bostädernas planläggning, vilken senare i sin tur i hög grad återverkar på husens yttre gestaltning. I båda dessa avseenden ha också andra faktorer medverkat till den omvandling som ägt rum sedan de gamla typsamlingarna utgavos, och det råder intet tvivel om att utvecklingen numera påverkat den allmänna uppfattningen i en riktning som kräver beaktande.

Den strängt regelbundna planformen, som genomförts i Statens Byggnadsbyrås typritningar, återfinnes även här. Dock har tillämpandet av centraluppvärmning och därmed planens frigörande från tvånget att samla lokala eldstäder kring skorstensstocken medfört en rörligare rumsfördelning och större möjlighet till anpassning av rumsstorleken efter behov eller önskemål med hänsyn till rummens användning. Till det yttre ger sig denna rörligare planläggning tillkänna i en friare fönsterplacering och varierande fönsterstorlekar. Därvid liksom över huvud taget, då det gäller avvikelser från det sedvanliga, är dock en viss försiktighet av nöden vid typritningar, vilkas användning inte alltid kan kontrolleras och av vilka man därför måste kräva en viss måttfullhet ifråga om sådana motiv och anordningar, vilkas tillämpande ställer större fordringar på

omdöme och kunnighet i sådana frågor än som i allmänhet kan förutsättas hos egnahemsbyggaren eller hans hjälpare.

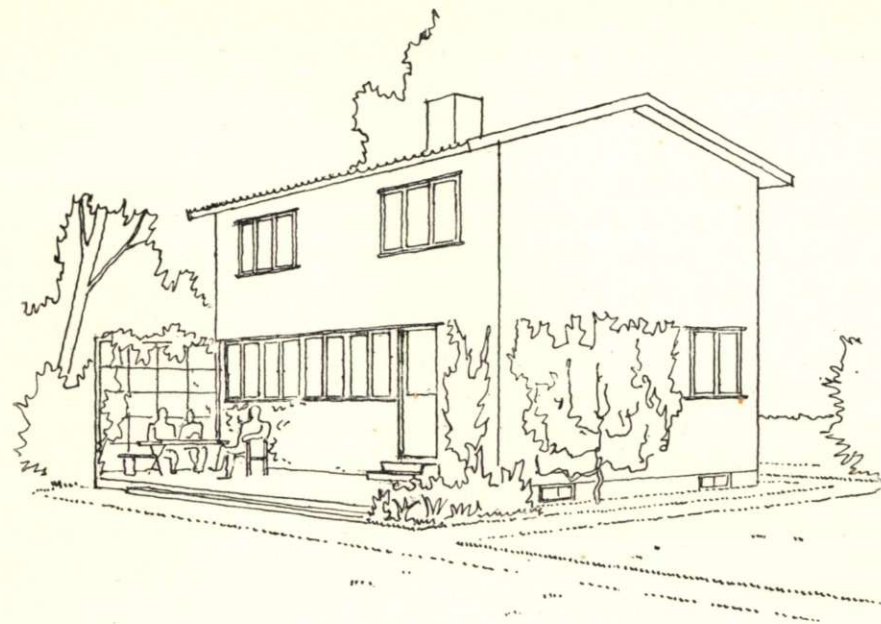
En åtgärd i förenklande syfte är övergången från det höga brutna eller obrutna taket med inredd vind till det låga taket utan eller med ett helt obetydligt utrymme för förvaring av diverse lösöre. Den nutida väl isolerade källaren inom väggar av betong med pannrum och cementgolv är vida mer användbar till förvaringsrum än den gamla kalla och fuktiga gråstenskällaren och har gjort vinden mindre nödvändig för sådant ändamål. Det föreligger också sedan några år en tydlig tendens att ersätta den inredda vindsvåningen med en full våning, och man kan tryggt påstå att huset med två fulla våningar under ett flackt tak är på väg att uttränga envåningshuset med vinden inredd inom ett mer eller mindre högt tak. Den taklutning, som i föreliggande samling i regel använts, håller sig mellan 20 och 23 grader, alltså ej lägre än att taktegel kan nyttjas till täckning. Denna takvinkel har i stor utsträckning under senare år med fördel använts bl. a. inom Stockholms stads trädgårdsstäder. Även andra takformer ha under de sista åren kommit i bruk såsom det helt platta taket och pulpettak. Det har dock ej ansetts nödvändigt eller ens tillrådligt att här upptaga dessa för det enklare egnahemsbyggandet ännu rätt främmande och oprövade takformer. Deras handhavande kräver stor

kunnighet och noggrannhet, och det torde inte skada att låta dessa former mogna tekniskt och estetiskt, innan de föras till torgs i den allmänna marknaden. Med tanke på förhållanden, som kunna uppkomma i starkt sluttande terräng, har dock medtagits ett exempel på en byggnad i två avsatser, den högre med svagt sluttande tak, den lägre med platt tak bildande en öppen altan.

Egnahemsbyggandet intar i förhållande till det rent stadsmässiga och det i egentlig mening lantliga bebyggandet en mellanställning, som gör att det röner inflytande av båda. Från staden komma impulser till arbetsbesparande anordningar, till större aktgivande på hygieniska krav, till bättre tillvaratagande av teknikens framsteg, av nya material, nya arbetsmetoder. Från landet kommer en anpassning till enklare levnadsvanor, större oberoende av yttre hjälpmedel, starkare känsla för traditionens värde. Det är icke förenligt med typitningarnas syfte att leda egnahemsbyggandet in på främmande vägar eller att driva propaganda för de sista oprövade uppslagen i planläggning eller formgivning. Det ligger ej heller i Samfundets intresse att helt avkoppla det gamla, där det ännu besitter livskraft. Men det tillhör varje ärlig strävan på detta viktiga arbetsfält att fördomsfritt tillvarata de vunna framstegen och låta dem komma till sin rätt, även om därvid hävdvunna föreställningar nödgas vika.

Samlingen innefattar ett antal ritningar till lantliga boningshus huvudsakligen sådana för en familj men även några med två skilda lägenheter. Denna senare byggnadstyp ligger något vid sidan om det egentliga egnahemsbyggandet och når icke upp till den ideala bostadsform, som enfamiljshuset erbjuder. Den hör ej heller hemma på den egentliga landsbygden, men i städernas grannskap förekommer den dock understundom ehuru väl alltmer tillbakaträngd av det verkliga egnahemshuset. Såsom en speciell lösning av detta senare har medtagits ett par exempel på »det växande huset», den minimala småstugan, som i mån av ökade behov och resurser växer ut till en normal familjebostad.

Den ledande tanken vid ritningarnas utarbetande har varit att skapa förebildliga bostäder svarande mot normala behov hos familjer med begränsade tillgångar, och den ekonomiska ramen har gjorts så pass vid, att den torde rymma de vanliga anspråken hos en avsevärd del av den allmänhet, som söker sig bostad på landet eller i varje fall utanför städernas tätbyggda områden. På den jordbrukande befolkningen har man därvid ej tagit sikte och ej heller på dem, som ha möjlighet att offra mera på bostaden än som strängt taget svarar mot behovet, alltså ej på den lyxbetonade bostaden, vilken kräver ett individuellt studium. Ej blott i

detta senare utan även i förra fallet tillkomma ofta faktorer, som eljest icke ha någon motsvarighet och som alltså kräva sin särskilda lösning av problemet. Dock tenderar utvecklingen i mera tätbyggda landsdelar mot en utjämning av skiljaktigheterna mellan den jordbrukande och den övriga befolkningens bostäder, och det torde därför ej vara uteslutet att de nya typerna kunna finna vidsträcktare användning än för det i första hand åsyftade egentliga egnahemsbyggandet. Detta arbetsfält är dock i och för sig så ofantligt stort, att dess behov ingalunda täckes av en typsamling, vore den än så stor. En sådan har alltid sin givna begränsning, utöver vilken den ej når.

Hos egnahemsbyggandets idé ligger nedlagt ett frö, som varken kan eller bör förkvävas, begäret att trycka en personlig prägel på det egna hemmet. Det ligger dock en stor fara i att låta dess grodd fritt utvecklas. Alltför ofta skall man finna att vad som utger sig fotat på och självt tror sig framsprunget ur den personliga smaken, ingenting annat är än en nyckfull, på rent tillfälliga omständigheter grundad förutfattad mening, ohållbar inför en saklig prövning. Inom ramen av det färdiga huset må den individuella smaken röra sig fritt, själva byggnaden är en alltför allvarlig tekniskt och ekonomiskt betingad sak för att överlämnas åt den oskolade och okontrollerade personliga smaken, och det bör ihågkommas

att husets utseende icke är den byggandes privatsak utan i hög grad en allmän angelägenhet. En mångfald lokala och andra omständigheter spela dock ofta in med fullt berättigade anspråk på beaktande, och detta ernås bäst under samråd mellan egnahemsbyggaren och hans sakkunniga rådgivare.

Samfundets byggnadsbyrå ser därför i denna ritningssamling ett betydelsefullt hjälpmedel i arbetet men ingen slutgiltig lösning av uppgiften i varje enskilt fall. En sådan uppnås i regel först sedan alla föreliggande omständigheter framlagts och prövats. Det visar sig då, huruvida den tilltänkta ritningen, eventuellt hämtad ur denna samling, utan vidare kan läggas till grund eller om vissa justeringar böra vidtagas. Kanske befinnes byggnadsfrågan vara sådan, att den kräver sin särskilda lösning, som icke återfinnes inom den begränsade samlingen. I varje fall är byggnadsbyrån rustad att tillfredsställa de byggandes önskningar, där dessa låta förena sig med kravet på en rationell planlösning och en uppbyggnad av enkel och god hållning.

Ritningarna äro utarbetade av byggnadsbyråns förutvarande föreståndare arkitekten Robert Berghagen i samråd med arkitekterna Eskil Sundahl, Sigurd Westholm, John Åkerlund och nuvarande föreståndaren för S. F. H:s Byggnadsbyrå arkitekten Birger Borgström, vilken senare också med några egna ritningar kompletterat samlingen.

ETT MINNESMÄRKE PÅ LADUGÅRDSGÄRDET

Av Kapten Yngve Rydbeck

OMEDELBART norr om Djurgårdsbrunnsviken invid Stockholm och öster om stadsdelen Östermalm ligger som bekant ett större, öppet fält — Ladugårdsgärdet — å vilket sedan snart 300 år tillbaka militär trupputbildning ägt rum. »Gärdet» är alltså i huvudstaden en motsvarighet till vad man i landets övriga delar brukade benämna »heden» eller »slätten» men har vissa olikheter med de gamla indelta regementenas övningsplatser. Fältet utgöres icke av en jämn sandmo utan är tämligen kuperat och omgivet av vackra höjdparter med sådana namn som Campementsbacken och Skansenberget, vilka vittna om fältets militära karaktär. Men även på annat sätt skiljer sig Gärdet från

våra »hedar» och »slätter». Det har nämligen icke varit övningsplatsen blott för ett enda infanteriregemente eller för de till huvudstadens garnison hörande truppförbanden, utan dit hava också tid efter annan även de indelta landskapsregementena sammandragits för större övningar. Konung Gustaf II Adolf övade t. ex. därstädes våren 1630 sina trupper, innan dessa överfördes till Pommern, och från såväl Karl XI:s som Karl XII:s tid vittna därom efterlämnade olika order och skrifter, att storstilade övningar här voro anordnade. Även konung Gustaf III gjorde Gärdet till skådeplatsen för stora manövrar, som i detalj kunna följas dag för dag i ännu bevarade orderjournaler, och konung Karl XIV Johan och hans närmaste efterföljare utnyttjade platsen till stora militära skådespel (»storläger»), vilka huvudstadens innevånare enligt den tidens sed livligt uppskattade.

Det torde sålunda icke vara för mycket sagt, att Ladugårdsgärdet kommit att spela en betydelsefull roll icke blott för Stockholms garnison utan för landets armé i sin helhet, vartill kommer att det med fog anses som ett av landets äldsta övningsfält.

Genom det avtal, som år 1928 träffades mellan staten och Stockholms stad, har emellertid den tidpunkt inträtt, då även denna gamla »övningsplats» börjar gå sin förgängelse till mötes. En stadsplan för densamma har uppgjorts, omfattande i stort sett sektorn mellan den från Karlaplan i riktning mot Värtans station gående Värtavägen — i öster — och Sturegatans förlängning mot Lidingöbron (förbi Stadion) — i väster —. Tillväxten av befolkningen i Stockholms stad, menade man, fordrade detta område, och det beräknades, att här skulle kunna uppföras hus med sammanlagt omkring 34.000 eldstäder, vilket med den folkökning, som man då räknade med, skulle tillfredsställa behovet 10—15 år framåt. Stadsplanens genomförande synes emellertid på visst sätt ha gått snabbare än man från början beräknat, i andra avseenden har den helt enkelt omöjliggjorts. — Inom den omnämnda sektorn ligger nämligen bland annat Svea artilleriregementes kasernetablisement. Givetvis kan detta ur exploateringssynpunkt värdefulla område icke försälgas, förrän regementet beretts plats på annat håll. Med hänsyn till den pågående försvarsutredningen har emellertid denna fråga icke ansetts kunna upptagas till slutlig prövning, förrän utredningen angående vår blivande försvarsorganisation är slutförd. Av vissa tekniska skäl har icke heller den norra delen av sektorn, d. v. s. den som är belägen på Campementsplatsen, ansetts kunna exploateras. Följden har blivit, att det för tomtförsäljning av-

sedda området blivit betydligt reducerat, och återstående del är numera i det närmaste också slutsåld och bebyggd. Man har därför måst se sig om efter andra utvägar för att uppbringa det på försäljningen beräknade kapitalet. Efter förhandlingar mellan statens exploaterande organ och vissa andra myndigheter kom man till det resultatet, att om det nyssnämnda artilleriregementet skulle kvarligga i sitt nuvarande etablissement ännu flera år framåt, så måste en exploatering öster om den förut planerade delen äga rum. Denna avsågs emellertid från början endast behöva omfatta en mindre sektor mellan den nyssnämnda Värtavägen och Valhallavägens förlängning. Men anspråken hava så småningom vuxit, och för närvarande föreligger ett stadsplaneförslag, vilket (se fig. 1) innebär att hela Ladugårdsgärdet — således även öster om Värtavägen — från Sturevägen i väster till höjdpartierna vid Kungl. Borgen i öster skulle helt och hållet bebyggas. Även om det ännu skulle dröja ett par år, innan detta stadsplaneförslag godkännts av vederbörande statliga och kommunala myndigheter och ytterligare ett antal år, innan Ladugårdsgärdet i hela sin utsträckning bebyggs, synes med skäl redan nu böra upptagas tanken på resandet av en minnessten även å denna gamla övningsplats, i likhet med vad som enligt god svensk tradition skett på flertalet av våra andra nedlagda mötesplatser. Det är Föreningen för Stockholms fasta försvar, som i en skrivelse till arméfördelningschefen och överkommendanten i Stockholm, generallöjtnant Gösta Lilliehöök, tagit initiativ härtill. Generalen ställde sig icke blott synnerligen sympatisk till detta förslag utan framförde därjämte tanken på att man centralt till huvudstaden borde sammanföra ett antal boställstyper m. m. från indelningsverket. Den plats, som härför lämpar sig bäst, är otvivelaktigt det höjdparti, å vilket Kungl. Borgen är belägen, vilken vi återfinna å högra delen av ovannämnda bild. Därmed kom man också in på tanken att restaurera denna minnesrika byggnad.

Innan vi nu gå vidare, äro några ord på sin plats om indelningsverket och Kungl. Borgen.

Våra indelta regementen kunna i många fall räkna sitt ursprung redan från Gustaf Vasas tid. Härens organisation och rekrytering fick under hans regering ett visst samband med äganderätten till jord. Men det var först under Karl XI:s tid, som det s. k. indelningsverket fullt genomfördes. Denna märkliga organisationsform, som bestått ända intill våra dagar, kunde alltså för några år sedan fira 250-årsjubileum. Många svenska författare hava i sin diktning förevigat den ur vårt samfundsliv numera försvunne indelte soldaten, och den typiskt svenska organisation, som indelningsverket är, har även vetenskapligt belysts. — Grundtanken

Fig. 1. I undre vänstra delen synes Karlaplan och norr om denna i västöstlig riktning märkes Valhallavägen. Från denna utgår Värtavägen i nordöstlig riktning mot den s. k. Campementsbacken. Den streckade linjen i Värtavägen markerar den östra gränsen för den ursprungliga stadsplanen. I högra kanten av bilden synes det höjdparti, å vilket Kungl. Borgen är belägen. I nedre högra hörnet skymtar en del av Djurgårdsbrunnsviken.

i indelningsverket — en dåtida form för egnahemsrörelsen på landet — återspeglas i boställsinstitutionen. Genom att kompanichefen och hans underbefälhavare bodde mitt bland sitt folk, kunde de ständigt vaka över de många militiehemmanens tillstånd, och förhållandet mellan befäl och menige man fick en patriarkalisk prägel, som kom att bestå århundra framåt. Ritningarna till de olika boställstyperna uppgjordes av ingen mindre än Erik Dahlberg, och det torde icke råda något tvivel om, att indelningsverket i arkitektoniskt hänseende haft en mycket stor betydelse för vårt land. Då den indelta soldaten dessutom tid efter annan fick lämna sitt jordbrukande liv »på roten» och tillbringa långa tider i andra delar av landet än där han under fredliga dagar hade sin verksamhet, ja, även utanför landets gränser, kom han i kontakt med nya förhållanden, av vilka många lärdomar inhämtades icke minst ur jordbrukarsynpunkt. Indelningsverket kom därför att även i agrikulturellt hänseende utöva ett visst inflytande.

Beträffande Kungl. Borgen kan nämnas, att den uppfördes av Karl XIV Johan år 1821 och utökades de närmaste åren härefter med flyglar m. m. Vill man emellertid söka dess föregångare får man gå några hundratal år tillbaka i tiden. Sålunda finnes ännu i behåll en karta över »Kungl. hov- och övningslägret vid skansen på Ladugårdsgärdet 1672», där bland annat konungens och änkedrottningens kvarter finnas upptagna. Platsen, där densamma är belägen, är sålunda rik på traditioner, och även om byggnaden är av relativt ungt datum, har den under 1800-talet spelat en stor roll i huvudstadens liv och är på grund härav värd att bevaras. Här gävos lysande fester, varvid Borgen enligt dåtida uppfattning »simmade i ett hav av ljus», och på förmiddagarna förekommo vaktparader, varvid talrika åskådare alltid voro närvarande. Kungl. Borgen var med andra ord medelpunkten för huvudstadens dåvarande förnämligare nöjes- och societetsliv, i vilket invånarna av alla stånd och kategorier deltog med liv och lust.

För att förverkliga uppslaget att restaurera Borgen samt att till dess närhet överflytta ett antal boställen från indelningsverket bildades förliden höst »Borgenkommittén», vari prins Gustaf Adolf är hedersordförande. Självfallet är att planens realiserande kräver i första hand pengar, och huru det erforderliga beloppet skall kunna uppbringas är givetvis ännu ett olöst problem. Men på grund av den kulturattraktion, som ett sådant minnesmärke otvivelaktigt skulle vara, hoppas kommittén på att, sedan förslaget närmare utformats, detsamma skall vinna stöd hos den stora allmänheten. — Det kan måhända invändas, att det redan finnes en liknande institution i Stockholm, nämligen Skansen. Men Skansen är enligt många mening redan alltför tätt bebyggt, och inom dess områden torde med undantag av ett enda soldattorp från Kalmar regemente icke finnas något, som ger kommande släkten en inblick uti, huru den stora och för landet icke blott under kritiska tider så betydelsefulla folkgrupp, som indelningsverkets personal representerade, levde och verkade under fredliga förhållanden närmare 300 år. Ett samarbete med Skansen, eller annan motsvarande institution när tiden är inne, torde man dock räkna med.

Om vi återvända till den ovan avbildade stadsplanen (fig. 1) finna vi, att Borgen ligger så att säga bakom den mot väster vända stadsplanebilden. Det vackra terrängparti, där Borgen är belägen, skulle ur skönhetssynpunkt i högsta grad försvagas, om denna plan fastställdes, och för de otaliga stockholmarna, som i Borgen redan se en i huvudstadens omedelbara närhet belägen vacker utsiktspunkt, är förslaget icke tilltalande.

På uppdrag av Borgenkommittén har av arkitekten F. Lidvall därför så-

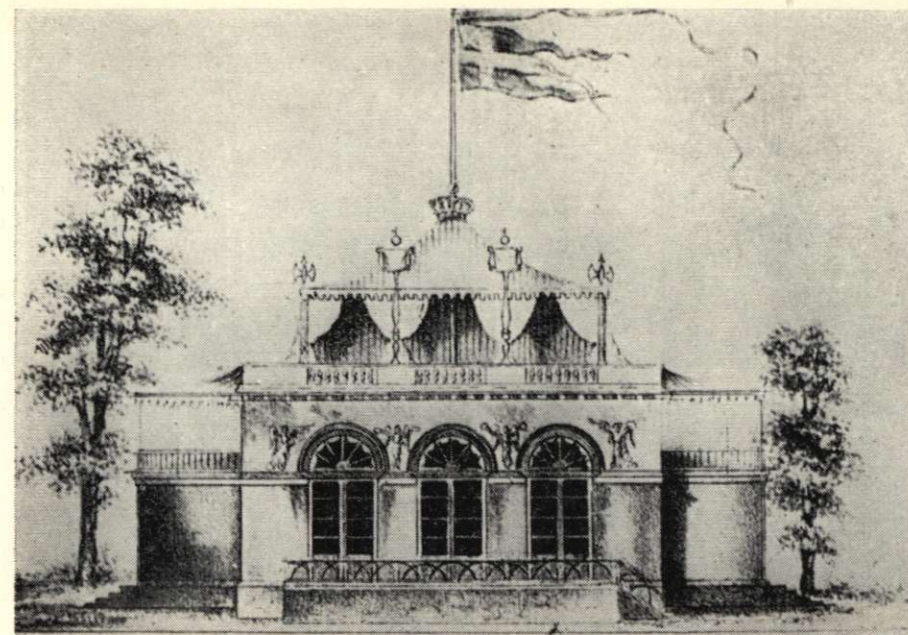

Fig. 2. Kungl. Paviljongen vid Kungl. Borgen.

Litografisk bilaga till »Kongl. Djurgården» av J. P. Tollstorp. Stockholm 1844.

som en första åtgärd ett förslag till korrigering av stadsplanen utarbetats på sådant sätt, att dessa mindre tilltalande förhållanden skulle åtminstone mildras, och som skulle på ett bättre vis ansluta stadsplanen till Borgen. Då det ur statens synpunkt emellertid är önskvärt, att största möjliga antal tomter försäljas, har denna korrigering av stadsplanen, som finnes avbildad här nedan (fig. 3), från början varit bunden av denna synpunkt.

Om vi betrakta nedanstående bild finna vi, att ett smalt bälte av Ladugårdsgärdet är bevarat, i vars fond Borgen intager en dominerande plats. Å bildens högra del (söder om Borgen) finna vi en redan befintlig allé. Vid dess slut är den naturliga platsen för ett kompani- eller skvadronschefsboställe. Utefter vägen, som är inritad runt själva Borgen-höjden, finnas lämpliga platser för löjtnants- och fanjunkareboställen samt torp, vilka på grund av terrängens beskaffenhet kunna placeras så, att de ligga — såsom de i verkligheten också gjorde — avskilda från varandra och ej sammanförda i grupper, och mellan denna väg och Borgen-höjden ligger en öppen plats, som på ett utomordentligt sätt lämpar sig för friluftsgudstjänster eller andra högtidligheter.

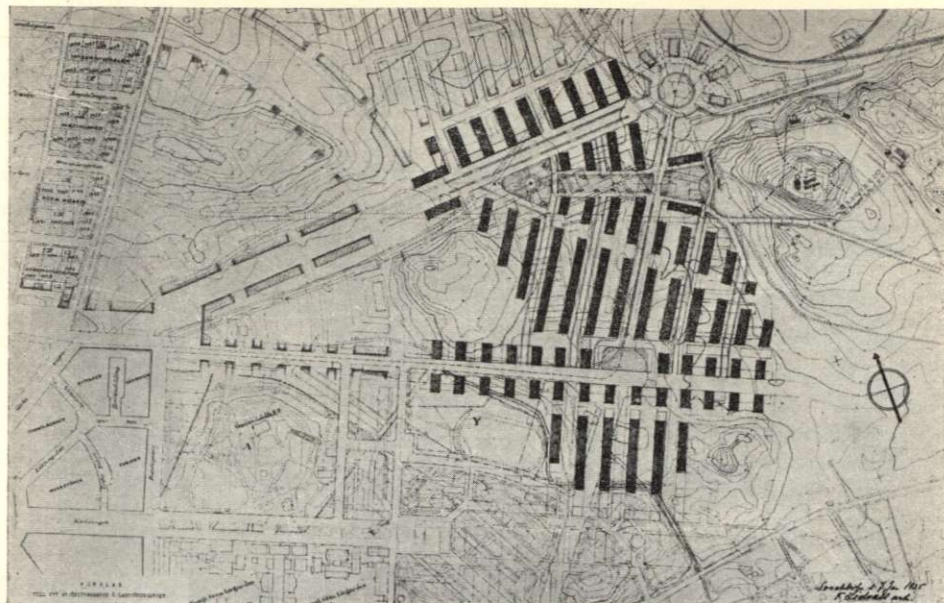

Fig. 3. Av arkitekt F. Lidvall uppgjort ändringsförslag beträffande stadsplanen närmast Kungl. Borgen.

Fig. 4 visar förutom en förstoring av fig. 3 också genom profilen, som återfinnes under stadsplanen, Borgenpartiets dominerande höjd i förhållande till de »framför» liggande tre- och sexvåningshusen och av följande fig. 5 och 6 se vi, huru den föreslagna korrigeringen förverkligad skulle komma att te sig i riktning mot Borgen från fältet framför, och fig. 7 ger en uppfattning om, hur utsikten in mot staden från Borgenpartiet skulle komma att ta sig ut.

På uppdrag av Föreningen för Stockholms fasta försvar har dess redaktör, majoren Erik Zeeh, utfört vissa forskningar beträffande Ladugårdsgärdet. Han har därvid bland annat konstaterat, att en strax nedanför och väster om Borgenpartiet år 1672 anlagd övningsskans spelat en stor roll som utbildningsobjekt för Karl XI:s och Karl XII:s trupper. Det var sålunda här, som de flesta av de truppers utbildning fullbordades, vilka deltog i det för vårt svenska välde så betydelsefulla slaget vid Lund, och det var likaledes här, som utbildningen med stor energi bedrevs, innan de svenska trupperna under Karl XII:s tid skeppades över Östersjön. Skansen fick emellertid snart förfalla och konturerna av densamma äro numera knappast skönjbara. Från luften framträda de dock alltså gans-

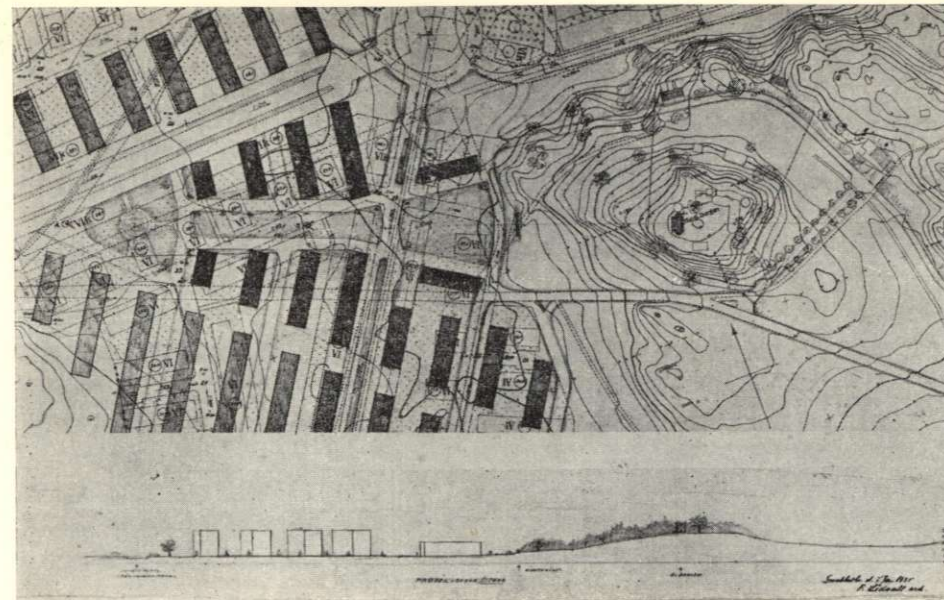

Fig. 4. Förstoring av fig. 3. Kungl. Borgen med dess flygelbyggnader synes å höjdens krön. Söder om höjden vid alléns början skulle huvudentrén läggas, vid alléns avslutning ett ryttmästare- eller kaptensboställe. Fältet mellan Borgenhöjden och terrängpartiet öster om platsen för kaptensbostället avses som festplats och å de bägge höjdpartiernas sluttningar mot festplatsen skulle dragon- och soldattorp, fanjunkareboställen m. m. uppföras. Minnesstenen över Ladugårdsgärdet är tänkt som en låg mur, indelad i fält för de olika regt.ena, som varit förlagda till gärdet (på bilden markerad med ett streck å Borgenhöjdens västra sluttning). Profilen nedanför stadsplanen å bilden visar Borgenpartiets dominerande höjd i förhållande till de tre- och sexvåningshus, som skulle omgiva den bevarade delen av Ladugårdsgärdet (se vidare fig. 5, 6 och 7).

ka tydligt (fig. 8) och det har tack vare flygfotografering liksom på grund av från tiden för dess anläggande noga uppgjorda och ännu bevarade ritningar icke varit någon svårighet att i minsta detalj fastslå, varest densamma en gång har legat och under jordytan ännu torde finnas kvar. Förslag har därför också framkommit, att en utgrävning åtminstone av konturerna av denna skans skulle verkställas. Härför kräves emellertid, att ett större område reserveras för park än vad som det föreliggande stadsplaneförslaget (fig. 1) ger uttryck för. Detta i sin tur medför, att ett mindre antal tomtobjekt skulle stå till statens förfogande för försäljning, och därmed är man inne på statsekonomiska synpunkter. Det finnes emellertid anledning antaga, att det föreliggande stadsplaneförslaget

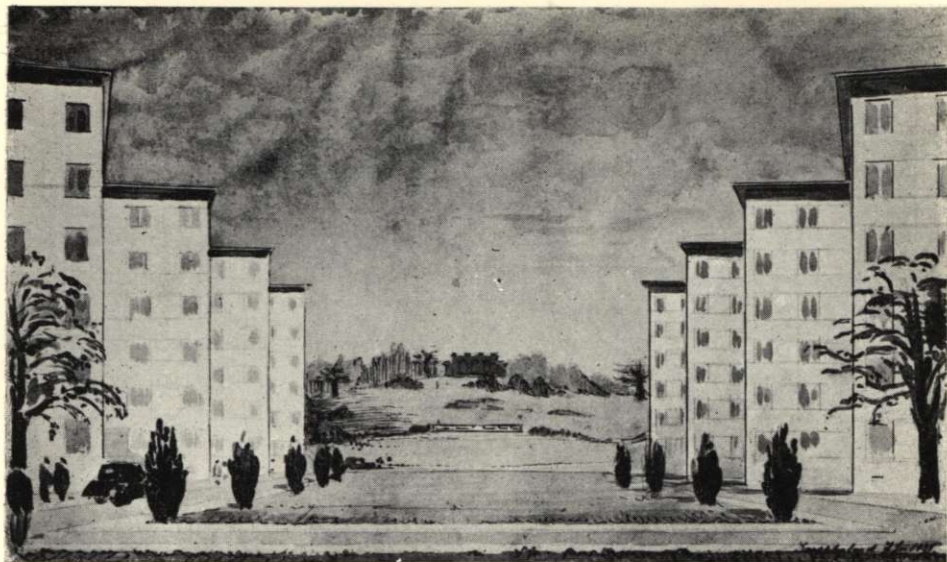

Fig. 5. Utsikt mot Kungl. Borgen (i bakgrunden) från den till Frihamnen ledande stora huvudgatan. Minnesstenen kan urskiljas nedanför höjden.

från Stockholms stads sida icke kommer att anses på ett tillfredsställande sätt tillgodose behovet av öppna platser. Detta förhållande jämte det intresse, som förefinnes för denna övningsskans' bevarande, gör, att man kan våga hoppas på möjligheterna för förslaget realisering. I stadsplanebildens skulle detta innebära den förändringen, att bältet mot Borgen kommer att rätt betydligt vidgas, vilket medför den fördelen, att Borgen skulle komma att få ett ännu mera dominerande läge. Som lämplig plats för en minnessten kan man då också tänka sig skansens mittpunkt.

För att sammanföra här ovan skisserade uppslag har av representanter för Föreningen för Stockholms fasta försvar, Borgenkommittén och samfundet S:t Erik bildats ett arbetsutskott. Dess uppgift synes alltså bli att utarbeta ett förslag till ett »minnesmärke» enligt följande grunder:

1. befrielse från bebyggande av en del av den historiska mark, där våra regementen övats, innan de fördes ut ur landet för att grundlägga Sveriges storhetstid och sedermera utbildats för att försvara landets gränser och självständighet;

2. bevarande av det på erfarenheterna från denna storhetstid anlagda

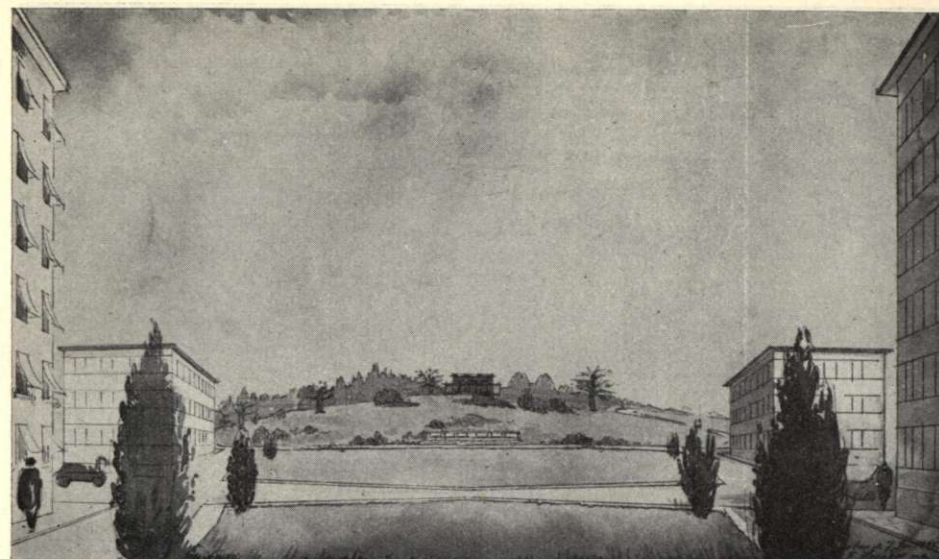

Fig. 6. Utsikt mot Kungl. Borgen från den bevarade delen av Ladugårdsgärdet.

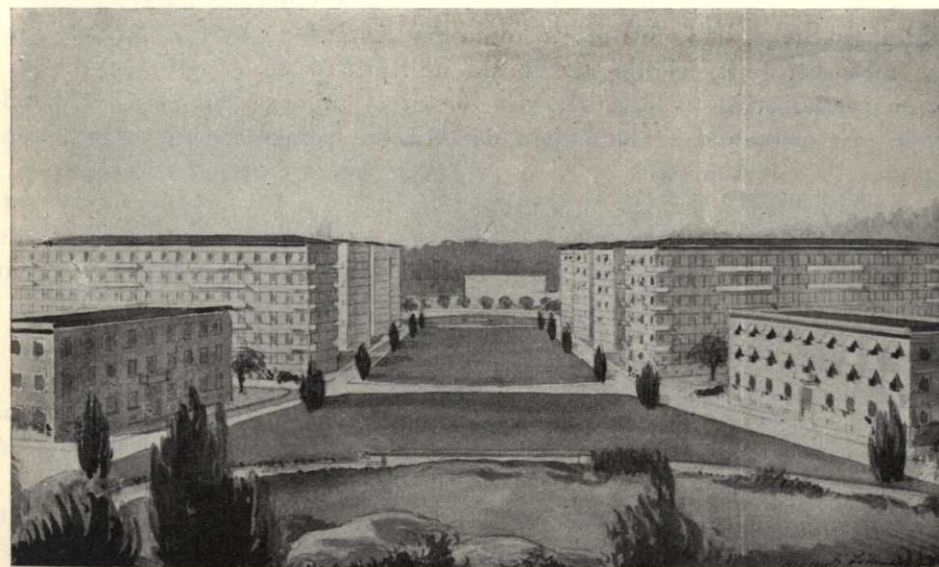

Fig. 7. Utsikt över Ladugårdsgärdet från Kungl. Borgen enligt arkitekt Lidvalls förslag.

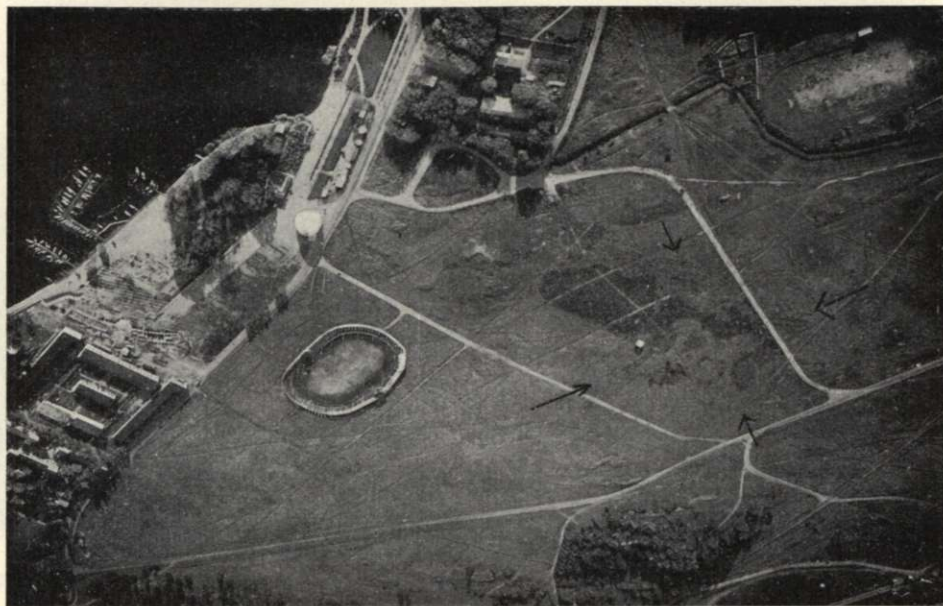

Fig. 8. Flygfoto av Ladugårdsgärdet. Pilarna peka mot skansverkets fyra hörn. I nedre högra delen av bilden synes Borgenhöjden och i vänstra övre en del av Djurgårdsbrunnsviken.

utbildningsobjekt, där våra stora konungar Karl XI och Karl XII tillsammans med sitt folk erhöilo sin första militära skolning;

3. en restaurering av den särskilt för Stockholmare minnesrika Kungl. Borgen och ordnande av terrängen däromkring till en tillflykts- och högtidsplats för allmänheten;

4. sammanförande av ett antal typiska boställen från indelningsverket, som skulle för efterkommande släkten visa, huru våra svenska krigsmän under tiden mellan fälttågen levde sitt liv på roten, helt ägnande sig åt den svenska jordens brukande.

När denna plan en gång är fullt genomförd, torde om densamma kunna tillämpas Fredrik Bööks ord i hans »Resa i Sverige» efter besök på en av den indelta arméns mötesplatser:

»Det hela var en lantlig idyll full av en säregen trevnad. Jag undrar om det i något annat land funnits en motsvarighet till dessa fredliga krigsbilder, inbäddade i de svenska skogarna. — Det var bestämt något av *det mest nationellt särpräglade, som fanns i hela vår svenska kultur.*»

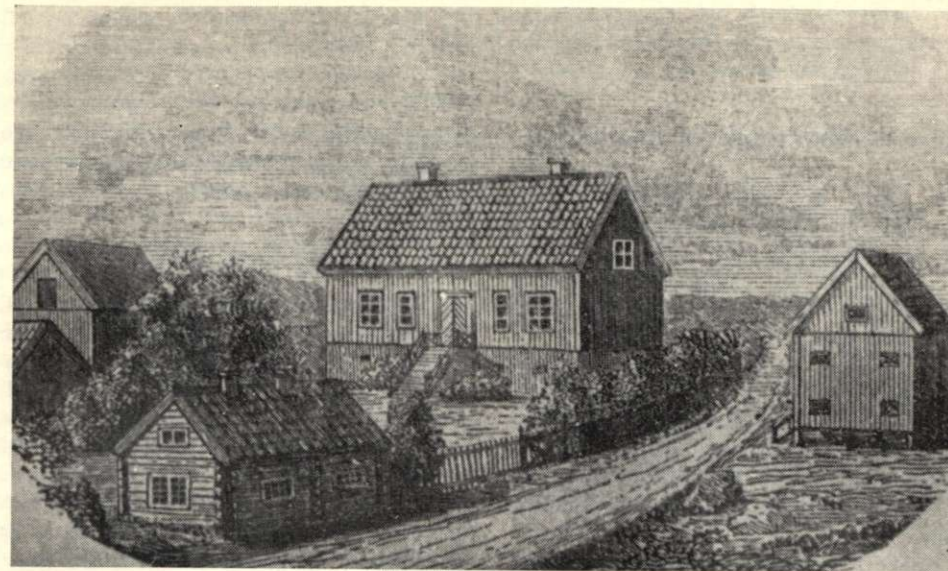

Fig. 9. Kaptensboställe med trossbod. »Statistiskt sammandrag av Svenska indelningsverket» av Grill, utgiven 1855.

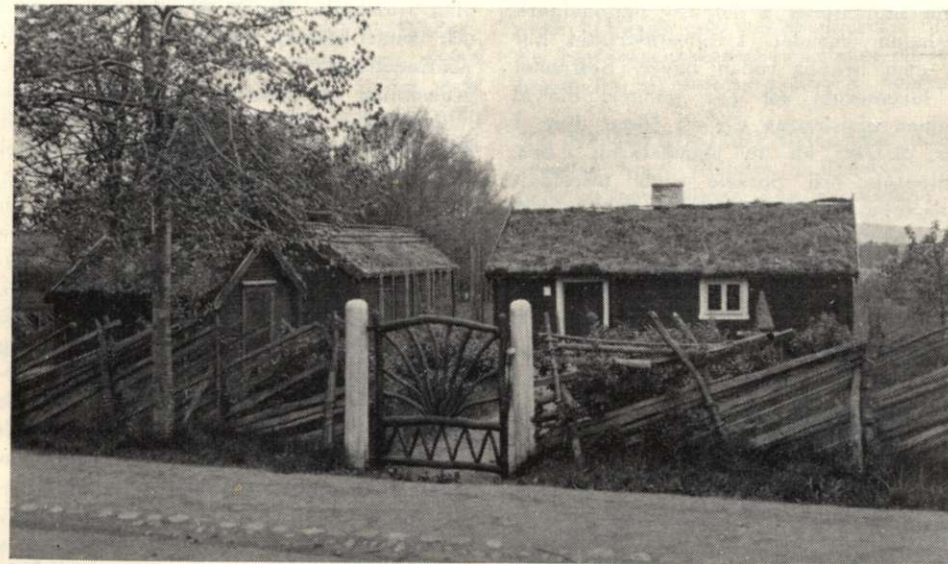

Fig. 10. Soldattorp.

Bäverinplanteringen i Norrland.

För några år sedan tog Kronan initiativ till en bäverinplantering i Jämtland, och domänstyrelsen har nu för avsikt att fortsätta på den inslagna vägen genom inplantering av bäver i något större skala i lämpliga trakter i Norrland.

För frågans bedömande ha samtliga överjägmästare i Norrland tillsports, och enligt deras utsago finns det ej mindre än ett 20-tal olika platser har nu välja på vid fortsatt inplantering. I allmänhet anses de lämpligaste lokalerna erbjuda sig uppemot fjällen.

I nedre Norrbottens distrikt anses bäverinplantering kunna komma i fråga endast i Pärälvens revir, och i övre Norrbottens distrikt anses inplantering f. n. ej tillräddig. Dock har jägmästaren i Gällivare revir ifrågasatt, om ej bäver skulle kunna inplanteras å det till nationalpark föreslagna området. I Umeådistriktet har man som bekant redan bäver. Beståndet har inventerats ett par gånger, därvid stammen uppskattas till ett 50-tal djur. I detta distrikt ha nu jägmästarna i Örå, V. Stensele och Sorsele revir föreslagit inplantering av sex par bävrar, bl. a. vid Gubbräskbäcken och å Rönnlidens kronopark. Inom Skellefteå distrikt anses bäverinplantering kunna ske ovanför Adolfström samt efter Skellefteå älv vid Sildutälven.

Överjägmästaren i mellersta Norrlands distrikt har förklarat, att om vidare bäverinplantering skall ske densamma bör äga rum i fjälltrakterna. Sammanlagt 14 bävrar skulle kunna placeras å kronoparkerna Borga, Stensjöbäcken och Vallonbäcken samt Svansjöbäcken i Frostvikens och Åre revir samt vid Bäverån inom renbeteslandens område. Vad slutligen beträffar Gävle-Dala distrikt har endast ett bäverpar ansetts böra inplanteras, nämligen i Älv-

dalens västra revir. Även Hede revir kan möjligen komma i fråga, men en närmare undersökning anses här först påkallad.

Östergötlands län

HEMBYGDSFÖRENING I MALEXANDER. För en del år sedan väcktes förslag om bildandet av en hembygdsförening i Malexander, vilken emellertid aldrig kom till stånd. Nu har man återigen upptagit frågan, och en kommitté har tillsatts för att föra den i land. Till medlemmar i denna kommitté ha utsetts kyrkoherde Karl Hylander (sammankallande), disponent Elis Wettergren, skogvaktare Olof Thorzén, kommunalordförande K. B. Andersson och trädgårdsmästare Gillis Andersson.

ONKEL ADAMS-HUSET I LINKÖPING. I skrivelse till byggnadsnämnden i Linköping framhåller Östergötlands fornminnes- och museiförening, att i det förslag till tomtindelning av kv. Adam, vilket till granskning utställt å Linköpings stadsingenjörskontor och varav styrelsen för föreningen tagit del, har den s. k. Onkel Adams-gården blivit förändrad på det sätt, att från tomt n:r 15 tagits 60,7 kvm. och lagts till tomt n:r 16 samt från sydvästra hörnet av trädgården till tomt n:r 16 tagits 87,1 kvm. och lagts till tomt n:r 15. Styrelsen framhåller, att den till fullo inser värdet av att en rationell tomtindelning skapas i staden och är benägen att i största möjliga utsträckning tillmötesgå de krav, som Linköpings stad kommer att ställa för genomförandet av den nya tomtindelningen. Emellertid framhåller föreningens styrelse, att Linköpings stad år 1920 bereddes tillfälle att för ett i förhållande till gällande fastighetspriser ringa belopp — 12.000 kronor — inköpa fastigheten. I köpekontraktet hade säljaren fru Olga Ru-

debeck inryckt följande villkor: »Då jag med försäljningen av fastigheten till ett pris, avsevärt under dess värde, avsett, att densamma skall bevaras i huvudsakligen oförändrat skick till erinran av min framlidne fader fältläkaren C. A. Wetterberg — Onkel Adam — som där haft sin bostad och slutat sina dagar, och då vederbörande myndigheters beslut om köp av fastigheten tillkommit i enahanda syfte, fordrar jag, att kontrahenternas nyssberörda avsikt skall av köparen och eventuella ägare allt framgent respekteras.»

I museistyrelsens yttrande över förslaget att inköpa fastigheten hade också framhållits fastighetens betydelse som ett minnesmärke över en gårdstyp i Linköping, som varit den förhärskande och som nu är dömd att försvinna. Att bevara en sådan typisk gårdsanläggning måste därför ur kulturhistorisk synpunkt anses i hög grad önskvärt. I drätselkammarens yttrande till stadsfullmäktige hade även denna synpunkt beaktats och stadsfullmäktige beslöt även samma år att inköpa fastigheten »i och för anordnande av ett museum till minne av läkaren och författaren K. A. Wetterberg». Onkel Adams-gården har, sedan den av muséet iordningställt, livligt uppmärksammat icke blott av fackmän utan även av den intresserade allmänheten. Det är för styrelsen en stor glädje att konstatera, att Linköpings stad genom detta minnesmärke blivit en betydande sevärdhet rikare.

Med avseende på den nu planerade tomtindelningen, som skulle avsevärt förändra utseendet av trädgården, vill styrelsen framhålla, att just denna del av gården ingalunda är den minst betydelsefulla för fastighetens utseende och betydelse som minnesgård. Genom den ändring, som föreslagits, bleve denna vackra idyll, vilken varit föremål för Onkel Adams speciella intresse och kärlek, både betydligt förändrad i planen och vanställd. Med hänsyn till den i stadsfullmäktiges beslut gjorda bestämmelsen om gårdens bevarande till

museum synes det därför styrelsen synnerligen angeläget att i mesta möjliga mån bibehålla den nuvarande tomtgränsen.

Kronobergs län

RESTAURERINGSARBETENA PÅ LINNÉS RASHULT. Huvudbyggnaden vid Linnés Råshult, som under tidernas lopp blivit påbyggd och förändrad, har nu återställts i sitt ursprungliga skick. Genom restaureringen ha samtliga rum kunnat återställas och de gamla väggmålningarna och panelerna på nytt fått framträda. Byggnadens yttre företer nu i stort sett samma utseende som å en teckning från 1820-talet. Grävningar och undersökningar ha verkställts för erhållande av kännedom om äldre bebyggelse å tomt, varvid en hel del intressanta rön kommit i dagen. Även å trädgården har största uppmärksamhet ägnats och härvid ha de synpunkter fått vara ledande, att alla främmande och inplanterade trädslag och buskar tagits bort. Restaureringsarbetet har skett under ledning av arkitekt Paul Borge i Växjö och vad trädgården beträffar har överinseendet av arbetet därstädes handhåfts av professor Rutger Sernander.

NY HEMBYGDSFÖRENING. En interimstyrelse har tillsatts i Ryssby, bestående av nämndeman Aug. Andersson, ordförande, snickaremästare Yngve Nelson, sekreterare, assistent A. Ny och herr Gustaf Johansson, för att utarbeta stadgar för en blivande hembygdsförening.

Skåne

HEMBYGDSFÖRENING FÖR GÅRDSHÄRAD har bildats vid sammanträde i Tollarp. Till ordförande valdes lantbrukare Henning Ohlsson, Öllsjögård, till vice ordförande fröken Alexandra Hamilton, Ovesholm, samt till sekreterare och skattmästare folkskollärare Hilding Thorbert, Djurröd.

Värmlands län

NYA HEMBYGDSFÖRENINGAR. Vid sammanträde den 6 februari beslöt man att bilda en hembygdsförening för Glava socken. Till medlemmar i interimstyrelsen utsågos folkskollärare H. Svensson, Glava glasbruk (sammankallande), kyrkoherde Lagerlöf, montör Hj. Augustsson, Övra Rud, handlande C. Jos. Secund, Säljen, och folkskollärare Sam. Svensson, Hillringsberg.

På initiativ av Boda föreläsningsförening har vid ett möte i slutet av februari beslut fattats att bilda en hembygdsförening för socknen. Till interimstyrelse valdes komminister K. G. Rylander, Lerboda (sammankallande), Johan Nilsson, Lerboda, Henning Johansson, Högboda, Ragnar Pettersson, N. Boda, Karl Eriksson, Högboda, Olof Nordling, Ölserud, Gustaf Karlsson, S. Boda, Carl Kristoffersson, Lerboda och Thure Öijen, Smedserud.

Kopparbergs län

GEMENSAMT ORGAN FÖR HEMBYGDSVARDEN I LEKSANDS SOCKEN. På initiativ av Leksands hembygdsförening, hemsjöförening, hantverksförening och konst-sällskap har man beslutat att bilda ett gemensamt organ för hembygdsvårdsarbetet inom Leksands socken och för detta ändamål konstituerat en andelsförening under namn av Leksands hembygdsgemenskap.

Föreningen har till ändamål att väcka och stärka kärleken till och vidga kunskapen om hembygden och dess kultur evad den avser värden om hembygdens minnen, bevarandet av dess egenart eller strävan för dess framtid, samt att sammanföra alla för bygdens hembygdsvård verk-samma sammanslutningar och enskilda per-soner under ansvar inför hembygdsarvets förpliktelse. Till förverkligandet av dessa syften skall föreningen förvärva fastighet och uppföra byggnader från Leksands hem-bygdsmuseum, Leksands hemsjöförening,

Leksands hantverksförening och Leksands konstsällskap, vidare anordna hembygds-dagar, fester och föreläsningar i aktuella ämnen, främja hembygds- och släktforsk-nings samt ägna uppmärksamhet åt ortens fornlämningar och kulturminnesmärken samt lämna råd och upplysningar beträffande hembygdsvård och verka för att om- och nybyggnadsarbeten utföras med hän-syn till bygdens egenart. Till medlemmar av styrelsen valdes Per Johannes, ordfö-rande, kyrkoherde Sven Lindberg, vice ordförande, Erik Olsson, sekreterare, Aug. Berglund, skattmästare, Per Marits, Carl Gudmundsson, Viktor Tapper, Liss Lars Carlsson och V. Dalgård.

Gävleborgs län

SÖDERALA SOCKENS HEMBYGDSFÖR-ENING har konstituerats vid sammanträde i Heden den 14 april. Till medlemmar av styrelsen valdes kamrer G. Granström, ordförande, hemmansägare Svante Häger, vice ordförande och skattmästare, folkskol-lärare P. Hedlund, sekreterare, samt frök-narna Anna Larsson och Svea Morin, hem-mansägare Lars Björklund, skolstyrelse-ordförande L. Forsberg, konstnär Karl Ti-rén, överlärare A. Vallin, skollärare F. Andersson, fotograf K. Falk samt bygg-mästare E. H. Franzén.

Västernorrlands län

HEMBYGDSFÖRENING I HAVERÖ. Vid sammanträde i Kölsillre i slutet av febru-ari beslöt man att bilda en hembygdsföre-nings för Haverö. För ändamålet tillsattes en interimstyrelse, bestående av folkskol-lärare T. Andersson, Kölsillre (samman-kallande), grosshandlare G. Eriksson, By, gästgivare O. Carlsson, Östavall, handlan-de N. O. Blom, Kölsillre, faktor E. O. Persson, Eldnäs, skogvaktare S. A. Palén, Vallen, och f. hemmansägare H. Halvars-son, Överturingen.

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD

Utgiven av SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

ÅRG. XVI, 1935

RED.: F. HAZELIUS

HÄFTE III

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Program för Samfundets för hembygdsvård årsmöte i Örebro den 28—30 juni 1935.

FREDAGEN DEN 28 JUNI.

Kl. 10.00 Ombudsmöte å Slottets rikssal.
Föredrag av Samfundets sekreterare fil. lic. F. HAZELIUS: *Vad kan hembygdsvården göra för förbättrandet av byggnadsskicket på landsbygden?* Årsmötets deltagare inbjudas att närvara vid föredraget.
Förhandlingar.
Lunchrast.

Kl. 13.00 Årsmöte å Slottets rikssal.
Hälsningstal av landshövding BROR C. HASSELROT.
Val av ordförande och vice ordförande vid årsmötet.
Föredrag av väginspektören i Kungl. Väg- och vattenbyggnadstyrelsen, civilingenjör ALEX. SÖDERGREN: *Om vägens inpassning i landskapet.*
Förhandlingar.

Visning av Slottet, Länsmuseet och den däri speciellt för årsmötet anordnade utställningen av bilder från Örebro stad och län.
Kl. 15.00 Té på slottet på inbjudan av landshövding och fru BROR C. HASSELROT.

Kl. 16.00 Utfärd till Glanshammars kyrka, Kägleholms slottsruin och Ödeby kyrka under ledning av landsantikvarie BERTIL WALDÉN.

Kl. 20.00 Supé på Strömparterren på inbjudan av Örebro stad.

Under dagens lopp pågå visningar av Nikolaikyrkan, Kungsstugan och Borgarhuset.

LÖRDAGEN DEN 29 JUNI.

Enskild frukost. *Obs.* stadig.

Utfärd Örebro—Sköllersta—Hallsberg—Askersund—Porla—Riseberga—Örebro.

Kl. 10.00 Avfärd från Stortorget via Almbys kyrka—Domarringen vid Östra Mark—Gällersta forngård och kyrka—Ekeby kyrka—Sköllersta kyrka—Fornlämningsområdena vid Hjortsberga och Norrby—Hallsberg till Askersund med besök i landsförsamlingens kyrka samt friluftsmuseet i Stadsparken.

Kl. 13.00 Förfriskningar i stadsparken på inbjudan av Norra Vättersbygdens hembygdsförening.

Tillfälle till bad i Alsen och för de hungrande ev. lunch.

Kl. 15.00 Avfärd från torget i Askersund över Stjärnsunds herrgård—Kullängsstugan—Laxå—Ramundeboda kyrka till Porla brunnsort.

Kl. 17.00 Gemensam middag å Porla Brunn.

Kl. 19.00 Avfärd från Porla Brunn via Skagershults och Kvistbro kyrkor samt Riseberga klosterruin till Örebro.

Färdledare: landsantikvarie BERTIL WALDÉN och kapten SAM. ADRIAN.

SÖNDAGEN DEN 30 JUNI.

Enskild frukost. *Obs.* stadig.

Utfärd Örebro—Karlskoga—Degerfors—Nora—Siggebohyttan—Lindesberg—Örebro.

Kl. 9.15 Avfärd från Stortorget över Lanna kalkbrott och Lekhyttans gamla bergsmansby till Karlskoga.

Kl. 11.00 Högmässa i Karlskoga kyrka av kontraktsprosten JACOB SILLÉN. Visning av Karlskoga kyrka och hembygdsgård.

Kl. 13.00 Avfärd från torget i Karlskoga till Degerfors, där Sveaälvsnämnden beses under ledning av ingenjör W. MOBERG.

Kl. 15.00 Gemensam lunch.

Kl. 16.00 Avfärd från Bofors via Nora och Granbergsdals gamla hytta till Siggebohyttan.

Kl. 18.00 Visning av Siggebohyttan av landsantikvarie BERTIL WALDÉN. Örebro läns museum bjuder på förfriskningar. Tillfälle till bad i Usken.

Kl. 19.00 Avfärd till Lindesberg, där kyrkan och muséet beses.

Kl. 20.00 Gemensam middag å Stadshotellet.

Aterfärd till Örebro.

Färdledare: landsantikvarie BERTIL WALDÉN och kapten SAM. ADRIAN.

Berättelse över Samfundets för hembygdsvård verksamhet under år 1934.

Ett av de betydelsefullaste leden i Samfundets verksamhet är det arbete, som i form av kurser för byggnadshantverkare bedrivs för en bättre byggnadskultur.

Dessa anordnas på olika platser i vårt land och ha under Samfundets ledning pågått sedan 1919. Samfundet har hittills anordnat mer än 30 sådana kurser inom de flesta landskap från nordligaste Norrland till Skåne, och hittills ha dessa kurser besökts av över 400 elever. Till en början inskränkte sig undervisningen huvudsakligen till att väcka deltagarnas intresse för ett sunt nyskapande i skönhetens och hembygdsvårdens anda. Sedermera har emellertid undervisningsprogrammet omlagts och utvidgats. Man lägger numera icke blott vikt vid att försöka få eleverna att inse betydelsen av en god yttre formgivning utan även i lika hög grad av ett ur teknisk, ekonomisk och praktisk synpunkt omsorgsfullt planerande av byggnaderna. Om också dessa kurser äro allt för korta — endast c:a 10 dagar — äro de dock säkert av stort värde, framförallt då lärarna kunna giva anvisning och hjälp för utförandet av en viss byggnad, men dessutom ha de sin betydelse på grund av den väckelse de giva till ett bättre och mer ekonomiskt byggnadssätt, något som är av särskild betydelse för närvarande, då så stora offentliga belopp ställas till förfogande för en förbättring av bostadsförhållandena på landsbygden. I regel hållas numera tre kurser om året. De åtnjuta statsanslag och stå under inspektion av Kungl. Skolöverstyrelsen.

Redan vid startandet av de första byggnadskurserna stod det som ett önskemål för Samfundet att kunna utvidga dem, varigenom såväl den teoretiska som praktiska undervisningen kunde bli grundligare och därigenom också mera fruktbringande. Den rationella lösningen av frågan måste därför bli upprättandet av fasta skolor för landsbygdens byggnadshantverkare och sedan Kungl. Maj:t ökat anslaget till Samfundets verksamhet på detta område, blev det möjligt att vid sidan av de korta kurserna även påbörja upprättandet av sådana skolor. På grund av krisen har emellertid endast en dylik skola hit-

tills kunnat komma till stånd, nämligen den till folkhögskolan Hvilan i Skåne förlagda byggmästareskolan, vilken öppnades 1927 och hittills genomgått av omkring 150 elever. Undervisningen, som tills vidare pågår tre månader varje år, är dels inriktad på praktiska övningar, varvid eleverna få sätta sig in i de problem, som uppstå vid utarbetandet av förslag till bostadshus, lantmannabyggnader m. m. samt arbetsritningar, arbetsbeskrivningar och kostnadsberäkningar, dels på teoretisk undervisning, vilken — utom framförallt de till byggnadsläran hörande ämnena — omfattar svenska byggnadsskickets historia med hembygdsvård samt sådana ämnen, som eljest äro av betydelse för utövandet av yrket, såsom svenska språket, matematik och fysik, bokföring och yrkeslagstiftning.

Under 1934 ha tre korta byggmästarekurser avhållits, nämligen i Strängnäs 8—17 oktober (9 elever) i samarbete med hembygdsförbundet och hushållningssällskapet i Södermanlands län, i Umeå 18—30 oktober (15 elever) i samarbete med Västerbottens läns hushållningssällskaps egnahemsnämnd samt på Katrinebergs folkhögskola den 10—20 december (14 elever) i samarbete med Hallands läns hushållningssällskap. Såsom lärare vid dessa kurser ha tjänstgjort lärarna vid Byggnadskurserna på Hvilan, arkitekterna Gottfried Beijer och Thorsten Roos. Av Kungl. Skolöverstyrelsen utsedda inspektörer ha för kursen i Strängnäs varit direktör C. W. Gustafsson, i Umeå rektor Erik Måhlén och på Katrineberg rektor L. De Vylder.

Vid Samfundets byggmästareskola på Hvilan pågick den åttonde kursen under tiden 8 januari—7 april. Skolan, som på grund av bristande utrymme, endast kan mottaga 18 elever, var, såsom fallet varit under de flesta år, fullbesatt. Under året tjänstgörande lärare ha varit: arkitekt G. Beijer (byggnadslära med byggnadsritning), fil. mag. E. Christoffersson (gymnastik), fil. lic. F. Hazelius (svenska byggnads-

skickets historia och hembygdsvård), fil. kand. O. Levander (svenska språket med affärsskrivning), ingenjör Anton Nilsson (bokföring och yrkeslagstiftning), arkitekt Th. Roos (byggnadsritning) och fil. dr. G. Sjöström (matematik och fysik).

Fem elever ha erhållit stipendier å 100 kronor vardera. Räntefria studielån å belopp mellan 100 och 200 kronor ha utdelats till fem elever.

Av Skolöverstyrelsen utsedd inspektör för byggmästareskolan har varit rektor E. Ingers.

Yrkesutbildningsverksamheten i sin helhet har föreståtts av fil. lic. F. Hazelius. Av Kungl. Skolöverstyrelsen utsedd inspektör för dess ekonomiska förvaltning har varit kommerserådet Axel F. Enström.

Intresset för byggmästarekurserna är mycket livligt, men under nuvarande förhållanden är det omöjligt att, förutom kursen på Hvilan, avhålla mer än tre kurser varje år. Det vore därför i högsta grad önskvärt, att anslaget till dem kunde ökas, så att Samfundet bleve i stånd att tillfredsställa de talrika önskemål om avhållande av dylika kurser, som framställas. Som förhållandena nu äro måste därför tyvärr en del ansökningar avslås eller anstå till följande år.

Den utställning av byggnadsmaterial, som Samfundet anordnade i samband med sin byggnadsbyrå i Stockholm och som pågick till hösten 1933, har överlåtits till och sedermera fullföljts under annan ledning och i annan lokal, tills den nu uppgått i det företag, som under namn av A.-B. Byggtjänst öppnat permanent byggnadsmaterialutställning i Centrumbyggnaden vid Kungsgatan. Samfundet har därvid tillförsäkrat sig lokal för sin byggnadsbyrå i samband med denna utställning och kommer därigenom i rikt mått att kunna erbjuda sin kundrets de förmåner, som tillgång till en central upplysningsbyrå

och ett rikhaltigt åskådningsmaterial bereda. Den nya utställningen avser nämligen att innefatta en i möjligaste mån fullständig samling av de viktigare byggnadsmaterialen och i viss mån även inredningsartiklar, men därjämte visas i pedagogiskt syfte illustrationsmaterial till nyare forskningsrön på byggnadsteknikens, brandskyddets och hithörande områden. Till utställningen är anknuten en föreläsningssal, vilken även användes för tillfälliga utställningar.

Byggnadsbyrån har under större delen av året haft sitt hemvist inom byggnadsmaterialutställningens tillfälliga lokaler, innan den tog de nya av A.-B. Byggtjänst förhyrda kontorslokalerna i Centrumbyggnaden i besittning. Det är klart, att de båda sista årens långvariga arbetskonflikt på husbyggnadens område vållat avbräck i byggnadsbyråns verksamhet liksom ock det av samma anledning uppkomna dröjsmålet med lokalfrågans slutliga lösning, men ett betydelsefullt arbete, nämligen utarbetandet av den redan året förut planerade samlingen av typitritningar till lantliga boningshus har under denna tid fullbordats. Resultatet av detta arbete, som i betydande grad tagit tillgängliga krafter i anspråk, föreligger färdig i bokform under våren 1935 och kommer att utgöra en värdefull tillgång i byggnadsbyråns strävan att vidga sitt verksamhetsfält. Ur de typitritningar, som Samfundet övertagit från Statens byggnadsbyrå, ha ritningar under året försålts till ett antal av 115. Till föreståndare för byggnadsbyrån har styrelsen utsett arkitekt Birger Borgström med tillträde av platsen 1 januari 1935.

I en under året av A.-B. Byggtjänst anordnad tidskrifts- och byggnadsteknisk litteraturmessa var Samfundet representerat

med en utställning, omfattande av Samfundet utgivna publikationer samt prov ur den serie nya typitritningar, varmed byggnadsbyrån sedan mer än ett år varit sysselsatt.

Samfundet har även tillsammans med Statens historiska museum och Nordiska museet deltagit i den internationella hembygdsvårdsutställningen i Amsterdam den 16 mars—3 juni.

Under året har Samfundets styrelse riktat en vädjan till Sveriges samtliga vägstyrelser att vid vägomläggningar inom resp. arbetsområden i möjligaste mån icke blott tillgodose den moderna trafiktekni- kens utan även hembygdsvårdens, kulturminnesvårdens och naturskyddets krav.

Tillsammans med Svenska arkitektföreningen och Centralförbundet för socialt arbete har Samfundet för hembygdsvård hos Kungl. Maj:t hemställt, att åtgärder måtte vidtagas, som befinnas ägnade att främja landsbygdens byggnads- och bostadsförhållanden, framförallt då det gäller byggnader, vartill statslån utgå.

Samfundets båda årspublikationer Tidsskrift för hembygdsvård och Årsbok för hembygdsvård, vilka redigeras av Samfundets sekreterare, ha liksom vanligt tillställts Samfundets samtliga medlemmar, varjämte ett flertal gratisexemplar överlämnats till läroanstalter, bibliotek m. m. Med anledning av årsmötets förläggande till Visby har i årsboken ett flertal uppsatser ägnats det hembygdsvårdande arbetet på Gotland.

Samfundets årsmöte samt ombudsmöte avhölls i Visby under tiden 4—6 augusti. Utförlig redogörelse för förhandlingar m. m. vid års- och ombudsmötet återfinnes i Tid-

skrift för hembygdsvård 1934, sid. 15—18 (häfte II).

Styrelsen har under året haft samma sammansättning som under 1933 med undantag av att intendent S. T. Kjellberg på egen begäran avgått ur densamma och vid årsmötet efterträts av landsantikvarie Bertil Waldén, Örebro.

Styrelsen hade alltså vid årets slut följande sammansättning: direktör Otto Lindeberg, ordförande, rådmän K. Trotzig, vice ordförande, fil. d.r. C. J. Anrick, fröken Anna Lindhagen, stadsarkitekt S. Westholm och arkitekt J. Akerlund, valda av årsmötet, samt länsantikvarie E. Festin, folkhögskollärare F. Hazelius, rektor K. Hedlund och landsantikvarie B. Waldén, valda av ombudsmötet, arkitekt E. Sundahl, utsedd av styrelsen för Svenska arkitektföreningen, förste amanuens S. Svensson, utsedd av Statens historiska museum och Nordiska museet, samt major H. von Heidenstam, i egenskap av skattmästare självskriven medlem av styrelsen.

Såsom revisorer ha tjänstgjort direktör Sven Nissvandt och intendent T. Althin. Revisorssuppleant har varit kanslirådet Henrik Nissen, vilken undanbett sig omval, och till hans efterträdare utsågs vid årsmötet konsul K. G. Almén, Nyköping.

Skattmästareämbetet har liksom föregående år handhåfts av major H. von Heidenstam och sekreterarebefattningen av fil. lic. F. Hazelius.

Under det gångna året ha årligen betalande medlemmar utgjort 3.487. De ständiga medlemmarnas antal var 22 och de stödjande medlemmarnas 20. Under 1934 har en ny korporativ medlem tillkommit, nämligen Bohusläns fornminnes- och hembygdsförbund. De korporativa medlemmarnas antal utgjorde under året 39 st.

Genom Kungl. Maj:ts resolution av den

1 december 1933 har Samfundet av lotterimedel erhållit ett anslag av 30.000 kronor som bidrag till Samfundets verksamhet under år 1934, 1935 och 1936 i och för främjande av vårt lands byggnadskultur och andra liknande grenar av hembygdsvården.

Den ekonomiska ställningen vid 1934 års slut framgår av nedanstående tablå:

Vinst och Förlusträkning.

Inkomster.

Medlemsavgifter	19,570:—
Yrkesutbildningsverksamheten:	
Statsanslag	3,962:60
Övriga inkomster	5,250:—
	9,212:60
Arsboken och tidskriften	
Statsanslag	500:—
Annonser m. m.	1,538:25
	2,038:25
Publikationer	684:75
Lotterimedel för 1934	10,000:—
Räntor	15:28
Summa kronor	41,520:88

Utgifter.

Yrkesutbildningsverksamheten	12,196:03
Arsboken och tidskriften	13,142:58
Publikationer	1,064:49
Anslag till byggnadsbyrån	3,384:51
Allmänna omkostnader (avlönningar, årsmöte, kontorskostnader, hyror, resor, porton m. m.)	9,598:43
Kapital-konto: överskott	2,134:84
Summa kronor	41,520:88

Ingående Balansräkning.

Tillgångar.

Innestående å bank	5,705:69
Studielånens konto	1,810:—
Sekretariatets förlagsmedel	732:09
Yrkesutbildningsverksamheten, inventarier	1:—
Publikationer	302:—
Sekretariatet, inventarier	1:—
Diverse debitorer	1,040:—
Summa kronor	9,591:78

Skulder.			
Diverse kreditorer		1,472: 06	
Kapitalbehållning:			
Starbäcksfonden	2,934: 09		
Medaljfonden	672: —		
Övrig behållning	4,513: 63	8,119: 72	
Summa kronor	9,591: 78		

Utgående Balansräkning.			
Tillgångar.			
Innestående å bank	27,875: 46		
Studielånens konto	1,947: 50		
Sekretariatets förlagsmedel	341: 96		
Yrkesutbildningsverksamheten, inventarier	1: —		
Publikationer	4: —		
2 st. aktier i A.-B. Byggtjänst	200: —		
Sekretariatet, inventarier	1: —		
Diverse debitorer	2,154: 81		
Summa kronor	32,525: 73		

Skulder.			
Diverse kreditorer		2,199: 05	
Kapitalbehållning:			
Starbäcksfonden	2,992: 77		
Medaljfonden	635: 44		
Lotterimedel för 1935 och 1936	20,000: —		
Övrig behållning	6,648: 47	30,326: 68	
Summa kronor	32,525: 73		

Stockholm i februari 1935.

För Samfundet för hembygdsvård

OTTO LINDBERG

/F. Hazelius.

M E D D E L A N D E N

Uppsala län

STIFTELSEN FÖR GEIJERSGÅRDEN, tillkommen på initiativ från Upplands fornminnesförening, har nu närmare skisserat

Revisionsberättelse

Undertecknade, som å årsmöte med Samfundet för Hembygdsvård den 4 Augusti 1934 i Visby blivit utsedda till revisorer för granskning av Samfundets räkenskaper och förvaltning under år 1934, hava nu verkställt sådan granskning och få över densamma avgiva följande berättelse.

Vi hava genomgått Samfundets räkenskaper med därtill hörande handlingar, tagit del av dess protokoll samt inventerat värdehandlingarna och avstämt bankräkningarna, varvid vi funnit allt i god ordning. Räkenskaperna hava genom undertecknad, Nissvands, försorg blivit underkastade fullständig siffergranskning, vilken icke givit anledning till någon anmärkning.

I den avgivna redogörelsen för Samfundets verksamhet under det gångna året meddelas Vinst- och Förlusträkningen samt Balansräkningen och äro desamma rätt återgivna ur räkenskaperna.

Då vår granskning icke föranlett till någon erinran, få vi tillstyrka, att Styrelsen beviljas ansvarsfrihet för 1934 års förvaltning.

Stockholm den 1 april 1935.

Torsten Althin. Sven Nissvandt.

först använts av prof. Johan Ihre, förvärvades 1837 av Erik Gustaf Geijer och omdanades av honom med landshövding v. Krämers bistånd till det hem, som han bebodde från april 1837 till september 1846, då han vid sin avflyttning till Stockholm sålde gården till rektor Rudolf Annerstedt.

Tack vare den Annerstedtska familjens pietetsfulla vård under 88 år befinner sig gården alltjämt i förträffligt skick och bevarar ännu på ett överraskande sätt, med få och lätt återställbara undantag, den karaktär, som den erhöi vid den Geijerska omdaningen. Den utgör sålunda en sällsynt välbehållen kulturhistorisk verklighetsbild, utvisande huru för 100 år sedan en professor i framskjuten ställning ansåg sig böra inrätta sitt hem. Allt bär här självhushållningens prägel. Till detta kulturhistoriska värde kommer så det personhistoriska. Och sist, men icke minst, bildar denna intagande idyll, belägen på en av stadens i estetiskt avseende ömtåligaste punkter, jämte sin av Ihre 1754 uppförda granngård och pendant, en omistlig insats i den uppsaliensiska stadsbild.

På grund härav gör sig gällande ett starkt intryck av att det aldrig skulle kunna förlätas vår generation, om den läte denna sällsynt helgjutna kulturmiljö förstöras eller förvanskas genom modernisering eller nybyggnader.

Som bekant har Geijersgården liksom Ihregården 1934 kommit i Uppsala universitets ägo, i det att den till ett beräknat värde av 90,000 kr. ingår i den stora Annerstedtska donationsfonden, vars avkastning skall användas till pensionsförbättring åt de ekonomiskt sämst ställda bland änkor och barn till universitetets professorer och tjänstemän. Önskar man bevara gården som ett kulturreservat, måste särskilda utvägar sökas.

Man har därför tagit initiativ till grundande av Stiftelsen Geijersgården i Uppsala, vars uppgift är att av universitetet

förhyra gården och där inreda ett hem i det tidigare 1800-talets stil, i närmaste anslutning till vad man vet om det Geijerska hemmets detaljer. Minnen från husets 1700-talsinredning, som här återfunnits, förtjäna givetvis också att utnyttjas för inredningen. Särskilt Geijers arbetsrum kunde anordnas som ett museum av Geijersreliker, i den mån sådana komma att stå till förfogande. Även byggnadens övriga delar kunde utnyttjas i liknande syfte för uppställande i naturlig miljö av möbler och prydnadssaker av värde som museiföremål. Därjämte har den tanken omfattats med intresse att Geijersgården skulle bli ett minnesrikt, gammaldags hem, av vars trevnad och stämning många skulle kunna få njuta vid musikafnär, förenings- sammanträden och enkla samkväm, därigenom att huset under friare former höllles tillgängligt.

En användning av gården för sådana ändamål kan emellertid icke beräknas inbringa mera än vad, som behövs för att täcka själva driftskostnaderna. Den avkastning av egendomen, som donationsfonden omöjligt kan undvara, måste därför anskaffas genom särskilda åtgärder; och detta bör helst ske på förhand och en gång för alla, så att företagets framtida bestånd säkert tryggas. Stiftelsen har preliminärt avtalat med universitetet, att den skall få hyra hela Geijersgården för 20 år i sänder, mot villkor att den till universitetet överlämnar 90,000 kr. såsom räntefritt lån under hyrestiden.

Hösten 1934 ingåvo några intresserade till k. m:t en ansökan om lotterimedel å 90,000 kr. för sagda ändamål. K. m:t beslöt att 60,000 kr. skola tilldelas stiftelsen 1 dec. 1935, om den dessförinnan visar sig ha från andra håll anskaffat återstående 30,000 kr. Därutöver kommer stiftelsen naturligtvis att behöva ett ansevärt belopp till nödiga reparationer och till inredningen.

För att få dessa krav fyllda har man i första hand hänvänt sig till vänner av

det stora fosterländska Geijersminnet och gamla uppsaliensare, som kunde tänkas villiga att stödja stiftelsen. Stiftelsens verksamhet koncentreras nu på att rädda gården, så att den ej går densamma ur händerna och de för densamma beviljade statsmedlen gå förlorade för saken.

Insamlingen är lagd på att vinna donatorer med en insats av minst 5,000 kr., stiftande stödjande medlemmar med en insats av minst 1,000 kr., och stiftande medlemmar, erläggande minst 1,000 kr., allt som engångsbidrag. Stiftelsen, som utgått från det verkställande utskottet av Upplands fornminnesförening, består bl. a. av landshövding Sigfrid Linnér, professorerna Rutger Sernander och Oscar Almgren och domprost G. Lizell. Som skattmästare fungerar förvaltare H. Killander och som sekr. bibliotekarien Oskar Lundberg. Ett antal medlemmar av Geijerssläkten och därmed befryndade ha redan anslutit sig. Bidrag kunna insättas direkt å Stiftelsens kapitalräkning i Upplandsbanken, Uppsala.

Örebro län

ARBETSHUSET I ÖREBRO BLIR MUSEUM. Vid årsstämman med Föreningen för Örebro läns museum framlade styrelsen förslag om att Arbetshuset jämte tomt vid Kanslibron måtte bevaras för framtiden och apteras till stadshistoriskt museum. Även föreslogs Kungsstugans och Borgarhusets flyttning till Arbetshusets tomt.

I länsmuseets samlingar finnes ett rikt material samlat, ägnat att belysa stadens

utveckling, för vilket tillfredsställande utrymme ej kan beredas på slottet. Detta material skulle då överflyttas till Arbetshuset.

Museiföreningen förklarade sig redo att åtaga sig att i Arbetshuset och ev. framtiden även andra till tomten förflyttade byggnader upprätta, ordna och ombesörja skötseln av ett dylikt stadshistoriskt museum, under förutsättning att Örebro stad ställer Arbetshuset jämte dess tomt till föreningens förfogande ävensom anvisar erforderliga medel för byggnadens istandsättande och tomtens ordnande för ändamålet.

De övriga byggnader, som event. skulle flyttas till tomten äro Kungsstugan och Borgarhuset, vilka nu äro uppförda på Lars Bohms udde, lösryckta ur den ursprungliga miljön. Därest dessa tre byggnader, Arbetshuset, Kungsstugan och Borgarhuset, kompletteras medelst en mot Olaigatan vettande byggnadslänga, erhålles ett slutet komplex, närmast erinrande om ett gammaldags, oregelbundet kvarter.

Vad som genom en dylik anordning skulle ernås ifråga om kulturhistoriskt oskattbar miljöverkan, torde icke behöva närmare framhållas. I södra stadsdelen återstå ännu några gårdar, vilka utgöra i sitt slag ståtliga minnen av den en gång förhärskande träarkitekturen i staden. I en icke alltför avlägsen framtid torde dessa relikter få lämna plats för modern stadsbebyggelse, och det vore då en berömvärd gård av pietet, om åtminstone någon av dem bevarades såsom ett minnesmärke över ett förgånget utvecklingsskede i stadens historia.

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD

Utgiven av SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

ÅRG. XVI, 1935

RED.: F. HAZELIUS

HÄFTE IV

HURU BEVARA PRÄSTGÅRDARNAS BYGGNADSKULTUR?

Av Stiftssekreterare F. Wildte

NITTONHUNDRATIO är ett märkesår i de svenska prästgårdarnas historia. Den ecklesiastika boställslagstiftning, som då tillkom — en lagstiftning, som sedermera varit föremål för åtskilliga omarbetningar och nu ersatts av 1932 års boställsordning — utgick från en uppdelning av de boställen, vilka tidigare bebotts och brukats av prästerna, i prästgårdar och löneboställen. Prästgården, omfattande sätesbyggnad jämte nödiga uthus samt tillhörande tomt- och trädgårdsområde, skulle disponeras av prästen under det att lönebostället utarrenderades och avkomsten därav användes till prästerskapets avlöning.

Betydande äro de fördelar, som ur praktisk och ekonomisk synpunkt vunnits genom denna lagstiftning. Emellertid har en så genomgripande omgestaltung av boställsbeståndet icke kunnat förverkligas utan att betydande kulturhistoriska värden spolierats. I många avseenden har detta varit ett nödvändigt led i prästgårdarnas anpassning efter tidens krav. Obestriddt är likväl, att vid prästgårdarnas avskiljande från löneboställena större varsamhet ofta bort kunna iakttagas. Icke minst med hänsyn till den betydelse, prästgårdarna ägt och alltfört äga för vår andliga kultur, hade detta varit önskvärt.

Emellertid sker en ständig förnyelse av våra prästgårdar. Gamla byggnader rivas, nya komma till ¹⁾. Samtidigt som kravet på skydd för äldre, värdefulla prästgårdar med allt större styrka gör sig gällande, framstår ett behov av kontroll över de nya prästgårdarna, vilka tyvärr i alltför

¹⁾ Intendenten Sigurd Wallin har närmare utvecklat ämnet i en uppsats »De gamla prästgårdarna och de nya» i denna tidskrift 1922. Några typritningar till nya prästgårdar återgivas i tidskriften för år 1925.

Onsala prästgård, Halland.

De halländska prästgårdarna äro i regel inga storstilade anläggningar. Låga och hemtrevliga röja de en viss frändskap med landskapets karaktäristiska allmogebebyggelse. Denna prästgård är uppförd 1752.

stor utsträckning uppföras utan hänsyn till tradition och en god byggnadsvårds fordringar.

De försyndelser, som sålunda alltfört begås mot prästgårdarna, torde närmast vara en följd därav att lagstiftningen allenast tager hänsyn till praktiska synpunkter vid byggnadsfrågornas ordnande. De organ, som närmast hava tillsyn över prästgårdarna, de ecklesiastika boställsnämnderna, sakna som regel anledning att anlägga några kulturhistoriska betraktelsegrunder. De tillämpa lagens föreskrifter, utsyna de gamla husen eller påsyna grundliga reparationsarbeten. Pastoraten se likaledes saken ur ekonomisk synpunkt.

Kan då intet göras för att åstadkomma en förbättring av dessa förhållanden? Skola vi utan invändning bevittna denna fortgående förstörelseprocess av märkliga kulturminnen?

Förhållandet har uppmärksamrats av Stiftsnämnden i Göteborg, som uti en den 14 augusti innevarande år avgiven underdånig framställning på kallat Kungl. Maj:ts uppmärksamhet av nu berörda omständigheter. Stiftsnämnden erinrar därvid om gällande lagbestämmelser, vilka icke giva stiftsnämnderna någon som helst befogenhet att ingripa, då större ny-

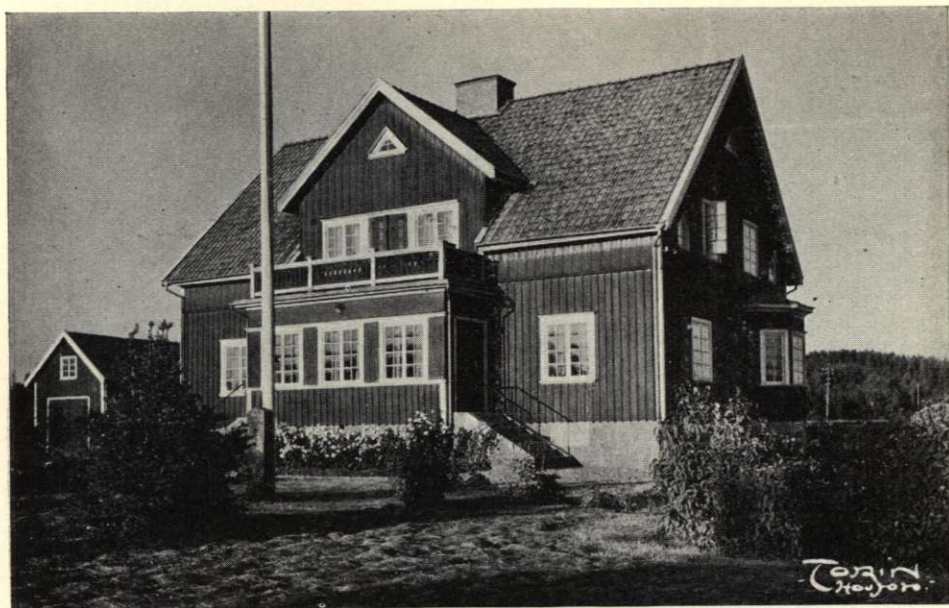
Fellingsbro prästgård, Västmanland.

Fellingsbro är ett stort pastorat. Stor och ståtlig är också prästgården. Den uppfördes i en våning 1762 och påbyggdes 1802 med en andra våning. En restaurering 1925 bevarade väl det ålderdomliga utseendet.

Västra Ingelstads prästgård, Skåne.

Prästgård uppförd efter tillkomsten av den nya lagstiftningen. Premierad av Samfundet för hembygdsvård 1926.

Ny komministergård.

Många nya prästgårdar — särskilt komministergårdar — ha uppförts i s. k. villastil. Ofta äro de acceptabla, ja många gånger goda som vanliga bostadshus men mindre lyckade som prästgårdar.

eller ombyggnad förestår å prästgård. Allenast då olika meningar råda inom boställsnämnden eller besvär anförts — båda relativt sällsynta fall — äger stiftsnämnd upptaga dylika frågor till omprövning. Den i normalfallet beslutande myndigheten, boställsnämnden, är sammansatt av praktiska män förfarna i »lantbruks- och därmed sammanhängande affärsförhållanden». Tidigare skulle viktigare förrättningar å prästgårdar utföras av domare med två nämndemän. Denna bestämmelse avskaffades år 1932.

Stiftsnämnden framhåller behovet av sådana kompletterande lagbestämmelser, som äro ägnade att skapa bättre garantier för tillvaratagandet av det värdefulla i prästgårdarnas byggnadskultur. Dessa bestämmelser böra erhålla en tvåfaldig uppgift: skydd för äldre prästgårdar och prästgårdsanläggningar samt ifråga om nya prästgårdar största möjliga hänsyn till tradition och en god byggnadsvårds fordringar.

Ehuru Stiftsnämnden icke framlägger något direkt förslag, har den samma givit några antydningar, hur saken bör kunna ordnas. Närmast till hands anser Stiftsnämnden ligga, att boställsnämnderna bliva skyldiga, att då fråga om större ny- eller ombyggnadsarbete uppstår å präst-

gård, alltid anlita biträde av speciellt sakkunnig person, exempelvis en av Byggnadsstyrelsen för ett eller flere stift förordnad arkitekt, som ägde särskilda förutsättningar att bedöma byggnadsfrågor av denna ömtåliga art. Härigenom skulle även praktiska syften tillgodoses. Det har nämligen ofta visat sig, att brister vidlåda prästgårdarna ifråga om planläggning, uppvärmning m. m.

Emellertid anser Stiftsnämnden även tänkbart, att boställsnämndens beslut alltid underställdes stiftsnämnds prövning och avgörande. Stiftsnämnden skulle sedan äga skyldighet att inhämta yttrande i ärendet av sakkunnig arkitekt. En sådan underställning av varje beslut om större ny- eller ombyggnad möjliggjorde givetvis en mera central behandling av dessa ärenden.

Må vi hoppas, att Stiftsnämndens framställning vinner förståelse hos Kungl. Maj:t. Den som varit i tillfälle att på nära håll iakttaga det nuvarande systemet kan intyga, hur stort behovet är av sakkunniga biträden på ifrågavarande område. Blott ett exempel: en av västra Sveriges märkligaste prästgårdar utsattes *föregående år* för en invändig renovering, som helt berövade byggnaden dess ålderdomliga karaktär. De omfattande arbetena föreskrevs av boställsnämnden och utfördes utan sakkunnig kontroll av enkla hantverkare, som saknade varje förståelse för byggnadens kulturvärde. I en klok arkitekts händer kan dock en gammal byggnad göras både bekväm och hemtrevlig utan att byggnadens karaktär förvanskas. Men det är icke vem som helst givet att utföra ett sådant arbete.

Skall en helt ny prästgård byggas måste platsen väljas med ytterst stor omsorg. Viktigt är även, att nybyggnadsarbetet anförtröas en person, som äger den rätta förståelsen för den speciella tradition, som är förknippad med våra prästgårdar. Gällande moderiktningar inom arkitekturen få allenast med stor varsamhet tillämpas på en prästgård. Det behöver därför icke bliva fråga om kopior. Det finns så många möjligheter att variera en byggnad, även om traditionen bör givas ett större rum här än annorstädes.

VAD KAN HEMBYGDSVÅRDEN GÖRA FÖR FÖRBÄTT- RANDET AV BYGGNADSSKICKET PÅ LANDSBYGDEN?

FÖREDRAG VID SAMFUNDETS FÖR HEMBYGDSVÅRD ÅRSMÖTE I ÖREBRO, 1935

Av fil. lic. F. Hazelius

NÄR hembygdsvården började sitt arbete i vårt land för cirka 20 år sedan och satte in sina strävanden för att höja byggnadskulturen var det framförallt typen stationssamhället man tänkte på med dess tornbyggnader och fabrikssnickerier. Den rena landsbygden var då jämförelsevis ofördärvad och den något ensidiga syn man hade på hembygdsvårdens uppgift, när det gällde bygghuset, gjorde, att man ej intresserade sig i samma mån för den rena landsbygdens byggnadsfrågor som för stationssamhällenas. Tiderna ha emellertid förändrats och synpunkterna med dem. Bygghuset ute på landsbygden har tilltagit i betydande grad och vi döma icke längre husen huvudsakligen efter den yttre aspekten utan kräva en ur alla synpunkter, såväl ekonomiska, tekniska som estetiska, tillfredsställande byggnad. Genom den nya byggnadsstadgan har möjligheter skapats för åstadkommande av en strängare kontroll över byggnadsväsendet i de egentliga samhällena. Länsarkitektinstitutionen har kommit till och den nya byggnadsstadgan främjar också på allt sätt inrättandet av stadsarkitektsysslor, även i de mindre samhällena, genom samarbete de olika kommunerna emellan. Den rena landsbygden står emellertid så gott som utan hjälp på detta område, och då någon byggnadsstadga för densamma ej heller finnes, måste arbetet på höjandet av dess byggnadskultur uteslutande ske på frivillighetens väg. En särskild prägel måste detta arbete få därigenom att bygghuset till så övervägande grad består av till jordbruket mer eller mindre intimt bundna byggnader.

I sin strävan att främja den mycket viktiga delen av hembygdsvården, som berör byggnadsväsendet, har Samfundet för hembygdsvård hittills gått fram huvudsakligen efter tre linjer:

- 1) genom hjälp med ritningar och råd åt de byggande genom Samfundets byggnadsbyrå,
- 2) genom utgivande av mönsterritningar samt
- 3) genom kurser för byggnadshantverkare på landsbygden.

Upprättandet av en byggnadsbyrå var en av Samfundets första åtgärder. Denna har till uppgift att genom utförande av byggnadsritningar, arbets-

beskrivningar, konsultationsverksamhet m. m. verka för främjandet av en god byggnadskultur med speciell tanke på egnahemsbyggnader, vid vilka behovet utav goda och ändamålsenliga ritningar mycket ofta är svårt att tillfredsställa inom mindre samhällen samt på själva landsbygden. Byggnadsbyrån står också till förfogande för de markexploatörer, som värdesätta ett ordnat och enhetligt bebyggande, med uppgörande av byggnadsplaner, granskning av byggnadsritningar, utarbetande av för området lämpliga sådana m. m. Sedan Statens byggnadsbyrå avvecklats har Samfundets byggnadsbyrå enligt av Kungl. Maj:t utfärdat bemyndigande övertagit dess konsultativa verksamhet med tillhörande typritningsarkiv.

De av Samfundet utgivna mönsterritningarna utgöras hittills av en samling ritningar till lantmannabyggnader vid gårdar av olika storleksgrad och lämpade för olika trakter av vårt land samt den i år utkomna Egnahemsboken, som är en direkt fortsättning på de av Statens byggnadsbyrå utgivna typsamlingarna. Den avser huvudsakligen bostäder på landet, men man har dock av praktiska skäl härvid icke tagit sikte på jordbruksbefolkningens bostadsfråga, då här ofta förekomma faktorer, som eljest icke ha någon motsvarighet och som alltså kräva sin särskilda lösning.

Slutligen utgöra de kurser för byggnadshantverkare, de s. k. byggmästarekurserna, som anordnas på olika platser i vårt land, ett betydelsefullt led i Samfundets arbete. Deras uppgift är att höja yrkeskunnigheten hos landsbygdens byggnadshantverkare och byggmästare.

I sitt arbete för byggnadskulturen har Samfundet haft ett verksamt stöd i våra hembygdsorganisationer, hushållningssällskap och andra, för att icke tala om den välvilja statsmakterna visat genom beviljande av anslag. Emellertid är det påtagligt, att det arbete, som hittills utförts på detta område, icke på långa vägar är tillräckligt för vårt vidsträckta och glest befolkade land. Byggnadsbyrån kan av helt naturliga skäl ej nå långt med sin verksamhet. Av mönsterritningarna ha de till egna hem den största möjligheten att nå en vidare spridning, ty de kunna utan eller endast med obetydliga ändringar vara till direkt hjälp för de byggande, under det att mönsterritningarna till lantmannabyggnader i huvudsak blott kunna vara av vägledande betydelse på grund av de olika individuella och lokala behoven och önskemålen. Byggmästarekurserna äro de, som väl, rent geografiskt sett, nå längst och sådana ha hållits i de flesta län, i flera av dem upprepade gånger.

Intresset för dessa kurser är alltså stigande, men tyvärr kan Samfundet ej i den utsträckning, som vore önskvärt, tillfredsställa efterfrågan. De äro med andra ord för få. Över huvud taget gäller det, att hembygdsvårdens arbete på detta område ofta får prägel av tillfällighet men framförallt av otillräcklighet.

Enligt vilka linjer bör då detta slag av hembygdsvårdsarbete bedrivas ute på landsbygden för att nå mera påtagliga resultat? Härvidlag har man enligt min mening att arbeta efter tre linjer:

- 1) ett intensivt upplysningsarbete bland jordbruksbefolkningen i fråga om dess egna byggnadsfrågor,
- 2) utvidgad utbildning för byggmästare och byggnadshantverkare samt
- 3) en effektiv hjälpverksamhet åt lantbrukarna vid planläggning och utförande av byggnaderna.

Vad upplysningsarbetet bland jordbrukarna angår har hittills ganska litet kunnat uträttas. Detta beror till stor del på att de själva i allt för ringa utsträckning ha den rätta förståelsen för denna mycket viktiga sida av gårdens drift. Detta är så mycket märkligare som det i byggnaderna nedlagda kapitalet utgör en oerhört stark belastning av jordbruket i sin helhet. Den statistik, som för något mer än 10 år sedan uppgjordes av professor Nannesson, visade, att särskilt på de små gårdarna och i skogsbygden det nedlagda byggnadskapitalet kan uppgå ända till över 100 % av hela fastighetsvärdet. Minst framträdande är naturligtvis disproportionen, där jorden är bördigast och därför också dyrast. I Skåne beräknar han således byggnadskapitalet till cirka 40 % av hela fastighetsvärdet, på Östergötlands slättbygd cirka 60 % och i Smålands skogsbygd 85 %. Dessa siffror hänföra sig dock endast till byggnadernas nuvärde, icke till deras nyvärde. Siffran för de senare uppgår till i runt tal 1/3 mera än nuvärdet.

Om också de siffror, på vilka dessa beräkningar grunda sig, numera äro föråldrade, så ha dock säkerligen icke proportionerna förskjutits, ty samtidigt med att byggnadsvärdet sjunkit har också jordvärdet sjunkit.

När det gäller lantmannabyggnader med undantag av de stora godsen och en del egnahemsanläggningar, där åtminstone ett visst seriebygge kan etableras, är det ännu det vanliga, att byggherren vänder sig till ortens byggmästare, som själv får sköta hela byggnadsföretaget, icke blott husets uppförande utan även dess planläggning och formgivning. Själv har jordbrukaren mycket ringa förmåga att bedöma de byggnadstekniska frågorna och det är därför viktigt att i första hand orientera byggherrarna själva i dessa frågor och lära dem inse, vilka stora ekonomiska värden det här är fråga om, icke blott för den enskilde utan för samhället i sin helhet.

Den väg man här har att gå fram blir väl i huvudsak upplysningens och propagandans; föredrag, kortare kurser, demonstrationer, vandrings- eller tillfälliga utställningar av väl beprövade byggnadsmaterial, tekniska detaljer m. m. En dylik upplysningsverksamhet skulle säkert utan större svårighet kunna anordnas i samarbete med våra många lantbruksorga-

nisationer, främst hushållningssällskapen, samt med hembygdsvårdsföreningarna ute i bygderna.

Säkerligen skola många hembygdsvårdare säga, att detta är en sak, som hembygdsvården icke har med att göra. Den har andra intressen, när det gäller byggenskapen. Men så går det icke längre. Under hembygdsvårdens första år i vårt land såg man huvudsakligen endast till det yttre och intresserade sig ringa för de ekonomiska och tekniska spörsmålen, men i våra dagar med deras starka sociala och ekonomiska inriktning är en sådan ensidig synpunkt icke försvarlig. Det är givetvis vår uppgift som hembygdsvårdare att främja en byggnadskultur, som går i hembygdsvårdens anda, men vi kunna icke stå till svars för att försumma de ekonomiska, tekniska och praktiska hänsynen, och jag vet av egen erfarenhet, att ju mer man kan väcka jordbrukarnas intresse för dessa frågor, desto lättare kommer också intresset för hur byggnaderna se ut och hur de infoga sig i landskapet och miljön.

Emellertid gäller det på detta område som på så många andra att väcka ungdomens intresse om man vill nå några varaktiga resultat. Vid våra folkhögskolor, lantmanna- och lantbruksskolor förekommer visserligen undervisning i byggnadslära och byggnadsritning, men det är ju endast ett fåtal av jordbrukareungdomen, som genomgår dessa skolor och dessutom är den undervisning, som där meddelas på detta område, i vissa fall föga tillfredsställande. Här behövs en direkt anknytning till landsbygdens ungdomsorganisationer såsom J. U. F. och andra.

Den här skisserade upplysningsverksamheten bör emellertid ej annat än i undantagsfall bedrivas genom enstaka föreläsningar här och var i bygderna. Det skulle dels bli för dyrbart, dels skulle de ej ha åsyftad verkan. Man bör enligt min mening istället lägga an på en mera intensiv bearbetning av ett visst mindre geografiskt område genom planmässigt ordnade föreläsningsturnéer och vandringsutställningar. Sådana turnéer kunde t. ex. anordnas i samband med avhållandet av Samfundets byggmästarekurser, ty man har då tillgång till kompetenta föreläsare. Kortare kurser eller föredragsserier skulle dessutom säkert utan större svårigheter kunna infogas i olika slag av kurser för lantbrukare t. ex. vid småbrukarekurser och liknande. För ungdomen är studiecirkeln säkert den lämpligaste formen.

Denna upplysningsverksamhet har också sin betydelse, då det gäller landsbygdens byggnadshantverkare, men här måste dock huvudvikten ligga vid en mer sammanhängande undervisning i form av hantverkarekurser. Denna form har ju också praktiserats i 20 år. 1915 avhölls den första byggmästarekursen på Hvilans folkhögskola i Skåne på privat

initiativ. Sedermera avhöllos årligen sådana kurser inom landskapet under ett antal år. 1916 följde Dalarnas hembygdsförbund exemplet från Skåne och anordnade kurser inom sitt verksamhetsområde. Sedan Samfundet för hembygdsvård lyckats utverka statsanslag för dessa kurser ha, såsom ovan omnämnts, ett flertal sådana kunnat anordnas på olika platser i landet från nordligaste Norrland till Skåne i samarbete med hembygdsorganisationer, hushållningssällskap och andra. I regel avhållas numera fyra dylika kurser årligen, varav tre vandrande om cirka 10 dagar vardera, samt en fast kurs på tre månader, den senare förlagd till Hvilans folkhögskola i Skåne. Detta är givetvis alldeles för litet, och det är i högsta grad önskvärt, att medel i så stor utsträckning kan ställas till förfogande, att *flera* och *längre* sådana kurser kunna avhållas och att även nya fasta kurser upprättas, såsom det var Samfundets plan alltifrån början, en plan, som dock icke kunnat förverkligas på grund av den melankommande kristiden med dess sänkta anslag.

När dessa kurser först kommo till, var hembygdsvårdens inställning till byggenskapen, som ovan anförts, mycket ensidig, och detta fick också sitt uttryck i det sätt, på vilket kurserna anordnades. De bestodo huvudsakligen i studium och uppmätning av gamla byggnader i den omgivande trakten, som kunde tjäna till att giva deltagarna en inblick i ortens byggnadstraditioner och utveckla deras sinne för skönheten i dekoration, linjer och material, såsom det heter i de första prospekten, men en del föreläsningar höllos dock också i andra ämnen såsom materiallära m. m. Sedermera ha emellertid dessa kurser förändrats betydligt, och man lägger nu en betydande vikt vid de tekniska, ekonomiska och praktiska kraven men försummar naturligtvis därför ingalunda att väcka förståelse för och betydelsen av en god och ur hembygdsvårdssynpunkt tillfredsställande yttre och inre formgivning av byggnaderna. Undervisningen vid byggmästarekurserna försiggår efter en av Skolöverstyrelsen fastställd plan, som dock lämnar en viss frihet att lämpa kursen efter särskilda lokala eller andra förhållanden, och man har särskilt under senare tid allt mer och mer sökt finna nya vägar inom den fastställda ramen.

Dessa kurser ha i hög grad uppskattats både av hantverkarna och de organisationer, med vilka Samfundet samarbetar. Detta framgår bland annat därav att då det under de första åren ofta var svårt att placera de kurser, som kunde avhållas, numera ansökningar om anordnande av dylika överstiga Samfundets ekonomiska möjligheter. Särskilt glädjande är det, att hushållningssällskapens intresse för kurserna blivit synnerligen stort under senare år.

De elever, som besöka dessa kurser, ha i regel bakom sig en flerårig

praktisk utbildning — villkoret för deltagande är minst tre års praktik som murare eller byggnadssnickare — och ha därför en så pass stor erfarenhet inom sitt yrke, att de med utbyte kunna tillägna sig den undervisning, som meddelas. Genom att elevantalet hålles inom rimliga gränser, blir det också möjligt att göra denna undervisning tillräckligt individuell, ty förutsättningarna hos de olika eleverna äro naturligtvis växlande, beroende på lokala och personliga förhållanden.

Dessa s. k. byggmästarekurser ha även väckt intresse utanför byggnadshantverkarnas krets, och det har upprepade gånger hänt att andra, som ha med byggenskapen på landsbygden att göra, sökt sig till kurserna som auskultanter. Det är då främst två kategorier, som jag här vill beröra, nämligen vandringsrättare och de agronomer, som undervisa i byggnadslära med ritning vid våra folkhög- och lantmannaskolor.

Man kan diskutera, huruvida denna undervisning vid folkhög- och lantmannaskolorna bör skötas på det sätt, som nu vanligen är fallet, men så länge det sker, är det nödvändigt, att lärarna få så allsidig utbildning som möjligt på detta område. Helt naturligt besitta lärarna i många fall ej den erforderliga kompetensen, då givetvis byggnadsläran icke kan spela någon dominerande roll bland alla de ämnen, som agronomkursen omfattar. Samfundet för hembygdsvård har också en gång anordnat en kurs för sådana lärare, och det vore önskvärt, att den tanken kunde återupptagas åtminstone på så sätt, att man med vissa mellanrum anordnade fortbildningskurser, där deltagarna orienterades över nya rön och erfarenheter inom byggnadsväsendets område, som kunna vara av betydelse för deras lärareverksamhet.

Vandringsrättarna, vars verksamhet huvudsakligen är förlagd till glest befolkade bygder, kunna spela en betydande roll, då det gäller byggenskapen inom deras arbetsområden, framförallt underhållsarbetet på gamla byggnader samt vissa smärre förändringar och nybyggnader. Men sådana kurser, speciellt avsedda för vandringsrättare, måste naturligtvis läggas på helt annat sätt än byggmästarekurserna, och liksom i det förra fallet kan det naturligtvis här endast vara fråga om att anordna sådana en och annan gång vid särskilt behov, då den eventuella elevklientelen är begränsad.

Man kommer dock icke långt uteslutande med en dylik upplysnings- och utbildningsverksamhet. Dess uppgift blir i huvudsak att bereda marken för en utvidgad konsulterande verksamhet. Lyckas man väcka byggherrarnas, byggmästarnas och byggnadshantverkarnas intresse för byggnadsproblemen på landsbygden, så komma de säkert också så småningom att inse värdet av en verkligt sakkunnig ledning såväl vid planläggningen av byggnaderna som vid deras utförande. Vikten av en

sådan stod klar för Samfundet redan vid dess stiftande, då man upprättade den ovannämnda byggnadsbyrån. Denna har emellertid endast i undantagsfall kunnat gagna byggenskapen ute på den rena landsbygden. För att nå detta mål måste ute i bygderna liknande institutioner skapas, vilka kunna samarbeta med Samfundets byggnadsbyrå. Enstaka hembygdsvårdsorganisationer ha försökt upprätta dylika men efter allt att döma utan nämnvärd framgång. Skulle nu emellertid icke tiden vara mogen för att våra hembygdsförbund tillsammans med hushållningssällskap, egnahemsnämnder och eventuellt andra intresserade toge upp denna fråga på allvar och försökte sätta igång med lokala byggnadsbyråer? Man får därvid emellertid icke låta sig nöja med de uppdrag, som händelsevis komma in, utan det är nödvändigt att bedriva en kraftig propaganda för verksamheten.

Jag har hittills fullt avsiktligt underlåtit att beröra den ekonomiska sidan av saken. Det är endast några riktlinjer jag sökt draga för de hembygdsvårdsintresserades verksamhet på detta område, och det är ju icke fråga om att skapa en helt ny organisation utan att kraftigare utnyttja och utvidga ett arbete, som redan i större eller mindre utsträckning är i gång. Jag är också övertygad om att ju större intresse man kan väcka för dessa frågor och ju mera förståelsen för deras betydelse fördjupas, desto lättare skola också de nödvändiga penningmedlen ställas till förfogande. Tänker man på de oerhörda summor, som av statsmakterna och andra offras på byggenskapen, är det i jämförelse därmed endast en mycket blygsam summa, som kräves, en summa som dock — både privat- och nationalekonomiskt sett — kan inbesparas många gånger om, därigenom att intresset och sakkunskapen får sin hand med på ett helt annat sätt än hittills varit fallet.

Nej, den största svårigheten ligger icke på det ekonomiska området, den ligger i att få kvalificerade ledare av byggnadsarbetet ute på landsbygden. För föredrag och kurser torde åtminstone tills vidare de behövliga arbetskrafterna kunna anskaffas, men för övrigt finns här enligt min mening endast en väg att gå, nämligen att försöka intressera arkitekterna för detta arbete. Det har upprepade gånger och vid olika tillfällen framhållits, att om hembygdsvården skall kunna uträtta något för den moderna byggnadskulturens höjande måste vi ha arkitekterna med oss. Men de, som hittills med framgång arbetat på detta speciella område, nämligen jordbruksbefolkningens byggnader, kan man räkna på fingrarna. Jag kan icke här gå in på orsakerna till detta missförhållande, utan jag får nöja mig med att konstatera faktum. Här ligger säkert ett stort arbetsfält öppet för nya krafter, och erfarenheten visar, att det är mycket lätt för en

driftig arkitekt, som specialiserat sig på uppgiften, att finna arbete, åtminstone i de egentliga jordbruksdistrikten.

Frågan blir då hur man skall bära sig åt för att locka arkitekterna ut på landsbygden. Det är så gott som ett helt nytt och främmande arbetsfält, som här öppnar sig för de flesta av dem. Med sina gedigna byggnadstekniska kunskaper äro de dock givetvis de mest lämpade att taga hand om denna byggnadsverksamhet, men de äga icke den nödvändiga sakkunskap, som sätter dem i stånd att utföra detta arbete. De måste äga en ingående kännedom om jordbrukets driftsystem, om arbete och liv inom de olika byggnaderna, om de olika husdjurens fysiologiska krav m. m. En och annan kan naturligtvis lockas att på egen hand skaffa sig dessa kunskaper, men jag undrar, om man icke skulle kunna befrämja denna sak genom anordnande av särskilda utbildningskurser för de arkitekter, som vilja ägna sig åt lantbruksarkitektens yrke. Här kan väl icke hembygdsvården göra någonting direkt, men den skulle dock kunna verka som en pådrivande och främjande kraft.

En sådan utbildning torde lämpligast kunna bedrivas i form av längre kurser vid Ultuna eller Alnarp, där deltagarna kunde få tillfälle att studera arbete och liv inom jordbrukets och boskapsskötselns olika grenar samt åhöra föreläsningar, framförallt i husdjurslära och de för lantbruket särskilt viktiga delarna av byggnadsläran. Ett förslag i detalj hur en dylik kurs skulle utformas är jag naturligtvis icke kompetent att framlägga. Jag har endast velat väcka frågan och hoppas, att den kan leda till diskussion mellan fackmännen. Framförallt borde hushållningssällskapen ha stort intresse av att gynna en sådan specialutbildning av arkitekter.

Genom att följa dessa trenne riktlinjer: väckande och fördjupande av jordbruksbefolkningens intresse för sina egna byggnadsfrågor, höjandet av yrkeskunnigheten hos landsbygdens byggmästare och byggnadshantverkare samt åstadkommandet av en kår lantbruksarkitekter för att planlägga och leda arbetet, torde mycket kunna uträttas för höjandet av landsbygdens byggnadskultur, i synnerhet om man kunde påräkna stöd från kreditanstalter, brandförsäkringsbolag och andra, som ha sitt ord med, då det gäller att finansiera denna mycket viktiga del av vårt lands bygghenskap.

Samfundet för hembygdsvård hade kallat sina medlemmar till sitt tjugonde årsmöte i Örebro under tiden 28—30 juni. Kallelsen hade hörsammats rätt livligt, och de som fingo vara med om de tre dagarnas förhandlingar, föredrag och utfärder skola säkerligen ha allt i gott minne för lång tid framåt. Inte på så sätt, att Örebromötet utmärkte sig för exklusiva saker, som något tidigare årsmöte ej kunnat framvisa, men uttytt sålunda, att de tre dagarna präglades av gemytlighet, rik omväxling, trevligt lagda utfärder, kamratlig samvaro samt sist men därför ändå icke minst av att man fick erfara något av Samfundets mening, omplanterat i praktiken.

Under hela tiden årsmötet varade, hade Örebro stad hissat flaggskrud, och även om man under den första av de stora utfärderna fick känna på ett stilla duggregn, måste man dock beteckna vädrets makter som synnerligen bevägna. Solen sken nära nog i kapp med deltagarnas fryntliga och glada anleten, och fast man hade heta debatter med skarpa inlägg, fanns det dock endast en vilja bakom samtliga talare även om medlen och vägarna att nå målen varierade en smula. Men som sagt, deltagarna i Samfundets Örebromöte 1935 fingo vara med om trenne trevliga och väl avvägda dagar i »hjärtat av mellersta Sverige» och Bergslagen.

I samband med årsmötet hade i muséet utställts en imponerande kollektion av fotografier från Närke och Örebro län. Därjämte hade fru Greta Adrian ordnat en utställning av ett 100-tal skisser och teckningar, utförda av hennes farbror, den kände Närkeskonstnären Axel Borg.

På fredagsförmiddagen öppnades ombudsmötet på Örebro slotts förnämliga och ståtliga rikssal, varvid valda ombud representerade till Samfundet korporativt an-

slutna, förbund. Att leda förhandlingarna under ombudsmötet utsågs Samfundets ordförande, dir. O. Lindeberg. De i tur avgående styrelseledamöterna länsantikvarie E. Festin och rektor Karl Hedlund omvaldes enhälligt. Övriga av ombudsmötet utsedda styrelseledamöter äro folkhögskollärare, fil. lic. F. Hazelius och länsantikvarie Bertil Waldén.

I samband med ombudsmötet höll Samfundets sekreterare ett med stort intresse åhört och med varmt bifall mottaget föredrag över ämnet »Vad kan hembygdsvården göra för förbättrandet av byggnadsskicket på landsbygden?», vilket föredrag återfinnes på annat ställe i detta häfte.

Efter dr Hazelius' föredrag följde en synnerligen livlig diskussion, som inleddes av f. länsarkitekten Magnus Dahlander, som främst betonade, att man måste söka få med sig arkitekterna, då det gäller att förbättra det rådande byggnadsskicket på landsbygden. Dessutom bör man i möjligaste mån akta sig för att låta det ultra modernaste i byggnadsväg få alltför starkt inslag på landsbygden, ty då skär det sig ganska svårt. Dr Erik Lundberg betonade att det var isynnerhet aktivitet och aggressivitet, som borde utmärka Samfundets arbete på hithörande område. Man borde propagera och agitera för Samfundets syftemål och dess strävan att hjälpa och komma till rätta. Riksantikvarie S. Curman var glad över att ha fått åhöra föredraget, och han framförde som sin åsikt, att Samfundet mer och mer närmar sig sin egentliga uppgift. Ett kultiverat byggnadsskick på landsbygden är en god sak, men det får ej bli analogt med ett antikverat. Nya impulser måste finnas och de måste ävenledes bli beaktade. Sedan därefter hr Dahlander ånyo haft ordet, talade fröken Anna Lindhagen, dr Hazelius samt slutligen ordf. i Örebro läns J. U. F.

förbund, agronom Arne Pettersson, Örebro, som därvid deklarerade som sin bestämmda åsikt, att jordbrukarungdomarna säkerligen själva med liv och lust skulle vara Samfundet behjälpliga i dess strävan att åstadkomma ett förbättrat byggnadsskick på landsbygden.

Efter lunchrast vidtog sedan Samfundets årsmöte, likaledes på slottets rikssal, där landshövding Bror C. Hasselrot i egenskap av ståthållare på Örebro slott hälsade alla närvarande välkomna. Landshövdingen yttrade därvid i huvudsak följande:

När Samfundet för hembygdsvård stiftades, torde väl näppeigen dess initiativtagare väntat att anslutningen till hembygdsrörelsen skulle bli så omfattande, som nu visat sig. I så gott som varje landsända av vårt land har man nu sin egen hembygdsgård. Härad och socknar eller sammanslutningar av socknar tävla sinsemellan om att få den vackraste hembygdsgården. Dit flyttar man gamla hus och samlar i övrigt minnen från fordom.

Måhända skulle man vid en mera yttlig betraktelse och granskning av dessa förhållanden kunna draga den slutsatsen, att Samfundets uppgift nu vore fylld och att det sålunda ej hade något mer att uträtta. Men det är felaktigt. Samfundets uppgift går än längre. Det gäller nämligen ej allenast att samla ting och saker till hembygdsgårdarna, ej att göra det så att de icke bli jämförliga med marknadernas vaxkabinett med kuriosa utan i stället ordna dem systematiskt så, att de tillsammans ge en föreställning om livet från fordom. Bilden måste bli så fullständig som möjligt och så utförlig, att våra barn en gång må kunna se hur deras förfäder brukade torvan och utförde sin odlargärning, därigenom hos våra tiders barn höjande ansvaret för vården om det värde, som ligger i arvet från fädren, och än vidare visa med vilka små medel de forna husmödrarna skötte sina stora hushåll.

Men hembygdsvården stannar ej vid hembygdsgårdarnas gränser. Den får ej

bli endast en vård av döda ting, den måste ta sikte på levande livet, att bevara vår natur och vår bebyggelse. Om hembygdsrörelsen kan lära vårt folk förstå, att detta är väl värt att taga vara på, då har hembygdsvården gjort en stor och gagnarrik gärning. Varje människa känner längtan till hembygden, ty människan är som allt levande ett verk av naturen själv och trivs bäst i den natur, som sett henne födas och där förfäder led efter led levt och växt sig in i naturen. Det gäller därför att se till att den gamla hembygden bevaras från vad som ej hör dit. Man skall pröva och kritiskt granska det nya, ej taga det bara för att det är nytt. Kan hembygdsrörelsen lära oss att så älska vår hembygd, dess minnen och dess natur, då har den även lärt oss att älska vårt fosterland och folket som där bor. Vårt folk är litet och vårt land är torftigt jämfört med andra med långt rikare flödande hävor, men folket blir starkt om det förstår att bevara den kraft, som ligger i vår egen urgamla säregna kultur.

I förhoppning om att Samfundet för hembygdsvård skall få framgång i sina strävanden, hälsar jag Samfundet och dess medlemmar välkomna till årsmöte: å Örebro slotts rikssal och resa i Örebro län.

Landshövding Hasselrots vänliga hälsning besvarades med några ord av dir. Lindeberg, varefter landshövdingen enhälligt valdes att leda dagens förhandlingar. Till vice ordf. utsågs dir. Lindeberg. Årsmötet beslöt därefter sända en telegrafisk hälsning till Samfundets hedersordf., H. K. H. Kronprins Gustaf Adolf, å vilket svar sedermera ingick.

Väginsepektören i Väg- och Vattenbyggnadsstyrelsen, civilingenjör Alex Södergren höll därefter sitt med stort intresse mottagna föredrag över ämnet »Vägarnas inpassning i landskapet». Tal. framhöll det nödvändiga i att vägväsendets män i hithörande fall intimt samarbeta med hembygdsvårdens för att det skall bli bästa möjliga resultat och till ömsesidig bättnad för alla

parter. Det gäller ju också att allmänhetens krav tillgodoses, naturligtvis i främsta rummet den vägfärande allmänhetens, men man får ej pruta för mycket vare sig på trafiksäkerhetens eller hembygdsvårdens krav, då det gäller vägarnas inpassning i landskapet. Det gäller att båda parternas fackmän under gott samarbete söker nå det ändamålsenligaste och bästa resultatet.

Efter föredraget följde en synnerligen livlig och intressant debatt, i vilken deltog landshövding Sederholm, kammarherre Robert von Horn, dr Erik Lundberg, dir. Lindeberg samt fr. Anna Lindhagen m. fl. Under diskussionens lopp framfördes en del önskemål, bl. a. av kammarherre von Horn att »vägmännen» borde bättre än vad nu är fallet tillvarataga våra gamla och förnämliga milstenar, vilka dock äro att betrakta som kulturminnesmärken. När en vägdel nu förbättras och får nysträckning, låter man i vanliga fall de gamla milstenarna stå på sina gamla platser. Man borde göra något åt dem för att vägfärande måtte uppmärksamma dem bättre än nu är möjligt.

Sedan diskussionen förklarats avslutad, följde årsmötesförhandlingar under landshövding Hasselrots ordförandeskap. Styrelse- och revisionsberättelserna för föregående års förvaltning upplästes och full och tacksam ansvarsfrihet beviljades för den tid förvaltningen omfattade. Årsmötet omvalde därefter de i tur avgående styrelseledamöterna, nämligen dir. Lindeberg, fr. Anna Lindhagen och stadsarkitekt Sigurd Westholm. Övriga ledamöter äro: fil. dr C. J. Anrick, rådman Karl Trotzig och arkitekt John Akerlund. Som representant för riksantikvarieämbetet och Nordiska Museet är intendenten vid Nordiska Museet Sigfrid Svensson utsedd och arkitekt Eskil Sundahl är utsedd av styrelsen för Svenska Arkitektföreningen. Självskrivna ledamot i egenskap av skattmästare är major H. von Heidenstam. Revisorer blevo direktör Sven Nissvandt och inten-

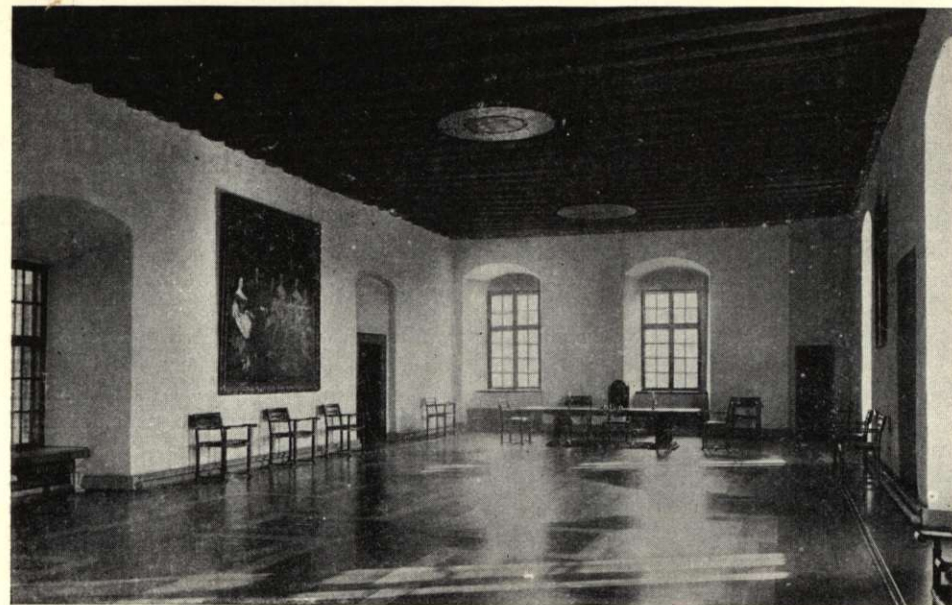
dent Torsten Altin med konsul K. G. Almén som suppleant.

Till redaktör J. L. Saxon — »urnärkingen» — som naturligtvis var med då Samfundet för hembygdsvård höll årsmöte i självaste närkesmetropolen överlämnade landshövding Hasselrot å Samfundets vägnar dess diplom som hedersledamot. Pigg och nyter som alltid framförde red. Saxon sitt tack till Samfundet med ett litet tal, vari han betonade betydelsen för personlighetens utdanning av att känna sin bygd. »Känner man ej forntiden, så förstår man ej nutiden och kan ej arbeta för framtiden.» Lär man därför känna och älska sin hembygd, blir man ej rotlös utan har en fast hållpunkt i denna rörliga värld.

Sedan landshövding och fru Hasselrot därefter bjudit alla deltagarna i hembygdsvårdskongressen på thé å ståthållarevåningen på Örebro slott, samlades man utanför slottet för avfärd till den första av de trenne utfärderna för att bese några av Närkes och Örebro läns mest minnesrika och vackra trakter.

I tvenne stora och bekväma bussar samt ett antal privatbilar ställde man så kosan utåt Arbogavägen under landsantikvarie Waldéns och kapten Sam Adrians välförfarna ledning. Närmaste målet var Glanshammars ståtliga församlingskyrka, mest bekant som en av Närkes och vårt lands äldsta och vackraste medeltidstempel. Solen sken vackert på den närkingska tavlan, som verkligen visade sig slå an på samtliga deltagare från landets alla hörn och kanter. Säkerligen kunde riksantikvarien Curman sägas ha tolkat allas mening, då han utanför den lilla välansade, idylliska och stämningsmättade kyrkogården sade »att här ligger en av vårt lands allra förnämligaste tempelbyggnader med en kyrkogård som söker sin like.»

Inne i kyrkan gav landsantikvarie Waldén en kort sammanfattning av kyrkans historia, och sedan man därefter beundrat den både in- och utvändigt, varvid naturligtvis de ståtliga men tyvärr alltför otyd-

Rikssalen på Örebro slott.

liga och ej renoverade medeltidsmålningarna väckte största uppseendet, passade man på att i förbifarten beskåda klockstapeln innan kapten Adrian obönhörligen kallade deltagarna att åter intaga sina platser i fordonen.

Genom bördiga åkerbygder samt ståtliga skogspartier gick så färden vidare till Ödeby kyrka och Käggleholms slottsruiner. I kyrkan berättade dr Waldén om templets öden genom tiderna, och det gamla förnämliga altarskåpet fick sin beskärda del av skildringen. Dr Waldén skildrade sedan slottets historia under dess skilda epoker, varjämte även naturligtvis berördes det förberedande utgrävningsarbete, som arbetslösa örebropojkar började förra året och som, enligt vad som förspotts, kommer att fortsättas och avslutas nästa år. Det gjorde ingenting att vädrets makter under tiden börjat bli en smula onådiga — regnet började faktiskt strila ner — intresset för de utgrävda ruinerna var

så fängslande stort, att ingen märkte regnet.

Och sedan var det på hög tid att fara hem för att rusta sig till Örebro stads representationsmåltid på Strömparterren.

När var och en så småningom kommit på sin rätta plats vid de dukade borden på Strömparterren, tog en angenäm afton vid under den gladaste stämning. Som värdar för Örebro stad fungerade stadsfullmäktiges ordf., chefredaktör Harald Akerberg, samt drätselkammarens båda ordf., föreståndare P. A. Wiklund och bankdir. Charles Löfgren. Som utmärkt »quartermaster» fungerade dir. P. R. Dahlman.

Först hälsade hr Wiklund förtjänstfullt kort alla närvarande välkomna, och senare talade redaktör Akerberg på Örebro stads vägnar, hälsande alla och envar välkomna till dessa närkesbygder. Tal. slutade med att utbringa ett synnerligen kraftigt besvarat fyrfaldigt leve för fosterbygden och

fosterlandet. Dir. Lindeberg höll som ordf. i Samfundet för hembygdsvård svarstalet och slutade med att utbringa levet för Örebro stad och Örebro län, vilket ävenledes besvarades kraftigt. På de inbjudna gästernas vägnar tackade slutligen landshövding Hasselrot.

Efteråt vidtog ett synnerligen animerat samkväm, varunder bl. a. fru Greta Adrian och hennes luta bidrog till underhållningen. Fru Adrian föredrog på sitt utmärkta sätt en del av örebroskalden »Jeremias' i Tröstlösa» visor, vilka alla hälsades med bifall. Slutligen ordnade man en stunds motion till tonerna av en tillfällighetsmusiker, som spelade dansmusik till allmän belåtenhet.

På lördagen samlades man redan i tidig morgonstund på Stortorget nedre del till fredligt vikingatåg på länets landsbygd i tvenne bussar samt ett antal privatbilar.

Gällersta forngård utgjorde första etappmål för dagen. Vädrets makter voro verkligen gunstiga mot Samfundet och dess medlemmar, ty solen sken från en fullkomligt molnfri himmel. På icke saltade eller oljade vägar blev det dock fruktansvärda damm-moln — dagens enda droppe malört i glädjebägaren. Vid forngården mötte ett par av dess styrelsemedlemmar upp, och efter en kortare rundvandring gick färden vidare förbi Gällersta och Ekeby kyrkor mot Sköllersta förnämliga församlingstempel.

Förbi Kävesta folkhögskola fortsatte man vidare över den bördiga och fagert leende närkesslätten, beundrade i förbifarten kalkbrotten vid Yxhult och förvånade sig över de väldiga brotten innan man åter steg ur fordonen vid den ståtligaste av Närkes alla domarringar. Färdledaren lämnade här liksom vid alla uppehåll under dagens lopp en kortare orientering över det man fick se. Vad Hjortsberga-området beträffar voro ävenledes alla överens om att det ur fornminnesvårdande synpunkt verkligen var storslaget.

Meningen hade varit att besöka även

Norrby med dess grupp av domarringar, men då man vid det laget kommit en smula på efterkälken med tiden och då området (till isynnerhet fr. Anna Lindhagens stora förtrytelse) tyvärr spolierats genom olämplig bebyggelse alltför nära detta fält, fortsatte man istället med Askersund som nästa etappmål. Kyrkoh. Bäckgren var en god ciceron vid Norra Vättersbygdens hembygdsmuseum på Stadsberget, där man även blev bjuden på förfriskningar. Uppehållet i staden begagnades av en del av deltagarna till uppfriskande bad i de norra vättervikarna, medan en del hemsökte Stadshotellet för att få något stabilare inranför västen.

Färden gick sedan vidare till Stjärnsunds förnämliga slott för att beundra dess ståtliga belägenhet och den vackra utsikten. Till allas glada överraskning inbjöd slottsfrun hela sällskapet att bese de rika konstskatterna inomhus och på en kortare rundvandring för att se utsikten. »Kullängsstugan» från 1600-talet, belägen ej långt från Askersund, förvånade nog många »fornvårdare», men så är också den gamla stugan anmärkningsvärd i mer än ett avseende. Det rädde även endast en mening: att stugan snarast bör komma under sakkunnig behandling för att bevaras åt eftervärlden.

Man fortsatte sedan över de milsvida och sjörika laxåskogarna, förbi Lassåna herrgård, där kung Karl XII en natt stod lik, och fram till Porla brunn, där ett dignande och efterlängtat middagsbord väntade resenärerna.

Förbi Skagerhults och Kvistbro gamla träkyrkor nalkades man så dagens sista mål, Riseberga klosteruin. Inne i ruinen gav dr Waldén en stämningsmättad resumé över klostrets öden fram till vår tid, och denna redogörelse blev i den fallande skymningen, när solen dök ner bakom Kilsbergens buktande skogskammar, en vacker avslutning på en rikt givande rundresa på Närkes landsbygd.

På söndagens resa bereddades deltagarna

Deltagare i årsmötet samlade på Stjärnsunds herrgård.

tillfälle att ägna visserligen korta men ändå givande besök vid Sveafallens väldiga område vid Degerfors samt Bergslagen i övrigt.

Under söndagen voro deltagarna till en början uppdelade i tvenne grupper, varav den ena ägnade hela tre timmar åt Sveafallen medan den andra gruppen under tiden »gjorde» Karlskoga. Denna senare grupp fick även en kort inblick i vad som menas med Sveafallen, allt under lika sakkunnigt som givande ciceronskap av ingenjör Moberg, Degerfors. Sedan man därefter lögat sig en stund i de svala böljorna, kallade färdledarna Waldén och Adrian till vidare färd, men innan man var beredd att fara upp mot Nora och Linde bergslager, fick Tjänstemannamässen i Bofors servera ett lika omfattande som väl mottaget lunchbord.

Och så följde man den väldiga och storslagna flodfaran norrut, beundrande i förbifarten de granna kvarlevorna av Gran-

bergsdals gamla hytta, för förbi Vikersvik och Gytterp, tog en rundtur i Nora för att slutligen hamna på Bergslagens »röda träslott» Siggebohyttan. Sedan Örebro läns museum där bjudit på förfriskningar, skedde under dr Waldéns ledning rundvandring genom de många rummen och dess minnen — en del badade också i Uskens härliga vatten — och så reste man slutligen över Fanthyttan till Linde, slutpunkten för såväl de båda dagarnas utfärder som även hela årsmötet.

På Stadshotellets festväning samlades man till middag, och där talade Samfundets ordf., dir. Lindeberg. Han framförde ett tack till alla som haft med mötet att göra, tackade riksantikvarie Curman för hans alltid visade intresse, tackade landsantikvarien Waldén för hans besvär med förarbetet, tackade den påpassliga örebropressen för dess visade uppmärksamhet samt förklarade slutligen mötet avslutat.

Och slutligen, för att göra denna skildring av Samfundets 20-årsmöte i Örebro stad och län så uttömmande och saklig som möjligt, saxes ur Örebro Dagblad följande tvenne korta avskedsintervjuer om »Vad man ansåg om Örebromötet»:

Riksantikvarie S. Curman:

— Jag trivs alltid bra hos Samfundet för hembygdsvård, och dess årsmöten i skilda delar av vårt land försummar jag aldrig.

— Under dessa dagar i Örebro stad och län har allt varit givande och trevligt, väl förberett och väl ordnat. Vi äro alla nöjda. Örebro har liksom hela länet kun-

nat bjuda på verkliga sevärdheter för deltagarna. Det har varit minnesvärda dagar. Vi ha fått en stark föreställning om att hembygdsvärden i länet arbetar gott.

Dir. Otto Lindeberg, Samfundets ordförande:

— De här tre dagarna för Samfundets för hembygdsvård årsmöte, förlagt till Örebro med färder till olika delar av Närke och Örebro län, ha varit till största nytta och glädje för deltagarna. Residensstad och andra städer, landsbygd och innebyggare ha mött på ett sätt, som vi verkligen uppskatta.

S. L.

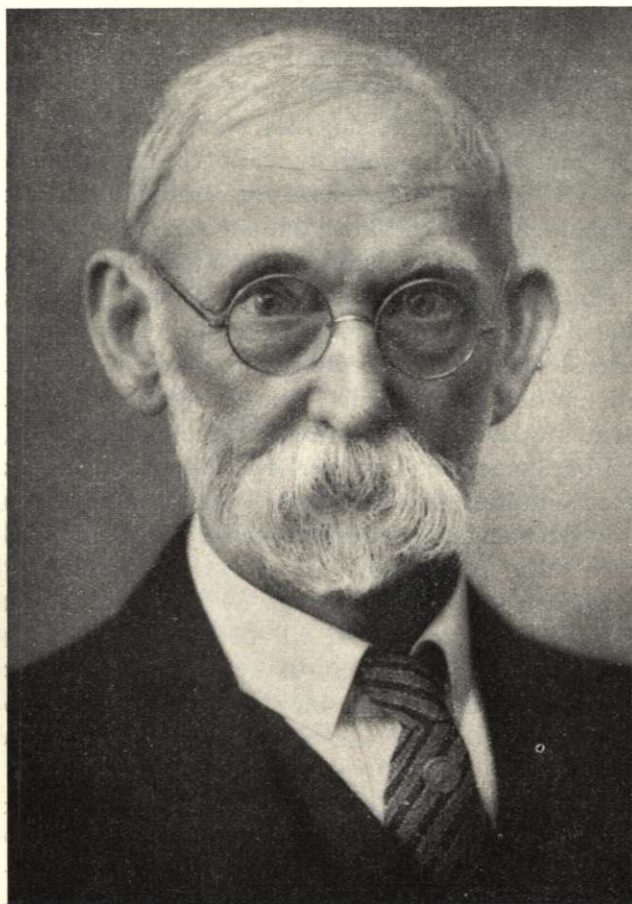
TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD

Utgiven av SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

ÅRG. XVI, 1935

RED.: F. HAZELIUS

HÄFTE V

J. L. SAXON

* 17/2 1859 † 7/II 1935

V ID årsmötet i Örebro den 28 juni i år mottog J. L. Saxon kallelsen till hedersledamot i Samfundet för hembygdsvård. För hans anhöriga och mera närstående vänner var det redan då känt, att han ej kunde ha lång tid kvar att leva. Några månader tidigare hade jag sett honom — gripen av förningar som gjorde den eljest så utåtriktade, för det mesta sprittande levnadsglade lille mannen inbunden och ordkarg — avresa för att vid ett grannlandssanatorium söka bot för sin svåra åkomma. Det var nog flera än jag som knappast vågade hoppas, att han skulle återvända från den resan. Den glada överraskningen blev därför särskilt stor bland de initierade, då Saxon — efter en med tanke på hans tillstånd synnerligen påfrestande bilfärd från Stockholm — gjorde en effektiv, beundransvärt spänstig entré i rikssalen på Örebro slott och i ordalag, lika ledigt framförda, lika burna av patos och oförbränneligt gott humör som någonsin förr, tackade för utmärkelsen.

Detta blev, så vitt jag vet, hans sista framträdande inför offentligheten. Nu efteråt är man alldeles särskilt glad åt det där som tilldrog sig på rikssalen i kretsen av mer än hundratalet representanter för hembygdsvården landet runt. Det var en stor dag för Saxon — trots att han varit med om ganska mycket i den vägen, särskilt på senare år då nådevedermälen och hedersledamotsskap formligen regnade över den en gång så suspekta rabulisten och förlöjligade folkuppfostraren. Jag vill tro att han satte mera värde på denna sista hedersbevisning än på mycket av den övriga äran och berömmelsen. Den utgjorde ett erkännande av hans insats inom det intresseområde, som alltmera kommit att träda i förgrunden på bekostnad av de många andra vilka under årens lopp förmått fångsla och entusiasmera detta rörliga, vitala, av verksamhetslust sjudande ingenium —: hembygdsvården. Och att detta, av en riksorganisations auktoritet styrkt erkännande kom honom till del just i hjärtat av hans eget älskade Närke, det bidrog förvisso till att den redan av döden märkte mannen, under den korta tid som blev honom beskär, i dubbel måtto erfor glädje och stolthet över vad som hände vid detta sista besök i hembygden.

Meningsgarna kunna vara delade om det program, som Saxon med sedvanlig trosvisshet och frälsarnit anammade såsom det för hembygdsrörelsen allena saliggörande, liksom också om betydelsen av hans bidrag till kulturminnesvården och hembygdsforskningen. Av »akkordens aand» var denne kampglade lille stridsman som var och en vet helt obesmittad. Samma frejdiga mod, samma fanatism och samma ståndaktighet; vilka på den tid då det begav sig utmärkt pacifisten, vegetarianen och antinikotinisten, gävo sin otvetydiga särprägel åt hembygdsvårds- och anti-

museiagitatorn. Hans entusiasm och hans aversion funno lika starka uttryck, uttryck som ofta föreföllo den oinvigde, alltså den med den temperamentsfulle etternärkingens kynne mindre väl förtrogne, lindrigast sagt föga övertänkta, stundom måttlöst överdrivna. Hans paroller vunno knappast heller den efterföljd, som han tilläventyrs räknat med, och kanske var det bäst så. Jag tror mig kunna säga, att han på sina senare år nådde fram till en avspänning, en avgjort modererad inställning till vissa problem i hembygdsrörelsen — problem som givetvis varit och delvis alljämt äro ägnade att alstra meningsskiljaktigheter men som Saxon, sin läggning likmätigt, med förkärlek renodlade, tillspetsade så att de antogo karaktären av stridsfrågor. Icke odelat angenäma erfarenheter gjorde honom nog på gamla dar en smula betänksam mot vissa tendenser i rörelsen, för vilka han själv tidigare trätt i bräsch som ingen annan. Naturligtvis avsvor han ingen av sina en gång proklamerade teser, naturligtvis gjorde han sig aldrig saker till några kompromisser — hade han gjort så, hade han ej varit Saxon. Men den ofta hörda maningen att välsigna varje socken med en hembygdsgård och att tömma museisalarna förnams ej mer. Och när den gamle principryttaren, mer eller mindre frivilligt, bragtes i kontakt med verkliga eller förmenta meningsmotståndare, behövdes det i regel ej många och långa resonemang för att åstadkomma inte bara samförstånd utan den gemytliga sämja, som var denne vän-sälle mans naturliga umgängesform.

Sålunda slutade denne stridbare och omstridde idékämpes fejdfyllda levnad i fred, försoning, hyllning och uppskattning ej minst från de olíktänkandes läger. Detta innebar i många, ja de flesta fall ett erkännande av personligheten mera än av principerna. Vad angår hans gärning till hembygdsrörelsens fromma betecknade hedersbevisningen på Örebro slott denna slutliga klimax. Den kom i rätta stunden och den var välförtjänt. Ty efter Artur Hazelius skall Saxon jämte Karl-Erik Forsslund stå som rörelsens mest hängivne, i anden brinnande apostel, den där innerst i sitt hjärta anammat ordet »störst av dem alla är kärleken». Man kan i både saklighetens och rimlighetens namn anlägga en kritisk måttstock vid värdesättandet av de förefintliga resultaten av hans verksamhet som kulturminnesvårdare, samlare, forskare, publicist och propagandist i hembygdsrörelsens tjänst. Men inför själva uppsåtet som sådant, inför de emotionella betingelserna, inför det oskrymtade patos, som bar upp hans förkunnelse, låter man dylik betänksamhet fara. Den lidelsefulla kärleken till hembygden, enkannerligen till allt som stod i någon som helst relation till barndoms- och ungdomsårens många ljusa och bittra upplevelser, var hos Saxon så omisskännligt äkta, så spontan och

och så mäktig att för varje omdömssegill iakttagare ett misstag om dess rätta egenart var uteslutet. När talet kom på hembygden, anslog han gärna sin originella framställningskonsts hela rika register. Med sina till synes outtömliga fonder av minnen, mustiga anekdoter, snarfyndiga betraktelser och smått sentimentala utgjuter förmodade han fångsla och begejstra sina åhörare. Han behärskade överlägset sina uttrycksmedel — intill en viss gräns. Ibland märkte man att rösten vart grumlig, att den rutinerade talaren höll på att komma av sig, att gråten inte var långt borta. Känslorna ryckte honom med sig, rörelsen blev honom övermäktig, den erfarne, i all sin riksbekanta »ungdomliga» entusiasm åtskilligt skeptiske åldringen kunde stå där försagd, vek, naiv. Det var något ganska gripande att uppleva detta och samtidigt lägga märke till, att det nästan alltid var anknytningen till hembygden, som åstadkom en dylik reaktion.

I en artikel i Samfundets årsbok för innevarande år lämnades en redogörelse för »Stiftelsen Saxons Närkesarkiv». I en annan av uppsatserna berördes Saxons skapelse Gällersta forngård. Den s. k. Risebergastiftelsen, som för en del år sedan väckte åtskilligt uppseende med sitt vittfamnande naturvetenskapligt-hembygdsvårdande program, räknade i Saxon en av tillskyndarna och den verkliga ekonomiska stöttepelaren. Den initiativrikedom och den generositet, om vilka dessa och många andra insatser vittna, äro imponerande. Men ljudande malm och klingande bjällra skulle de förvisso varit förutan den trofasta, ödmjuka, hängivna dyrkan av hembygden och allt vad därtill hörde som för dem, vilka lärde känna J. L. Saxon, alltmera kom att framstå som hans levnadsaftons centrala patos, som något av bärkraftig livstro, av levnadsprincip.

BERTIL WALDÉN.

FRIVILLIG HEMBYGDSVÅRD I EN SOCKEN

Av Folkskollärare David Ahlqvist

HITTILLS har ju hembygdsrörelsen i allmänhet tagit som sin förnämsta uppgift att tillvarata de rester av gammal kultur, som på ett eller annat sätt varit ägnade att belysa utvecklingens gång från forna dagar till nutiden. Med andra ord — man har lagt huvudvikten på museiverksamhet och hembygds-muséet har varit den självfallna centralpunkten. Detta insamlingsarbete har varit nödvändigt och

Strandparti från sydöstra Gotland.

Kattlunds, Grötlingbo socken, Gotland.

Fiskeläge, Hamra socken, Gotland.

tacknämligt. Dock torde koncentrationen kring det rent museala ha fört rörelsen in i en återvändsgränd. När socknen blivit renplockad på gamla saker och fornstugan stod översvämmad av stenyxor, linhäcklor och maskstunga fällbänkar stagnerade det hela av naturliga skäl. Om så ej samlingarna tilldrogo sig det väntade intresset från allmänhetens sida slocknade så småningom medlemmarnas ev. intresse, verksamheten inskränktes till en mer eller mindre samvetsgrann omvårdnad av muséets samlingar och anordnandet av fester med kaffe och fosterländska tal, där fraserna ibland voro fetare än kaffebrödet.

Nu har man emellertid börjat inse att hembygdsvården även kan och bör omfatta andra uppgifter. En av de allra viktigaste torde väl vara att väcka ungdomens intresse för hithörande frågor och lära den älska och förstå sin hembygd, natur och kulturarv. Hembygdsrörelsen bör utföra en folkuppfostrande gärning, därför är det viktigt att först och främst ungdomen engageras i denna rörelse.

För att nå ungdomen kunna ju många medel användas, huvudsaken är

Nabbens fiskeläge, Näs socken, Gotland.

Djupdy fiskeläge, Näs socken, Gotland.

Adre kyrka, Gotland.

naturligtvis att den får uppgifter, som den kan lösa och lär sig känna ansvar för arbetets framåtskridande.

Här i Ardre, en socken på östra Gotland, ha vi startat en liten hembygdsförening av nästan uteslutande ungdomar i 17—20-årsåldern. På denna plats är det framförallt allmogemusiken, som är den sammanhållande faktorn. Föreningens sångkör och musikanter samlas en gång i veckan till övningar och ofta anordnas offentliga sång- och musikstunder då gammal och ny gotlandsmusik utföres. Dessa tillställningar ha alltid åtnjutit livligt intresse från ortsbefolkningens sida. Dessutom göres excursioner ute i markerna med de arkeologiskt intresserade, fornlämningar karteras och beskrivas, karaktäristiska naturformer, gammal arkitektur o. d. fotograferas. Föredrag i till hembygdsvården hörande ämnen anord-

Bildsten från vikingatiden, Adre socken, Gotland.

nas så ofta möjligheter erbjuda sig. Till nästa år förberedes en utställning i skolan av Ardrebilder, målningar, teckningar och fotografier av socknens vackraste partier, gamla gårdar, intressanta fornlämningar, folktyper o. d. På detta sätt försöka vi med till buds stående medel skapa intresse och sympati för vårt arbete och våra syftemål. Föreningar av denna typ finnas på flera ställen på Gotland. Initiativet har tagits av doktor John Nihlén, som i skrifter och föredrag ivrigt verkat för en hembygdsrörelsens renässans och f. ö. själv gått i spetsen och utstakat linjerna efter vilka arbetet numera lägges.

Givetvis är det för tidigt att kunna bedöma resultatet av de nya metoderna, men det förefaller otvivelaktigt vara fördelaktigare med en liten, arbetande ungdomsförening, där varje medlem är aktiv, än en stor byrå-

kraisk organisation, där styrelsen består av honoratiore och mångsysslande sockenpampar, som varken ha tid eller lust för allvarliga ansträngningar i hembygdsföreningens tjänst.

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

H. K. H. Prins Eugén

har behagat mottaga kallelse som förste hedersledamot i Samfundet.

Samfundets yrkesutbildningsverksamhet.

En byggmästarekurs har avhållits i Linköping under tiden 18—27 november och

å Bollnäs lantmannaskola 3—12 december. Ledare för kursen i Linköping voro arkitekterna Gottfried Beijer och Nils G:son Friberg och för kursen i Bollnäs arkitekt Friberg.

Som vanligt under januari, februari och mars är en tolvveckorskurs anordnad på Hvilan. Den, som nu tager sin början den 9 januari, är den tionde i ordningen.

M E D D E L A N D E N

Stockholm

GAMLA STADENS SANERING är ett sedan länge aktuellt och mycket omdiskuterat problem, som nu emellertid nått

ett långt steg mot sin lösning. Stockholms stads fastighetsnämnd har nämligen beslutat att inför stadsfullmäktige framlägga ett förslag att bevilja en halv miljon kronor såsom billiga lån till ett blivande sa-

nerings- och fastighetsbolag, som kommer att stiftas av Samfundet S:t Eriks styrelse och den kände mecenaten konsul Hjalmar Wicander. Bolagets närmaste uppgift är att genomföra den sanering av kvarteret Cepheus, som Samfundet S:t Erik redan inlett i samband med sitt förvärv av en fastighet därstädes.

78 NATURRESERVAT FÖRESLAS AV SVENSKA NATURSKYDDSFÖRENINGEN. Icke mindre än 78 olika områden i Stockholmstrakten äro efter framställning av Svenska Naturskyddsföreningen av regionplanekommittén föreslagna såsom naturreservat, avsedda att förskonas från all exploatering.

Det största området är Tyresta-Tyresö urskogsområde med mycket gammal gran-skog vid Långsjön. Det är det absolut mest orörda skogsområdet i Stockholmstrakten, och i hela Europa lär motsvarande ej finnas så pass nära en stad av Stockholms storlek. Här är det givetvis ej så mycket fråga om att skydda mot bebyggelse som att hindra en avverkning, som visserligen med nuvarande virkespriser knappast betalar sig med hänsyn till transportvärigheterna, men som med högre priser kan tänkas bli aktuell i framtiden. Området har nu privat ägare.

Nacka naturpark med Sickla torde vara välkänt åtminstone för alla skidåkare, som där ha en av sina bästa terrängar. Det är en mellansvensk skogsnatur med mossar och vackra sjöar, ännu till största delen orörd trots grannskapet till Stockholm.

Ett annat större område är det mellan Bockholmsätra och Viksberg sydväst från Stockholm. Där har man i östra delen av området kring Axsjön orörd skog, mycket stora och vackra mossar samt de finaste lövängar som finnas i Stockholmstrakten. På sydslutningen av Korpberget åt Viksberg till blommar varje år murgrönan. Där finns också den sällsynta släta snoken eller hasselsnoken och många rara växter.

Görvälnområdet söder om Kallhäll är

ett annat av de större reservat som föreslås. Områdets väl bevarade natur anses göra det synnerligen lämpligt att bevaras orört även i framtiden. Kersö skärgård, omfattande Kersön, Fågelön och Kungshatt samt ett dussintal småöar och holmar, betecknas som ett av bebyggelse och kultur obetydligt berört skärgårdsområde av Mälarnatur, som av denna anledning bör bevaras.

Säbysjön är en av Stockholmstraktens rikaste fågelsjöar. Det är ett slags Tåkern i miniatyr med bland annat nästan alla Sveriges andararter representerade och troligen alla svenska doppingarter.

En grupp holmar utanför Djursholm, omfattande Råholmen, Västskär, Stora och Lilla Skraggen, Norra och Södra Limpholmen, anses också böra bli naturreservat. Det är obebyggda holmar med vacker, rik vegetation, vilkas bevarande i orört skick anses synnerligen önskvärt. På en del av dem finns ett rikt småfågelliv, och så gott som samtliga i Stockholmstrakten förekommande sångfåglar häcka på holmarna.

Bland mängden av övriga föreslagna reservat kunna nämnas Gällstaö med flera av regionens största ekar, av vilka en del redan äro fridlysta, Kungshatt med väl bevarad natur och utsikt mot Stockholm, fågelsjöarna Ravaln och Råstasjön, Sjöbergs fornborg med omgivande natur, Borgen i Danderyds socken med Stockholmstraktens troligen största gryt och ett bronsåldersröse, Svalnåsparken vid Djursholm med gravfält, Ulviksbergets ståtliga sydvästra brant ned mot Baggensfjärden, vildmarkssjön Tjursjön i Österhaninge med rik vegetation, Sandemars gårdsanläggning med park och strandäng med sällsynta växter, sjön Gömmaren i Huddinge socken med Hanvedens karaktäristiska vildmarkspartier ännu bevarade, Pålmalms i Botkyrka socken med ett av Svealands största åscentra samt åtskilliga utsiktsberg.

I Naturskyddsföreningens allmänna motivering framhålles bland annat att man särskilt efter segellederna från Mälaren

och Saltsjön in mot Stockholm måste fara ytterst varsamt fram vid exploatering, då läget och helhetsintrycket ställa stora fordringar på bebyggelsen. Vid sidan av ett antal önskvärda smärre, men spridda skyddsplatser bör man så mycket som möjligt söka få stora hela och sammanhängande miljöer skyddade och därvid följa naturens egna avgränsningar om man så kan. Ur dessa synpunkter är det av största betydelse att man tar hänsyn till den natur som kantar inloppen till Stockholm, de vattenvägar som givit upphov åt staden och givit den sin prägel.

I första hand gäller det att bevara branterna ner mot sjön från misspyrdande vilabelbebyggelse och sprängningssår från såväl vägar som andra anläggningar, kajer, onödiga utfyllnader m. m. Fabriksanläggningar och upplagsplatser bannlysas såvitt möjligt från segelleden och placeras i mindre exponerade lägen.

MARIABERGET KULTURRESERVAT. Konstnärsklubben har på initiativ av sin förre ordf., artisten Gunnar Hallström beslutat ingå till Stockholms Stadsplanenämnd med en hemställan att vid utarbetande av ny stadsplan för Mariaberget, detta utbildas till ett kulturreservat med bevarande av den nuvarande, säregna karaktär, detta stadsparti och dess bebyggelse äger. Orsaken till denna aktion från Konstnärsklubbens sida är den, att Stadsplanekontoret låtit utarbeta tvenne olika förslag till stadsplan för området i fråga, samtliga utgående från ett slopande av den nuvarande bebyggelsen och områdets disponerande för bostadsändamål, där de tre alternativen endast synas skilja sig åt genom den nya bostadsbebyggelsens intensitet och detaljutformning.

Det är ett i allo berömvärt initiativ Konstnärsklubben härigenom tagit och väl värt det stöd, andra för Stockholm och dess framtid nitälskande sammanslutningar kunna giva genom att följa detta klub-

bens exempel. Det kan nämligen aldrig bli fråga om att genom ordnande av ett dylikt kulturreservat man skulle komma att skapa något slags halvdött friluftsmuseum utan fastmer skulle här uppstå en stadsdel, levande och intressant genom sin säregna karaktär, därest stadsplaneförslaget utarbetades efter följande huvudlinjer:

1. Den nuvarande bebyggelsen bibehålles, vissa värdelösa och alltså illa åtgångna byggnadslängor rivas, andra kompletteras genom nybyggnader och andra åter undergå en pietetsfull modernisering, så att de bli fullt beboeliga och genom isolerings- och andra byggnadsåtgärder säkerställas mot framtida förfall.

2. Det nuvarande gatunätet bibehålles och kompletteras med en uteder bergkanten gående smal gatuled, i vilken alla de nuvarande återvändsgränderna komma att utmynna. Härigenom skulle ett naturligt format gatunät med god anslutning till stadsdelens övriga trafikleder utan större svårighet kunna åstadkommas. I samband härmed borde vissa höga plank kring gårdarna nedrivas så att de små trädgårdstapporna med sina ofta originella planläggningar och anordningar kom till synes.

Man behöver inte vara arkitekt eller konstnär för att inse, vilket oerhört värde, som ligger i ett ordnande av Mariaberget på detta sätt. Hela stadspartiet från Mariahissen ända bort till Västerbron skulle då få en fri och pietetsfull stadsplanehandling. Däremot skulle en serie lamellhus i nord-sydlig längdriktning springande ut mot bergkanten, ett planschema, som jag antar Stadsplanekontoret tänkt sig, utgöra ett verkligt ingrepp i ett av de värdefullaste partierna i Stadens inre område, som vi i framtiden skulle få djupt ångra. Genom en förnuftigt utförd modernisering av de gamla bostadshusen skulle Staden dessutom skapa en samling egenartade och värdefulla bostäder, vilka säkerligen bleve i hög grad eftertraktade av konstnärer och deras gelikar. På så sätt kunde av området bliva ett Stock-

holmskt Montmartre, bebott av människor, som ägde speciella förutsättningar att akta och vårda sin bostad och glädjas åt dess enastående läge. Vad slutligen den ekonomiska frågan angår, borde förlusten av köpeskillning för de kvadratmeter tomtmark, som Staden genom denna anordning förlorar på Mariaberget, med glädje kunna bäras av oss stockholmare.

Södermanlands län

NYA HEMBYGDSFÖRENINGAR. Under oktober månad bildades en hembygdsförening i Malmköping. En interimstyrelse valdes, bestående av tre personer från vardera Malmköping, Dunker och Lilla Malma. För Malmköping valdes rektor C. I. Malm, doktor B. Egerström och trafikchef A. Larsson, för Lilla Malma fru Elna Palm, Eneboga, hemmansägare Arv. Andersson, Lundby, och lantbrukare Bernh. Larsson, Lundby, för Dunker kontraktsprosten G. Christiansson, sammankallande, kommunalkamrer John Rehn och lantbrukare Karl Joh. Karlsson, Bråhovda. Styrelsen fick i uppdrag att upprätta stadgar samt bestämma föreningens verksamhetsområde och dess namn.

Vid sammanträde under november månad tillsattes en interimstyrelse för bildandet av en hembygdsförening för Halla, Vrena och Nykyrka. Till medlemmar i denna valdes kantar: D. Steninger, sammankallande, kyrkoherde I. Hugsén, maskinmästare Alfred Westlund och faktor K. H. Håkansson, alla i Vreta, samt disponent Pontus Eriksson, Nykyrka.

Östergötlands län

HEMBYGDSFÖRENING I ÖDESHÖG. På initiativ av Ödeshögs hantverksförening har under sommaren bildats en hembygdsförening för Ödeshög med omnejd. Till medlemmar i interimstyrelsen valdes herrar P. Lund, Järnstad, sammankallande, O. L. Tapper, Sven Blondell, Simon Karlsson

och Ola Green. Interimstyrelsen fick i uppdrag att utarbeta stadgar samt inköpa en bostadsbyggnad i Granliden jämte portluder och loftsbod, vilka skulle bliva föreningens hembygdsgård.

Jönköpings län

NYA HEMBYGDSFÖRENINGAR. Bredaryds hembygdsförening bildades under september månad. Förslag till stadgar antogs och styrelse valdes. Till medlemmar i densamma utsågos kantar Karl Astrand, ordförande, handlande Aron Holmström, vice ordförande, konstnären Enoc Lindén, sekreterare, industriidkaren C. J. Andersson, kassör, samt lantbrukare Viktor Johansson.

Vid ett sammanträde under november månad bildades Byarums sockens hembygdsförening. Till medlemmar av styrelsen valdes kamrer Johan Magnusson, Skjutabo, ordförande, skogsinspektör A. Jonsen, Götafors, vice ordförande, kantar A. Wickström, Byarum, sekreterare, hemmansägare Karl Svensson, Krängshult, kassör, lärare V. Palm, Eckersholm, gårdsfogde, kamrer M. Engqvist, Götafors, stationskarl Hj. Gustavsson, Vaggeryd, kyrkvärdarna Johan Svensson, Taglarp, och Ragnar Andersson, Flahult, samt hemmansägarna Titus Magnusson, Jorarp, och D. Lorentzson, Bössjarp.

Som plats för den blivande hembygdsgården bestämdes ett område söder om Byarums kyrka, vilket ägaren lovat upplåta på förmånliga villkor.

Kalmar län

NYA HEMBYGDSFÖRENINGAR. Hembygdsförening i Långasjö har bildats under sommaren på initiativ av folkskollärare John Johansson. Stadgar ha antagits och en styrelse, bestående av följande personer, utsetts: lärare J. Johansson, Långasjö, ordförande, snickare Hugo Olsson, Brännamåla, vice ordförande, snickare Hu-

go Ingelsson, Kallamåla, sekreterare, lantbrukare Lennart Johansson, Skurebo, kas-sör. Till vårdare av event. samlingar ut-sågs snickare Pehr Karlsson, Strängsmåla, och övriga ledamöter i styrelsen blevo fru Agnes Medin, och trädgårdsmästare Sigfr. Elofsson, Långasjö. I Plaggebo finnes en mycket gammal, primitiv mjölkvarn och denna önskar föreningen snarast möjligt införliva med sitt blivande museum.

Almundsryds hembygdsförening bildades vid ett sammanträde under oktober månad. Till interimstyrelse valdes folkskollärare A. Mobrand, Brändeborg, sammankallan-de, lantbrukare Gustaf Håkansson, Tor-stensmåla, folkskollärare A. E. Gustafsson, Tröjemåla, urmakare W. Agné, Ryd, och lantbrukare Oscar Lindkvist, Kompermåla.

Under november månad bildades en hem-bygdsförening i Tuna. Till medlemmar av styrelsen utsågos kantor Per Inge Enwall, folkskollärare J. P. Swensson, Vibo, och hemmansägare Albin Bergvall, Mantebo.

ÖLANDS VÄDERKVARNAR BEVARAS. De gamla väderkvarnarna av »stubbkvarns-typen», vilka sedan århundraden satt sin prägel på det öländska landskapet, ha under de sista årtiondena hotat att för-svinna. De långa raderna av på led stå-ende kvarnar ser man numera sällan. In-för hotet mot detta intressanta inslag i svensk kultur bildades under fjolåret en kommitté, vald av Kalmar läns fornmin-nesförening och Ölands kulturminnesföre-nings och med ändamål att väcka intresse för kvarnarnas bevarande. Enligt en in-ventering, som omedelbart företogs av denna kommitté, uppskattas antalet beva-rade Ölandskvarnar till cirka 500, varav påfallande många ännu i bruk. En stor mängd av dessa kvarnar äro däremot fullständigt fallfärdiga, hotade av snar rivning.

Genom pressen, genom cirkulär och ge-nom personlig kontakt med kvarnägarna sökte kommittén väcka ett allmännare in-tresse för frågan, varvid man särskilt vän-

tade sig att de olika ungdomsorganisatio-nerna på Öland skulle taga sig an frågan. Dessa bemödanden ha hittills lämnat gan-ska goda resultat. Flera föreningar och privatpersoner ha genom inköp av kvarnar bidragit till ändamålet. Bl. a. har Ölands-klubben i Stockholm beslutat inköpa en kvarn, vilken väl torde komma att efter-följas av flera, enär denna förening rym-mer en stor fond av öländsk hembygds-kärlek. »Kvarnkomittén» ser med tillför-sikt på frågan och hoppas att de återstå-ende kvarnarna på »Väderkvarnarnas ö» skola kunna räddas åt framtiden. Man vill ogärna tänka sig att det karaktäristiska inslag i det öländska landskapet, som kvarnarna bilda, helt skulle få försvinna.

Blekinge

HEMBYGDSFÖRENING I SÖLVESBORG. Den sedan en tid planerade Sölvesborgs fornminnes- och hembygdsförening konsti-tuerades vid ett sammanträde under sep-tember månad. Till medlemmar av sty-relsen utsågos stadsläkaren B. Stern, han-delsträdgårdsmästare Oscar Lindberg, post-mästare K. I. Holm och folkskollärare H. Juhlin samt f. lantbrukaren J. Carleman.

Skåne

BACKAFALLEN PÅ VEN BÖRA RÅD-DAS. Genom hänvändelse från tandläkare Frith. Hector, Landskrona, har det kom-mit till riksantikvariens kännedom att lant-mäteriförrättning i och för exploatering och försäljning företagits på backslutningarna nedanför S:t Ibbs ödekyrka på Ven.

Det vore enligt riksantikvariens mening synnerligen beklagligt om bebyggelse skulle uppstå på dessa backslutningar. Det råder intet tvivel om att partiet ifråga utgör en av de allra vackraste och märkligaste punkterna på ön. Riksantikvarien äger emellertid ingen laglig rätt att ingripa ett bebyggande av området, då detsamma icke i och för sig har karaktär av fast

fornlämning eller byggnadsminnesmärke. Enda sättet att säkra platsens skönhet torde vara ett inköp av området ifråga, men härför stå inga medel till hans dis-position.

Räddandet av platsen finner riksanti-kvarien i utpräglad grad vara ett hem-bygdsintresse och en allmän insamling i en eller annan form på Ven och i Skåne torde vara den naturliga vägen att ernå ett tillfredsställande resultat. Han har där-för i skrivelse till Skånes Hembygdsför-bund riktat dennas uppmärksamhet på denna sak under påpekande av att ett tillvaratagande av kyrkplatsens naturliga skönhet i alldeles särskilt hög grad faller inom området för hembygdsförbundets ini-tiativ och verksamhet.

Kyrkorådet på Ven har på sitt senaste sammanträde behandlat frågan om ett för-samlingens förvärvande av Backafallen. Man gav lantbrukarna Herman Andersson och Carl Westerlund i uppdrag att för-höra sig hos markens ägare, lantbrukaren Alfred Persson, Vadensjö, om priset. Vid kyrkostämman den 13 dennes kommer ären-det att bli föremål för ytterligare behand-ling.

Enligt vad hr Persson meddelat har han satt priset till 50 öre pr kvm., detta dock under den uttryckliga förutsättningen att församlingen förvärvar hela området, som uppgår till cirka tre tunnland.

MONUMENT PÅ KOLABACKEN I FAL-STERBO. Falsterbo naturskydds- och forn-minnesförening har beslutat att uppföra ett litet stenmonument vid Kolabacken i Fal-sterbo till minne av att Nordens äldsta fyr varit belägen här.

SVANEHOLMS SLOTT HAR BLIVIT HEMBYGDSMUSEUM. Det av Vemmen-högs härads hembygds- och fornminnes-förening förvärvade Svaneholms slott har under sommaren invigts av kronprinsen i närvaro av väldiga människoskaror, som be-räknas ha uppgått till c:a 20.000 personer.

Örebro län

GRANBERGSDALS 300-ÅRIGA HYTTA FÖRSTÖRES. Omkring en mil norr om Karlskoga municipalsamhälle finnes ett kulturminnesmärke av synnerligen stort värde, nämligen Granbergsdals omkring 300 år gamla hytta. Driften vid densamma nedlades för omkring 10 år sedan, eller närmare bestämt i juli månad 1925, och sedan har den fått stå och förfalla, och det intresse som ägnats densamma har varit synnerligen minimalt. Det har i stort sett endast varit främlingen som rest vä-gen förbi som ägnat något intresse åt den-samma.

Genom att helt nyligen ett företag som inköper gamla hyttor och dylikt för ned-skrotning, anmälde sig som intresserade för köp av densamma, började emellertid de hembygdsintresserade i bygden och främst styrelsen inom Karlskoga bergslags hembygdsförening vakna upp för vilket värde som genom detta kunde spolieras. Hembygdsföreningen såg sig emellertid för närvarande ingen möjlighet att kunna in-köpa hyttan för att på så sätt rädda den-samma för eftervärlden, men gjorde en anhållan hos domänverket, som efter över-tagandet av Carlsdals aktiebolag är ägare av hyttan, att densamma måtte avskiljas till ett s. k. kulturresevat och i denna egenskap underhållas av staten.

Granbergsdalshyttan är en av de äldsta kvarvarande bergsmanshyttorna i Bergsla-gen, och bakom densamma gömmes en mycket intressant historia. Bland de hem-man som år 1680 av konung Karl XI för-sålades till fru Sigrid Ekehjelm (dåvarande ägarinnan till Bofors), och samtidigt för-ändrades från krono- till skattehemman, nämnes bl. a. Granbergsdalen, kronohem-man ett fjärdedels. Aborna i Granbergsdal hade sålunda att utkämpa samma strid som många andra, mot bruksägarna vid Bofors och Björkborn, rörande ägande och besittningsrätten till hemmansdelarna.

Först efter 113 år bilades denna tvist genom en överenskommelse mellan bruks-

ägarna Joh. Ludvig Robsahm och E. L. Geijer samt ett par ombud för åborna vid Granbergsdal. Genom denna överenskommelse år 1793 övergick sålunda äganderätten av Granbergsdal till åborna, men den Robsahmska familjen innehade dock fortfarande s. k. bördsrätt, vilken dock utan särskild kostnad avstods till åborna två år senare.

Ursprungligen nämnes Granbergsdalen såsom ett år 1620 upptaget nybygge, vilket efter de gällande frihetsåren skattades till 1/4 hemman. Den förste nybyggaren hette Mårten Eskilsson, och ännu innehaves Granbergsdals gård av dennes ättlingar, varför gården varit i samma släkt i över 300 år.

År 1642 började grunden läggas till den nuvarande hyttan av nämnde nybyggare Mårten Eskilsson, dennes söner samt några andra åbor i trakten. Efter två år eller år 1644 stod hyttan färdig, och i sinom tid blev den såväl privilegierad som konfirmerad. I juli månad 1645 avdelades vidare en särskild skogstrakt till den nya hyttan, av bergmästaren Sten Andersson med biträde av åtta nämndemän. På denna skogstrakt upptogo även Mårten Eskilssons söner tre nybyggen, Norra, Södra och Mellan-Granbergsdalstorp.

Genom bergskollegiums resolution av den 27 febr. 1741 tilldelades hyttan sedan en andel av 560 tunnlands vidd av Tvärå allmänning samt därjämte en s. k. byggnadsallmänning. Härav bildades sedan genom 1811 års kungörelse en rekognitions-skogarnas skattläggning, 1/3 mantal Gällsjöhöjden, vilket sedan 1873 såldes till skattehemman med förbehåll att alltid bli oskiljaktigt från Granbergsdals hytta.

År 1859 tillkom vidare förordningen om utsträckt frihet för bergshantering, men därförut hade hemmanena Backebergshälla, Backebergstorp, Berg, Björkmo, Dalsmund, Granberga, Granbergsdal, Granbergsdals-torp, Gällsjön, Högfors, Karåsen, Lerängen, Lund och Skrämmen varit indelade i hyttan.

Carlsdals aktiebolag blev senare ägare av hyttan och ett flertal moderniseringar företogs, ehuru mycket av det gamla bibehölls. De förutvarande bergsbruksidkarna blevo sålunda därefter endast bergsmän till namnet. Med storindustrialismens intåg nedlades den ena gamla hyttan efter den andra, medan några övergingo till bruksbolagen. Vid Granbergsdal pågick sedan som nämnts hytttdriften till år 1925, då den emellertid för alltid upphörde.

Sedan dess har det varit tyst vid den gamla hyttan, och det över 300 år gamla kulturminnet har fått stå och förfalla. Och tidens frätande tand har sedan dess gjort mycket illa åt den gamla hyttan, och om densamma ej räddas, kommer inom kort tid mycket av densamma att vara spoliërat.

Det vore därför av synnerligen stort värde om hembygdsföreningens anhållan kunde vinna beaktande hos domänstyrelsen, då det vore sorgligt om ett kulturminne av dylikt slag skulle få förfalla.

Stora förhoppningar finnes emellertid för att ett gott resultat skall kunna vinnas genom den gjorda framställningen, då en sådan kapacitet på området som riksantikvarie Sigurd Curman efter ett besök vid hyttan, helt nyligen, lovat att stödja den av Karlskoga bergslags hembygdsförening gjorda framställningen.

TIDSKRIFT FÖR HEMBYGDSVÅRD

Utgiven av SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

ÅRG. XVI, 1935

RED.: F. HAZELIUS

HÄFTE VI

KAN STADEN MELLAN BROARNA BEVARAS?

Av Stadsarkitekt Sigurd Westholm

PROBLEMET att bevara den ålderdomliga historiska prägeln hos en i sådant hänseende märklig stad eller stadsdel är i vår tid svår-löstare än förr, i främsta rummet beroende på att konflikten hastigt skärpts mellan de intressen, som här verka i motsatt riktning, å ena sidan omsorgen om de kulturhistoriska värdena, å andra sidan kravet på genomförande av modern bostadshygien eller modern trafik-föring. Huruvida vågskålen sjunker åt ena eller andra hållet beror på en mångfald omständigheter av vitt skilda slag. Ideella hänsyn kunna resas mot andra sådana, materiella krav mot liknande, och krafterna kunna till en tid hålla varandra i jämvikt, men jämvikten kan i längden icke upprätthållas utan positiva åtgärder. Ålderdomligheten går mot förfall, om den gamla stadsbildens beståndsdelar icke vidmakthållas och i viss utsträckning omdanas efter nutidens behov.

Till den gamla stadsbildens beståndsdelar hör icke endast husen, dit hör också stadsplanen, gatunätet, kvartersbildningen, tomtindelningen. I all synnerhet gäller detta om städer eller stadspartier, där den medeltida planen ännu är bevarad i sitt oregelbundna, pittoreska skick. Dessa äro i vårt land icke många. Där den gamla staden växte upp kring ett centrum eller på ett snävt begränsat område och icke som i andra fall utmed landsvägen, uppkom snart en labyrint av trånga gator med en tät bebyggelse, som utgjorde ett tacksamt objekt för våldens. Gång på gång brändes de gamla trästäderna ner och i samma mån omdanades den ålderdomliga planen. Renässansen bröt skarpt med det gamla stadsbyggandet och 1600-talets centraliserade, diktatoriskt inställda styrelsesätstäderna, där stenhusbyggandet tidigare än eljest vann insteg, höll sig

tet gick hårt fram över de medeltida stadsplanerna. I de mera betydande dock det gamla gatunätet i stadens kärna länge kvar och kan ännu i åtskilliga städer spåras, där det icke slutligen helt förintats av den moderna trafikens påfrestning. Så har det gått i alla kulturländer. Till och med i Tyskland med dess starkt utvecklade pietet för historiska minnen har den ålderdomliga stadsprägel under senare år mångenstädes blivit illa medfaren. Endast i de sällsynta fall, då den gamla stadskärnan kommit att ligga i bakvatten avses från trafikens strömfåror, har det hänt, att den medeltida labyrinten helt kunnat hålla sina positioner och rädda sig oförvanskad över till nutiden.

Ett för vårt land enastående exempel är Stockholms gamla, ännu med sitt gatunät från medeltid och sin bebyggelse från 16- och 1700-talen väsentligen bevarade kärna, Staden mellan broarna. Som en underlig kvarleva från forna tider ligger den på sin holme omfluten av vatten men också av motortrafikens brusande strömmar, som oavslutligt kretsar kring den inkapslade gamla staden utmed kajer, över broar och viadukter bort mot andra stadsdelar, som för länge sedan övertagit dess roll såsom samlingsplats för stadens kulturella och ekonomiska liv. Men om den gamla stadsdelen förlorat sin forna glans och om den alltmer fjärmats från livet omkring och ej längre förmår följa utvecklingen ifråga om betingelserna för vare sig bostäder eller affärer, så har dess värde som kulturminnesmärke med tiden ökat, i samma mån som förnyelsen gått kraftigt fram över omgivningarna och kommit det gamla stadspartiet att framstå såsom alltmer egenartat och tidsfrämmande. Man skulle tro att däri ligger en borgen för dess framtida bevarande, och det är givet att ett ökat värde uppfordrar till ökad vakthållning, men tyvärr kan denna värdestegring icke omsättas i penningar, och förintelsens aldrig vilande krafter kunna endast hejdas med åtgärder, som kräva stora pengar.

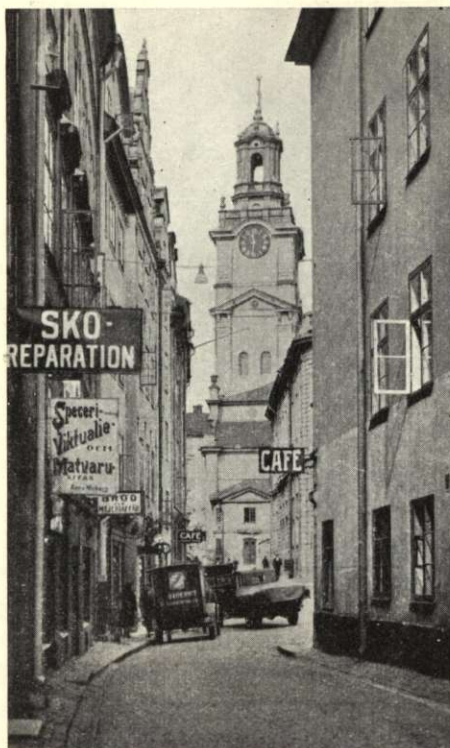
En stadsdel kan icke upprätthållas såsom museiföremål varken materiellt eller kulturellt. Det skulle kosta ofantliga summor att hålla förfallet borta, och ändå skulle kulturvärdet snart sjunka till ett kuriositetsintresses nivå, om stadsdelen avkopplades från det levande livet och hänvisades att föra en tillvaro som ett intakt kulturreservat. Det är ett oeftergivligt villkor för Gamla stadens fortsatta existens att den assimileras med sin omgivning, att den alltså fungerar som en lem i samhällskroppen, eljest kan ingen läkekonst hålla den vid liv, den är dömd att småningom förtvina och den går mot säker förintelse. Det är sant att när kontrasten mellan gammalt och nytt ökas så framstår det ålderdomliga i starkare relief och väcker större intresse, men det är också sant att när klyftan mellan gammalt och nytt vidgas, så blir uppgiften vansk-

Flygbild av Gamla stans sydliga del.

ligare att slå broarna dem emellan, som äro så nödvändiga för den ena partens bestånd. Och klyftan har verkligen under de senare åren hastigt vidgats.

Gamla stan är dock inte bara en samling ålderdomliga kvarter vid trånga, slingrande gator och gränder, där finner man också märkliga och till sitt ändamål betydelsefulla byggnader, bland andra landets förnämsta, kungliga slottet, och där bygges i dessa dagar landets regeringsbyggnad. Stadsdelen, som i forna tider beredde plats för allt vad som tillhörde en stad, dess näringsliv, dess andliga odling, bostäder för alla samhällsskikt, och som utgjorde centrum för hela landets administration, har, trots att dess gränser såsom stad för århundraden sedan sprängts, i sina byggnader behållit kvar åtskilligt som erinrar om dess forna universella uppgifter, men dess sociala struktur har dock förändrats. Slottet och andra statliga byggnader har tillika med bebyggelsen på Helgeandsholmen och Riddarholmen för all framtid förankrat landets centrala styrelse vid Gamla stan, och i viss mån håller sig också affärlivet ehuru helt periferiskt kvar, men de gamla kvarteren i det inre, där förr i tiden folk av alla samhällsklasser hade sitt hemvist innan bebyggelsen blivit allt för hopträngd, de ha mer och mer antagit prägel av slumkvarter. Det

Skomakaregatan sedd mot Stortorget.

är i själva verket den enda stadsdel, där denna benämning med skäl kan användas. Dåliga bostäder och illa medfarna hus finnas också i andra delar av den äldre staden, men någon större samling sådana, något helt kvarter, som gör skäl för denna benämning, finner man knappast utanför Staden mellan broarna. Ingenstädes är klyftan så stor mellan gammalt och nytt, mellan vad man ser och vad man inom nya bostadsområden är van att finna.

I visst avseende är svårigheten oöverkomlig. Bibehållandet av det gamla gatunätet med de efter nutida anspråk alldeles otillräckliga husavstånden på ömse sidor om gatan är en oefftergivlig fordran, om den gamla karaktären skall kunna någorlunda bevaras. Även hushöjden bör lämnas orubbad. Däremot äventyras knappast några kulturhistoriska värden genom ett än så grundligt raserande av den samgyttrade gårdsbebyggelsen, men tyvärr kan detta sällan ske utan ekonomisk uppoffring.

Vore det så, att förfallet och urmodigheten endast gällde husens och lägenheternas beskaffenhet, skulle väl svårigheten att åstadkomma en renovering inte vara större här än annorstädes, snarare borde väl stadens centralaste parti erbjuda de bästa förutsättningarna härför. Men nu ligger ett stort hinder däri, att största delen av den gamla gårdsbebyggelsen måste för alltid avlägsnas d. v. s. stora värden förintas, om syftet skall uppnås. I någon mån kompenseras förlusten genom det ökade värde, som de kvarvarande byggnaderna få, men i regel icke tillräckligt. Det är förövrigt inte nog med att den egna lilla tomten befrias från sina skymmande och vanprydande gårdshus och försättes i prydligt skick, trevnaden och de sanitära förhållandena störas i alla fall av grannskapet, så länge detta förblir vid det gamla. Endast om kvarteret i dess helhet rensas upp kan det ökade värdet helt utvinnas. Vår nuvarande lagstiftning an-

visar ingen framkomlig väg för åstadkommande av samfälliga åtgärder i saneringslyfte, men fråga är om tiden icke snart är mogen härför. Tyska akademien för stadsplaneväsen samt riks- och landsplanering har framlagt ett vittgående förslag i sådan riktning. Knappast för något stadsområde i vårt land är en sådan lagstiftning mera påkallad än just för Staden mellan broarna.

Gamla stans saneringsfråga är i hög grad komplicerad, den löses inte på papperet och kan inte lämnas å sido i förlitande på en självsanering, som i andra stadsdelar förr eller senare av ekonomiska skäl tvingar sig fram. Det är inte nog att fastställa en plan, efter vilken ny- eller ombyggnaden skall ske, det fordras därtill positiva åtgärder. Samfundet St. Erik har därvid tagit ett värdefullt initiativ dels genom en grundlig inventering teknisk, ekonomisk, sanitär och kulturhistorisk, som är avsedd att omfatta hela stadsdelen, dels genom att på eget bevåg omhändertaga upprustningen av en fastighet i kvarteret Cepheus, ett av de största, såsom ett första led i genomförandet av saneringsplanen för kvarteret. Företaget, som omfattat nedrivning av ett gårdshus och ombyggnad av gatuhuset, har i alla avseenden slagit väl ut och bör mana till efterföljd. Stadsfullmäktige ha också visat sitt intresse för saken och beviljat 500.000 kronor till stödåtgärder för kvartersplanens fullständiga realiserande.

Hur varsamt man än måste gå fram beträffande bebyggelsen utmed gatorna, är det dock ej uteslutet att på någon enstaka punkt företaga ett ingrepp och därigenom släppa in solljuset eller öppna utsikten mot en pittoresk gatubild. Så skedde när Storkyrkoförsamlingen för ett par år sedan om- och tillbyggde sin folkskola vid Prästgatan och Tyska Stallplan och därvid utlade en för stadsdelen välbehövlig lekplats. Men i regel har man dock att räkna med de trånga gatorna och deras ogynnsamma

Den nya skolgården i kvarteret Juno från porten till det hem, där Carl Larsson föddes.

Kinstugatan sedd från hörnet av Svartmangatan.

inverkan på dagerförhållandena i bostäderna, och mycket talar för att Gamla stan, allt sitt kulturhistoriska värde till trots, i längden inte skulle kunna motstå den nya tidens krav, om man inte hade att räkna med ännu en för den gamla stadsdelen säregna omständighet. Det är ett tillgodohavande av ganska obestämbar karaktär, en faktor, som inte utan vidare låter sig omräknas i pengar men som lika fullt har sin stora ekonomiska betydelse. Det är den sällsamma dragningskraften, inte de okonstlade byggnaderna eller de konstrikt sirade portalerna eller minnestavlorna, inte de välvda trappuppgångarna med sina smidesräcken och skulpterade kolonetter, inte heller solstrimman i det trånga gatuperspektivet, det är allt detta tillsammans, som skapar det djupa historiska perspektivet och därtill något annat, något helt ofreflekterat i släkt med hemkänslan, blott allt för ofta förkvävt av ogräset och allt det osunda, som länge nog fått

växa fritt. Det är denna inneboende trevnad hos Gamla stan, som gör att man trots allt vågar tro på dess framtid.

HEMBYGDSINTRESSET ÄR ALLAS

Av Fil. dr Hanna Rydh

DET har för mig känts som en personlig vinning att nu under några år ha haft tillfälle att arbeta utifrån en annan synvinkel än Stockholm. Därmed intet ont sagt om min födelsestad. Men det ger andra synpunkter att följa livet i bygderna än att alltid leva det i storstaden. Och den stora svenska landsbygden och dess invånares utveckling och inställning till livet är inte något man kan gå utanför, när man

tänker på vårt lands öden, både de som varit och de vi undrande se fram emot.

Det finns många vägar man kan slå in på, då man vill göra en insats i en bygd, man behöver givetvis, och får kanske inte ens välja bara en enda. Men det finns en, och jag har en stor förkärlek till den, där man har de största förutsättningarna att kunna ena alla och nå resultat, som påtagligt ligger alla nära och betyder något både för vars och ens dagliga gärning och för det stora hela. Jag menar hembygdsarbetet. Ty det är en stor tillgång att i tider, då det även inom en krets av sockenbor finns mer som söndrar än enar, att kunna visa på en uppgift, omkring vilken alla kan samlas, oberoende av politisk eller samhällelig inställning i övrigt. Och dessutom vad betyder det inte för individen att ha ett intresse, som skänker stimulans åt den dagliga gärningen. Ingen »hobby» kan lyckligare ansluta sig till en i en svensk bygd förlagd verksamhet och mer berika vardagens arbete än hembygdsintresset.

För mig är nämligen hembygdsintresset inte de stora orden vid de högtidliga tillfällena. Det är inte heller något som en bygd skall tro sig kunna överlämna till utomstående, till »lärt» folk att sköta om. Sakkunskap skall man inte förakta, och dess hjälp behöver man, då det gäller vetenskapliga undersökningar och sådana allvarliga ting. Men det intresse, som håller traditionerna vid makt, som kärleksfullt vårdar sig om själva bygden och dess minnen, det intresset kan väl tillskyndas men aldrig upprätthållas av främmande.

Det är ganska lärorikt att iakttaga t. ex. två grannar på ungefär lika stora, eller om man hellre vill uttrycka sig så på lika små gårdar. Den ene har det inte svårare än den andre, han har varken varit sjuk något att tala om, eller drabbats av större ledsamheter, har goda kropps krafter att hugga i med, barnen äro ungefär lika många i båda gårdarna, husturna göra i båda fallen sitt, och har den ene det ena året haft dålig skörd, så har den andre det med, och båda kan nästa år hoppas på bättre. Men den ene arbetar tungt och besvärat, som vore själva arbetet ett straff och dess enda lön födan för dagen, under det att den andre ur ett precis lika arbete skapar sig en rik värld av företeelser, anknuten till den egna torvan och hembygden. Det säger sig självt, att man i första hand bäst tjänar sin bygd genom att rationellt sköta sin gård både utan och innan. Men detta hindrar inte på något sätt, att man fördjupar sitt intresse på en eller annan punkt. En finner i själva naturen den värdefullaste källan för studium, han trivs med att på söndagarna ströva i skogen och höra på fågelläten och ta reda på något om smådjurens liv. Han blir allt mer och mer intresserad, han får tag i böcker i socken- eller vandringsbiblio-

teket och berättar för andra om sina erfarenheter, vilka i och för sig visst inte behöver vara så märkvärdiga för att kunna intressera. Det blir kanske från honom impulsen till bättre fågelskydd en gång kommer att utgå, innan man ännu i den bygden hunnit att genom en hänsynslös jaktframfart ta död på allt skogarnas tjugande liv. — För en annan ligger det ett större intresse i de gamla fornminnena, som finns där i bygden, han eller hon hör inte till dem, som går dag efter dag, år ut och år in och trampar i samma backar och kliver över samma gamla gravar utan att ägnä dem den ringaste undran ja, utan att ens veta, att de finns där. Nej, för honom eller henne betyder det ett omhuldat tillskott i det alldagliga strävsamma livet att tänka på allt det gamla, som en gång varit, kanske ha rätt att fråga sig, om de där gravarna möjligen kan rymma de egna fädren i uräldsta led. Ena gången man går förbi, finner man att folk skräpa ned kring minnesplatsen, hellre putsar man där själv än ser det så, men helst hittar man på ett sätt att göra slut på den där vandalismen. En annan gång står det klart, att man allt skulle kunna hjälpa åt inom bygden att sätta i stånd ett gammalt minnesmärke och genom riksantikvarens ombud på orten skaffar man sig tillstånd och sakkunnig anvisning.

— Det finns åter en annan för vilken själva gårdarna utgör huvudintresset. Han lider, som när en kär anförvant går bort, varje gång någon i onödan våldför sig på ett gammalt präktigt hus och förstör dess stil och andemening bara av fåfänglighet för att hänga en förstadsgrann veranda på sin fäderneärvda gård, som i alla tider stoltserat med en välberäknad, förnäm svale. Tänk, att de tror, säger han till sig själv, att man inte kan följa med sin tid, utan att visa det med yttre åthävor. Tacka vet jag det lilla badrummet, jag fick till bakom trappan, det syns inte stort, det förstör ingenting, men det gagnar så mycket mer. Det finns så mycket gott och praktiskt i våra dar, som gärna passar in sig i det gamla, bara man jämkar med förståelse. — Intresset för de gamla gårdarna går ofta hand i hand med intresset för människorna, som levat där. Det sitter ute i våra bygder en stor skara män och kvinnor, rika på vetande om de skiftande dragen av allmogens liv under gångna tider, ur deras vetande få ofta de »lärdas» tacksamt ösa.

Det är ett rent förunderligt rikt arbetsfält, som hembygdsintresset öppnar för oss. Ingen är för ung eller för ringa att vara med. Och ingen är överflödig; ja, var och en som inte är med saknas där. Ty sitt hembygdsintresse kan man t. ex. visa bara genom att vårda sig om sig själv och sitt sätt att vara. Det är minsann något som märks, den olika anda, som kan härska i olika trakter. En främling, som reser genom en bygd, kanske i en aldrig så hastigt framilande bil, han ser från sitt bilfönster en klunga

flickor och pojkar i en vägkrök, det är inte det, att de prata glatt och muntert han fäster sig vid, då vore ingenting ont att säga. Nej, de flamsar och gapskrattar ovärdigt, det är det han minns. Vill det sig illa, så blir t. o. m. det där flamset den enda minnesbild, som står för honom, när långt senare den platsens namn dyker upp i ett helt annat sammanhang. På ett alldeles annat sätt behagligt minns han den plats, där man svarat hövligt, då han frågat efter vägen eller gett honom ett enkelt handtag, då hans bil krånglade, och man ändå stod där och tittade på, när främlingen pustade med ringbytet.

Arbetet för hembygden är något lika skiftande, som människors anlag och förmåga är skiftande och olika. Det kan ta form i den mest alldagliga gärning och svälla ut till mäktiga företag, som reser gårdar och ordnar samlingar och får en hel bygds kvinnor att bli så »fina», som de bara kan bli, när de kläda sig högtidsklädda i den egna socknens nedärvda dräkter. Kärleken till hembygden, vars rot är kärleken till hemmet och ens närmaste, är en av de lättfattligaste och närmast till hands liggande känslor, och ändå bottnar i den något så högtidligt som den sanna och stora fosterlandskärleken. Den fosterlandskärleken har ingenting med de uppskruvade, patetiska orden att göra, inte heller med chauvinismen, som slår sig för sitt bröst och säger: ingen är så bra som vi. Men på den grundar sig vårt trygghetsmedvetande att vi i vårt land har fått det land, där sedan urminnes tider skapats den kultur och den livsform, som passar oss. På denna grund kan vi, med sinnena öppna för det goda och för oss anpassningsbara som kan nå oss utifrån, med tillförsikt bygga vidare, väl vetande att genom bevarandet av vår speciella egenart kan vi också bäst göra vår insats i världen.

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Ny sekreterare i Samfundet för hembygdsvård

Vid sammanträde inom Samfundets styrelse den 11. december utsågs fil. dr John Nihlén till redaktör och sekreterare för 1936 efter fil. lic. F. Hazelius, som anhallit om entledigande. Den 1. januari flyttas sekretariatet och med detta redaktion och förlagsverksamhet till Stockholm, där Samfundet får sina lokaler i Centrum

(Kungsgatan 32) tillsammans med byggnadsbyrån, som sedan flera år haft sitt säte här.

Samfundets yrkesutbildningsverksamhet.

Byggmästarekurser planeras under januari månad på Hemse folkhögskola, Gotland, och i Kopparbergs län.

Jönköpings län

SKANSENSTUGAN I NÄSHULT BLIR HEMBYGDSMUSEUM. Näshults J. U. F.-avd. har hos Nordiska museet gjort en förfrågan om att få flytta och som bygdemuseum använda den i Häradssjögge by belägna gamla bondstugan, som för några år sedan förvärvades av Skansen.

Vederbörande ställa sig välvilliga till saken. Enda villkoret är att arbetet utföres under ledning av Nordiska museets fackmän. Museiintendenten kommer av denna anledning att på nyåret resa till Näshult för vidare förhandlingar.

Stugan, som är byggd i den stil som förr var vanlig för bondgårdarna i bygden, innehåller storstuga, vardagsrum, kök och förstuga. Säreigna målningar pryda tak och väggar. I förstugan kan man sålunda se Sankt Görans strid med draken.

Stugan kommer antagligen att sättas upp i närheten av kyrkan. Flyttningen orsakar givetvis en del kostnader, men man får hoppas att allmänheten vill stödja de unga i deras strävan att taga till vara bygdens kulturminnen.

Skåne

NYTT NATURSKYDDSSOMRADE I SKÅNE. En motionsledes till årets riksdag framförd fråga om avsättande som naturskyddspark av den s.k. Nyteboda skog i Örkeneds socken har nu avancerat så långt, att domänstyrelsen hos K. m:t föreslagit statsförvärv av skogsområdet i fråga.

Skogens ägare har erbjudit kronan att köpa antingen endast det egentliga naturskyddsområdet för 87,000 kr. eller hela Nyteboda hemman för 285,000 kr. Sistnämnda förslag, som biträts av jägmästaren Malte Thees och överjägmästaren Erik Måhlén i Kristianstad, har motiverats med, att risk eljest föreläge, att natur-

skyddsområdets värde ur såväl estetisk som vetenskaplig synpunkt skulle i hög grad förringas, om hemmanets övriga vackra skog komme att huggas ned.

För egen del anser styrelsen skäl åtminstone ej f. n. föreligga att reflektera på köp av hela hemmanet, utan föreslår inköp för angivet pris av endast naturskyddsområdet. Av köpeskillingsbeloppet anses 28,000 kr. böra utgå av domänfondens medel och återstoden äskas av riksdagen.

LANDSANTIKVARIE FÖR SKÅNE. Viterhetsakademien har hos regeringen tillstyrkt att Skånes hembygdsförbund får ett lotterianslag på 100,000 kr. att läggas till den nuvarande lönefonden på 50,000 kr. under förutsättning att årliga ränteavkastningen till 40 procent användes till direkt kulturminnesvårdande arbetsuppgifter och till 60 procent för förbundets konsultativa verksamhet i form av avlöning av en fackutbildad tjänsteman.

Den omständigheten att inom Skåne finnas flera museiinstitutioner med egna vetenskapligt utbildade tjänstemän, synes icke göra den planerade landsantikvarieverksamheten överflödig, förklarar akademien. Endast i undantagsfall ha museiinstitutionernas av egna uppgifter strängt upptagna tjänstemän kunnat åtaga sig den konsultativa verksamhet, som är hembygdsförbundets centrala, och för vilken ett obesträidligt behov förefunnits inom de smärre föreningar, som äro förbundets medlemmar. Avkastningen på 150,000 kr. är enligt akademiens mening för liten att möjliggöra heltidsanställning av en verkligt kvalificerad kraft. Skulle däremot denna avkastning med fortsatt tillämpning av tidigare föreskrifter uppdelas med 60 procent på den konsultativa verksamheten och 40 procent på den direkt kulturminnesvårdande, synes det dock akademien som om för-

bundet skulle få möjlighet att följa sitt program genom att dels fortsätta med sitt kulturminnesvårdande arbete, dels ha hos sig anställd en kvalificerad tjänsteman i halvtidstjänstgöring — ett arrangemang, som visserligen endast är tillrådligt som ett provisorium men kan tänkas åvägabragt utan större olägenheter just i en universitetsstad som Lund. Akademien har från ett annat område god erfarenhet av att de viktigaste arbetsuppgifterna genom att dylikt provisorium ha kunnat hållas i gång.

Västergötland

KYRKEFALLA HEMBYGDS- OCH FORNMINNESFÖRENING har hållit sitt första sammanträde under oktober månad, varvid det av interimstyrelsen upprättade stadgeförlaget antogs. Till medlemmar av styrelsen valdes herrar G. E. Lindgren, Fröstorp, ordförande, J. F. Andersson, Nygård, Aug. Karlsson, Hörnebo, Henry Davidsson, Mosshult, och Gust. Andersson, Gästgivargården, vilken utsågs till sekreterare. Vidare valdes herrar Richard Karlsson, Karlslund, Isidor Johansson, Polhem, Simon Johansson, Mosstugan, och Harald Bogen.

Dalsland

STENEBY HEMBYGDSFÖRENING bildades vid ett möte under november månad. Till interimstyrelse valdes kyrkoherde I. Markendahl, Steneby, T. Heimer, Norebyn, E. Johansson, Signebyn, M. Bågenholm, Skuggetorp, och A. Roos, Dingelvik.

Värmlands län

GLAVA HEMBYGDSFÖRENING, som bildades för en tid sedan, har som gåva av Billeruds A.-B. erhållit den gamla prästgården vid Fors med tillhörande jordområde. Gården, som är en låg envåningsbyggnad av 1700-talstyp, tros ha varit

prästgård redan då den gamla kyrkan stod vid Gladisvall och skall nu iordningsställas till hembygdsmuseum för Glava socken.

HEMBYGDSFÖRENING I FRYKERUD.

Vid ett sammanträde i slutet av november månad bildades en hembygdsförening i Frykerud. Stadgar antogs och man beslöt tillsätta en styrelse, bestående av tio ledamöter. Då inga representanter voro närvarande från norra delen av socknen utsågos endast fem medlemmar vid sammanträdet under det att de övriga skulle väljas nästa år. De nu valda medlemmarna äro: lärare Axel Lundås, Säldebråten, komminister H. Rongedal, Prästgården, lärare E. Hedell, Klaxås, handlande Simon Andersson, Lene, och hemmansägare G. Persson, Gravås.

Kopparbergs län

JÄRNA HEMBYGDSFÖRENING, den äldsta i Dalarna, vilken bildades 1910, håller på med uppförandet av sin hembygds-gård. Planen för densamma har uppgjorts av rådman Karl Trotzig, Hedemora.

Jämtlands län

FÖRENINGEN HEIMBYGDA har erhållit en storslagen donation i det att föreningen av Jonas Stadling genom testamente erhållit Stadlingska fastigheten, Döbelnsgatan 5, Stockholm, taxerad till 370.000 kronor.

ZORNS GAMMELGÅRD UTVIDGAS. Zorns gammalgård, som är ett av Sveriges största friluftsmuseer, omfattande 30 byggnader, har på senaste tiden ytterligare utvidgats. Vid stranden nedanför kvärnen och bredvid det stora kyrkbåthuset ha tillkommit två nya båthus, ett från Nusnäs och ett från Öje. I det senare har Zorns båtar placerats, hans segelbåt och strömbåt.

L I T T E R A T U R

INSÄND LITTERATUR

Gösta Berg: Sledges and wheeled vehicles. Ethnological studies from the viewpoint of Sweden. Nordiska museets handlingar: 4. C. E. Fritze, Stockholm 1935.

Dalarnas hembygdsbok. Dalarnas fornminnes och hembygdsförbunds Årsskrift 1935. Red.: Karl Trotzig. Falun 1935.

Falköpings stadsarkivs årsbok 1933—1934. Falköping 1934.

Från By sockengille 1935. IX. Hedemora 1935.

Fæsbiergha. Mölndals hembygdsförenings tidning 1935. Red.: Sigfrid Eyton. Mölndal 1935.

Föreningen Wämöparken 1910—1935. Minnesskrift med anledning av Föreningen Wämöparkens 25-årsjubileum. Karlskrona 1935.

Abr. Lindblad: Beskrifning över Gökhemms församling. Utg. av Falbygdens hembygds- och fornminnesförening gen. Einar

Magnusson och John Liedholm. Falköping 1935.

Mårten Sjöbeck: Närke. En landskaplig orientering utarbetad på uppdrag av Kungl. Järnvägsstyrelsen. A.-B. Seelig & Co., Stockholm 1935.

Vilh. Lorenzen: Dansk Herregaardsarkitektur fra Baroktiden. II, 3. Meddelelser fra Foreningen til gamle Bygningers Bevaring. II. Række VI. Vilhelm Prior, København 1935.

Sigfrid Svensson: Skånes folkdräkter. En dräkthistorisk undersökning 1500—1900. Nordiska museets handlingar: 3. Stockholm 1935.

Vår bygd 1935. Hallands hembygdsförbunds årsskrift. 20. årg. Red.: Erik Salvén, Albert Sandklef, Eric Hägge, B. W. Bengtsson. Halmstad 1935.

Värmland förr och nu. Meddelanden från Värmlands fornminnes- och museiförening. XXXII. Red.: Lars Dahlgren, Nathan Johnson, Helge Kjellin. Karlstad 1935.